

Pilotný projekt rómskeho občianskeho monitoringu

Monitorovacia správa občianskej spoločnosti o implementácii národnej stratégie integrácie Rómov na Slovensku

So zameraním sa na štrukturálne a horizontálne predpoklady
jej úspešnej implementácie

Február 2018

SPRÁVU PRIPRAVILI

Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Rómske advokačné a výskumné stredisko,
Asociácia pre kultúru, vzdelávanie a komunikáciu, Roma Media – ROMED,
Komunitné centrum menšín, Človek v ohrození, Rómska platforma

PODPORILA

Európska
komisia

Správu pripravilo Centrum pre výskum etnicity a kultúry (kapitoly Riadenie a celkový rámec verejnej politiky, Nediskriminácia a Vzdelávanie), Rómske advokačné a výskumné stredisko (kapitola Anticiganizmus), Komunitné centrum menšín (Prípadová štúdia Veľký Krtíš), Roma Media – ROMED (Prípadová štúdia Hlinné), Asociácia pre kultúru, vzdelávanie a komunikáciu, Človek v ohrození a Rómska platforma.

Správa bola pripravená ako súčasť pilotného projektu rómskeho občianskeho monitoringu, „Budovanie kapacít rómskej občianskej spoločnosti a posilnenie jej zapojenia do monitorovania národných integračných stratégií“. Pilotný projekt je realizovaný pre Európsku komisiu, Generálne riaditeľstvo spravodlivosť a spotrebiteľia a je koordinovaný Stredoeurópskou univerzitou, Centrom pre štúdium verejných politík v partnerstve s Európskou sieťou lokálnych rómskych organizácií (ERGO Network), Európskeho centra pre práva Rómov (ERRC), Fundación Secretariado Gitano (FSG) a Rómskym vzdelávacím fondom (REF), a je implementovaný približne 90 mimovládnyimi organizáciami (MVO) a expertmi z 27 členských štátov.

Táto správa, pripravená pre Európsku komisiu a koordinovaná Centrom pre štúdium verejných politík Stredoeurópskej univerzity, odráža výlučne názory jej autorov. Európska komisia nezodpovedá za použitie informácií obsiahnutých v tejto správe.

Obsah

Úvod	7
Zhrnutie	8
Riadenie a rámec verejných politík v oblasti integrácie Rómov	12
Nediskriminácia	28
Anticiganizmus	38
Rómovia a hlavný vzdelávací prúd	46
Prípadové štúdie – Veľký Krtíš a Hlinné	64
Odporúčania	76
Zoznam použitej literatúry	79

Zoznam použitých skratiek

ACEC	Asociácia pre kultúru, vzdelávanie a komunikáciu
AI	Amnesty International
Atlas	Atlas rómskych komunít z roku 2013
CPPPaP	Centrá pedagogicko-psychologického poradenstva a komunikácie
CVEK	Centrum pre výskum etnicity a kultúry
CVTI	Centrum vedecko-technických informácií
EK	Európska komisia
ERDF	Európsky fond regionálneho rozvoja
ERRC	Európske centrum pre práva Rómov
ESF	Európsky sociálny fond
ESLP	Európsky súd pre ľudské práva
EŠIF	Európske štrukturálne a investičné fondy
FRA	Agentúra EÚ pre základné práva
IGO	Medzivládna organizácia
IROP	Integrovaný regionálny operačný program
ISCED	Medzinárodné štandardizované členenie vzdelávania
IVPR	Inštitút pre výskum práce a rodiny
KC	komunitné centrum
KCM	Komunitné centrum menšín
MOPS	Miestne občianske a poriadkové služby
MPC	Metodicko-pedagogické centrum
MPSVaR	Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny
MRK	marginalizované rómske komunity
MŠVVaŠ	Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu
MZ	Ministerstvo zdravotníctva
NDI	Národný demokratický inštitút
NR SR	Národná rada Slovenskej republiky
NRIS	Národná stratégia integrácie Rómov v SR do roku 2020
MVO	mimovládna organizácia
OLANO	strana Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti
OSF	Nadácie otvorenej spoločnosti
OPLZ	Operačný program Ľudské zdroje
Poradňa	Poradňa pre občianske a ľudské práva
RAVS	Rómske advokačné a výskumné stredisko
RED	smernica EÚ o rasovej rovnosti
REF	Rómsky vzdelávací fond
ROMED	Roma Media – ROMED
RTVS	Rozhlas a televízia Slovenska
SaS	strana Sloboda a Solidarita
Sekcia inšpekcie	Sekcia kontroly a inšpekčnej služby
SNSLP	Slovenské národné stredisko pre ľudské práva
SZP	sociálne znevýhodnené prostredie
UNDP	Rozvojový program OSN
ÚSVRK	Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity
VOP	Verejný ochranca práv
VRAX	Výbor pre predchádzanie a elimináciu rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerancie
VÚDPaP	Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie

Úvod

Vychádzajúc z jej aktuálneho filozofického alebo politického presvedčenia, v podstate každá vláda od roku 1991 prijala svoju stratégiu riešenia situácie Rómov. Začiatkom 90. rokov síce tvorcovia vládnej politiky uznali Rómov ako národnostnú menšinu, napriek tomu boli výrazne ovplyvnení presvedčením predchádzajúceho režimu, že Rómov treba predovšetkým scivilizovať a asimilovať. Naopak, v nultých rokoch vláda vychádzala z perspektívy ľudských práv a rovnosti príležitosti, a tak v roku 2003 prijala stratégiu založenú na pozitívnych, vyrovnávajúcich opatreniach. Avšak v roku 2008 sa opäť vnímanie témy vrátilo do 90. rokov a slovníka scivilizovania a asimilácie.¹ Dekáda rómskej inklúzie a Rámec EÚ pre národné integračné stratégie prispeli k tomu, že prinajmenšom relevantné vládne stratégie a akčné plány sa jednoznačne hlásia k integrácii a neobsahujú už problematické definovanie Rómov ako objektu „civilizačných“ snáh. Tieto medzinárodné a európske snahy navyše prispeli tomu, že pri tvorbe politik v tejto oblasti by mali členské štáty EÚ vychádzať z dát a stanovovať si merateľné ciele.

Napriek celkovému pomalému posunu v tejto oblasti v monitorovacej správe argumentujeme, že hmatateľné výsledky možno zaznamenať najmä ako výsledok dlhodobého úsilia obcí a mimovládnych organizácií. Pozitívnym trendom je snaha o rozširovanie pozitívnych skúseností prostredníctvom Národnej stratégie integrácie Rómov do roku 2020 (NRIS) a pomocou financovania z Európskych štrukturálnych a investičných fondov (EŠIF). Takýto trend pozorujeme najmä v oblastiach bývania, zdravia a zamestnanosti. Správa však poukazuje aj na to, že výraznejšie úsilie je potrebné smerovať na zavádzanie úloh stratégie a akčných plánov do praxe. Rovnako v oblasti nediskriminácie a to obzvlášť v prípade segregácie vo vzdelávaní a v bývaní, ako aj v prípadoch policajného násillia v osadách, je predpokladom posunu, v prvom rade pripustenie toho, že takáto prax na Slovensku pretrváva a je potrebné ju eliminovať.

Monitorovaciu správu pripravilo konzorcium siedmich rómskych a prorómskych organizácií. Vychádza z dostupných dokumentov v oblasti verejných politík, zberov dát, odbornej literatúry a 30 pološtruktúrovaných rozhovorov s kľúčovými aktérmi, t. j. so zamestnancami ministerstiev a iných štátnych organizácií, s poslancami parlamentu, so starostami, s učiteľmi a riaditeľmi základných a materských škôl, pracovníkmi mimovládnych organizácií, miestnymi aktivistami, policajnými špecialistami, ako aj rómskymi aj nerómskymi rodičmi. Podklady k tejto správe tvorilo aj 25 štruktúrovaných poznámok z terénu, ktoré pripravili miestni aktivisti, asistenti zdravotnej osvetly a terénni a komunitní pracovníci. Takouto metódou sme sa zamerali na zisťovanie v oblasti špeciálneho školstva, vzdelávania v ranom detstve, diskrimináciu, politickú participáciu a využívanie štrukturálnych fondov. Skúsenosti vychádzajú z lokalít, ktoré reprezentovali situáciu v obciach a mestách s odlišným podielom Rómov a so stupňom vylúčenia na západnom, strednom aj východnom Slovensku.

¹ Pozri napríklad v Jarmila Lajčáková, *Implementation of the National Roma Integration Strategy and Other National Commitments in Field of Health Slovakia: A multi-stakeholder perspective report on 2005 – 2014 developments* (Brussels: IOM, 2015) s. 38, dostupné online na: http://equi-health.eea.iom.int/images/NRIS_Slovakia_Final.pdf

Zhrnutie

Monitorovacia správa sa zameriava na štrukturálne a horizontálne predpoklady úspešnej implementácie národnej stratégie integrácie Rómov na Slovensku a to konkrétne na riadenie v tejto oblasti a celkový rámec verejných politík, boj proti diskriminácii a anticiganizmu a na oblasť vzdelávania. Správa tiež obsahuje dve prípadové štúdie z lokalít, na ktorých ilustruje potenciál a obmedzenia slovenských integračných politík v praxi.

Správa si všima, že napriek celkovému pomalému progresu v tejto oblasti aktívne obce a mimovládne organizácie dlhodobo pracujúce v niektorých lokalitách dosiahli hmatateľný úspech. Pozitívnym trendom je tiež snaha o rozširovanie pozitívnych skúseností prostredníctvom Národnej stratégie integrácie Rómov do roku 2020 (NRIS) a pomocou financovania z Európskych štrukturálnych a investičných fondov (EŠIF). Takýto trend pozorujeme najmä v oblastiach bývania, zdravia a zamestnanosti. Správa však poukazuje aj na to, že výraznejšie úsilie je potrebné smerovať na zavádzanie úloh stratégie a akčných plánov do praxe. Rovnako v oblasti nediskriminácie a to obzvlášť v prípade praxe segregácie vo vzdelávaní a v bývaní, ako aj prípadoch policajného násillia v osadách, je predpokladom posunu, v prvom rade pripustenie toho, že takáto prax na Slovensku pretrváva a je potrebné ju eliminovať.

Riadenie a celkový rámec verejnej politiky

Prvá kapitola vyzdvihuje prijatie legislatívnych opatrení zameraných na potieranie a trestanie volebnej korupcie. Naše mapovanie v sledovaných lokalitách však napriek týmto pozitívnym krokom poukazuje na to, že volebná korupcia a najmä kupovanie hlasov je naďalej rozšírenou praxou. Nedávne odsúdenia niekoľkých rómskych svedkov v obci Lomnička v súvislosti s nahlasovaním volebnej korupcie pred parlamentnými voľbami v roku 2016 nielen znížili ochotu Rómov nahlasovať tieto prípady, ale aj celkovú účasť Rómov na voľbách.

Správa si tiež všima pozitívny nárast účasti Rómov kandidujúcich vo voľbách na národnej, regionálnej a lokálnej úrovni, vďaka ktorej sú Rómovia čoraz úspešnejší najmä ako starostovia a poslanci mestských a obecných zastupiteľstiev. Na národnej úrovni majú Rómovia vyššiu šancu uspieť, ak sú umiestnení na kandidátkach väčších politických strán ako kandidáti rómskej strany reprezentujúcej menšinu. Rómski voliči sa podľa nášho zisťovania najviac zaujímajú o miestne voľby a témy spojené so zamestnanosťou a s bývaním.

Celkovo možno konštatovať, že došlo k zlepšeniu riadenia témy začleňovania Rómov, najmä prostredníctvom práce splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. Úrad je jednou z najdôležitejších inštitúcií účasti Rómov vo veciach týkajúcich sa tejto menšiny. Správa však tiež upozorňuje na to, ako viaceré politické strany vrátane najväčšej koalícnej strany Smer-SD a najväčšej opozičnej strany SaS udržiavajú negatívny politický diskurz o Rómoch, vezú sa na populistickú vlnu a súťažia s pravicovo-extrémistickou stranou Kotleba-ĽSNS. Pozitívnym vývojom je výraznejšia činnosť orgánov činných v trestnom konaní v oblasti postihovania trestných činov z nenávisti aj medzi poslancami parlamentu.

Efektívne využívanie EŠIF zostáva pre Slovensko naďalej veľkou výzvou. Napriek pozitívnym zámerom využiť štrukturálne fondy na rozšírenie dobrých príkladov z praxe vo väčšom meradle, dizajn Operačného programu Ľudské zdroje (OPLZ), v ktorom je alokovaných takmer 400 miliónov eur na inklúziu Rómov, sa javí ako problematický a v praxi spomaľuje čerpanie týchto zdrojov.

Správa tiež poukazuje na to, že v relevantných politikách a to najmä akčných plánoch NRIS absentuje perspektíva obzvlášť zraniteľných menšín v rámci rómskej menšiny, najmä žien, detí, ľudí so zdravotným znevýhodnením a LGBTI.

Nediskriminácia

Slovenská republika správne transponovala do svojho právneho poriadku tzv. Európsku smernicu o rasovej rovnosti (RED). Transpozícia smernice, najmä v podobne antidiskriminačného zákona, dáva okrem iného mimovládny organizáciám možnosť viesť strategické žaloby diskriminácie Rómov. Napriek tomu MVO často čelia zdĺhavému rozhodovaniu súdov či problematickej interpretácii antidiskriminačného zákona. Navyše na zvýšenie vymožitelnosti antidiskriminačnej legislatívy je nevyhnutné posilniť inštitucionálny rámec zastrešujúci túto oblasť a to konkrétne Národné stredisko pre ľudské práva.

V kapitole tiež poukazujeme na príklady politik obcí a štátu, ktoré zneužívajúc chudobu Rómov ich nepriamo diskriminujú v prístupe k službám mesta, bývaniu či štátnym dávkam. Priestorová segregácia a vysťahovanie sú naďalej problematickou praxou vyžadujúcou si prijatie komplexných opatrení.

V poslednej časti sa kapitola zameriava na znepokojujúce prípady policajného násillia a brutality v rómskych osadách. Za mimoriadne závažné tiež považujeme obvinenie obetí a svedkov policajného zásahu v Moldave nad Bodvou v roku 2013, ktorí boli obvinení z krivej výpovede na základe expertného posudku, ktorý vychádzal z tézy o tzv. rómskej mentalite, ktorá je dôvodom ich nižšej dôveryhodnosti. Tieto prípady opätovne poukazujú na potrebu vytvoriť nezávislú inštitúciu, ktorá bude vyšetrovať podozrenia polície z nezákonných postupov.

Anticiganizmus

Napriek tomu, že verejné politiky nepoužívajú termín a koncept anticiganizmus, Akčný plán nediskriminácie NRIS obsahuje opatrenia, ktoré majú potenciál prejavy anticiganizmu potláčať. V kapitole tiež pozitívne hodnotíme pripomínanie si rómskeho holokaustu predstaviteľmi vlády ako jeden z najdôležitejších symbolických prejavov uznania minulých krívd spáchaných voči rómskej menšine.

V kapitole sa tiež venujeme pozitívnym legislatívnym opatreniam v oblasti zvyšovania vymožitelnosti práva za nenávisťné trestné činy. V roku 2016 ministerstvo spravodlivosti pripravilo novelu trestného zákona s účinnosťou k 1. januáru 2017, ktorá reagovala práve na veľmi slabú vymožitelnosť práva v tejto oblasti. Novela tak transponovala *Rámcové rozhodnutie boja proti určitým formám a prejavom rasizmu, xenofóbie prostredníctvom trestného práva*. Novela trestného zákona upravuje niektoré skutkové podstaty trestných činov (podnecovanie nenávisťi, hanobenie, založenie extrémistického hnutia), ktoré sú klasifikované ako trestné činy extrémizmu. S cieľom zlepšiť vymožitelnosť novej legislatívy, ministerstvo vnútra zriadilo vo februári 2015 špeciálnu antiteroristickú jednotku v rámci Národnej kriminálnej agentúry, ktorá má právomoc vyšetrovať trestné činy extrémizmu. Trestné činy extrémizmu tiež začali spadať do kompetencie Špecializovaného trestného súdu.

Jedným z najvýraznejších príkladov politickej komunikácie, ktorá odmieta stereotypné rámcovanie Rómov ako problém, je prezident Andrej Kiska. Taktiež strana Most-Híd a predseda Béla Bugár, ktorý používa citlivý a vyvážený jazyk na popisanie situácie Rómov, a ktorý odmieta reštriktívne opatrenia navrhované premiérom Robertom Ficom, ktorý Rómov nazval „Cigánmi“ zneužívajúcimi sociálny systém.

V správe poukazujeme na výrazný pozitívny posun v mediálnom zobrazovaní Rómov v ostatných rokoch. Spolu s niektorými médiami najhmataateľnejšie prispeli k formovaniu vyvážených naratívov o rómskej menšine iniciatívy mimovládnych organizácií a nezávislých think-tankov. V nasledujúcom období by k takémuto úsilíu mala prispieť aj verejná správa prostredníctvom plnenia úloh v Akčnom pláne NRIS pre oblasť nediskriminácie.

Vzdelávanie

V úvode poslednej kapitoly správy vyzdvihujeme pozitívne trendy, ktoré sa týkajú predovšetkým predškolského vzdelávania. Slovensko síce naďalej zaostáva v úrovni predškolskej zaškolenosti všeobecnej populácie a najmä rómskych detí, ale prinajmenšom bol predstavený zámer zaviesť povinnú predškolskú výchovu na úrovni od piatich rokov. Pozitívne tiež hodnotíme zavedenie nového príspevku škôlkam na vzdelávanie detí v hmotnej núdzi od troch rokov.

Kapitola však argumentuje, že segregácia rómskych detí vo vzdelávaní je systematickou a vedomou praxou. Segregácia sa pritom rozširuje na stredné školy prostredníctvom tzv. elokovaných pracovísk stredných odborných škôl. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu (MŠVVaŠ) však naďalej tvrdí, že segregácia je dôsledkom individuálneho zlyhania jednotlivcov a škôl. Napriek tomu, že nepripúšťa, že by išlo o systematickú prax, prijalo v dôsledku iniciovania konania EK v roku 2015 za porušenie rasovej smernice viaceré opatrenia. Podľa nášho hodnotenia jediným pozitívnym opatrením bolo vymenovanie Viery Kalmárovej na post hlavnej školskej inšpektorky a posilnenie právomoci inšpekcie na kontrolu Centier pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (CPPaP). Kalmárová prvýkrát v histórii inšpekcie identifikovala praktiky segregácie týkajúce sa špeciálneho školstva, ako aj priestorovej segregácie. Avšak ostatné prijaté opatrenia pravdepodobne nikdy nemali ani len zámer znížiť segregáciu. V praxi dokonca niektoré z nich situáciu znevýhodnených rómskych detí ešte zhoršili.

Rómske deti zo znevýhodnených komunít majú výrazne vyššie riziko opakovania ročníkov a veľké percento z nich zažíva neúspech veľmi skoro vo svojich vzdelávacích dráhach. V okresoch s vysokým podielom Rómov 20 až 30 % prvákov opakuje ročník. Štát pomáha zlepšiť vzdelávanie znevýhodnených detí takmer výlučne národnými projektmi financovanými z Európskeho sociálneho fondu (ESF), ktoré však neriešia problém segregácie. Štát nemá žiadne plány, ako predchádzať tzv. bielu odlevu nerómskych detí, cielene podporovať a riadiť desegregáciu alebo podporovať prechod rómskych detí do integrovaných škôl, ako ilustrujeme v prípadovej štúdii zo Žiliny, ktorá nedávno zatvorila segregovanú rómsku školu.

Prípadové štúdie

Správa obsahuje dve prípadové štúdie lokalít, ktoré predstavujú príklady systematického a dlhodobého pozitívneho úsilia obce (Hlinné) a mimovládnej organizácie (Veľký Krtíš). Oba tieto príklady ilustrujú, že zmysluplná implementácia NRIS na lokálnej úrovni vyžaduje spoločné úsilie samosprávy, štátnej správy a občianskej spoločnosti. Navyše prípadové štúdie poukazujú na to, že implementácia NRIS a využívanie EŠIF sú fakticky ponechané na dobrú vôľu samosprávy. Vo Veľkom Krtíši, meste strednej veľkosti s podielom Rómov na úrovni 13 %, ilustrujeme výsledky systematickej a dlhodobej práce MVO v realite, keď vedenie mesta v lepšom prípade situáciu svojich rómskych obyvateľov ignoruje. Komunitné centrum menších (KCM) významne posilnilo schopnosť Rómov udržať a zlepšiť si kvalitu svojho bývania. Napriek tomu bez podpory mesta je začlenenie do iných mestských častí pre obyvateľov tejto lokality takmer nemožné. Rovnako bez výraznejšieho úsilia mesta a štátu v oblasti vzdelávania, najmä reflektujúc vysoké zastúpenie rómskych detí v špeciálnom školstve, k výraznejšej vertikálnej mobilite rómskych obyvateľov Veľkého Krtíša pravdepodobne nedôjde. V Hlinnom, obci strednej veľkosti s podielom Rómov na úrovni približne 60 %, ukazujeme výsledky dekád intenzívnej práce vedenia obce najmä v oblasti bývania. V tomto prípade argumentujeme, že bez účasti štátnej správy, ktorá by pomohla adresovať segregáciu vo vzdelávaní, s ktorou si samotná obec nedokáže pomôcť, Rómovia majú veľmi obmedzené šance na získanie kvalitnejšieho zamestnania a vertikálnej mobility.

Riadenie a rámec verejných politík v oblasti integrácie Rómov

Reprezentácia záujmov Rómov v parlamente

V odbornej literatúre je oblasť aktívnej politickej participácie predmetom len okrajového záujmu. Podľa zistení starších štúdií, účasť Rómov na voľbách je väčšinou nižšia ako v prípade majoritnej populácie. Vyššia účasť je v komunálnych voľbách a postupne sa znižuje v krajských, parlamentných alebo európskych voľbách.¹ Na miestnej úrovni je tak vyššia účasť dôsledkom aktívnejšej kampane politikov zameraných na túto skupinu voličov, ako aj neetického správania sa a snáh o kupovanie hlasov.²

Politici často zneužívajú chudobu a snahu o prežitie v rómskych osadách na kupovanie hlasov.³ Podľa názoru miestnych rómskych aktivistov je účasť vo voľbách odlišná v každej obci. Pasivita a beznádej medzi vylúčenými Rómami je najvýraznejšou bariérou ich aktívnejšieho zapojenia sa do politického života obce. Všetci nami oslovení aktivisti však súhlasili s tým, že aj Rómovia z najchudobnejších lokalít sa zaujímajú o politické dianie na Slovensku, najmä v oblasti zamestnanosti, vzdelávania a bývania.⁴ Podľa aktivistky a novinárky Jarmily Vaňovej však marginalizovaní Rómovia „stratili nádej, že môžu mať lepší život“. Podľa nej Rómovia jednoducho stratili dôveru v to, že nejaká politická strana alebo konkrétni kandidáti, aj keď vyhrajú, splnia ich predvolebné sľuby. Politici jednoducho zneužívajú chudobu, zraniteľnosť a nízke povedomie o politických a občianskych právach marginalizovaných Rómov.⁵

Jedným z vrcholných momentov politickej korupcie na Slovensku bol rok 2010, v ktorom sa konali troje volieb (parlamentné, miestne aj európske). V tom čase bolo rozšírenou praxou sprostredkovateľov kupovania hlasov vyžadovanie zvyšných kandidátnych listín ako určitý „dôkaz“ toho, ako kúpení voliči hlasovali. Parlament v reakcii na túto prax v zákone č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva novelizoval pravidlá

1 Michal Vašečka, „Rómovia a politická participácia“ v Michal Vašečka a ďalší, *Rómske hlasy. Rómovia a ich politická participácia v transformačnom období*, (IVO: Bratislava, 2002) s. 20, Jana Rybová, „Rómska politická participácia“ v NDI *Záverečná správa z výskumu NDI* (Bratislava: NDI, 2005) s. 14. Pri príprave tejto správy sme vychádzali taktiež informácií z 20 rozličných lokalít z celého Slovenska, ktoré potvrdzujú tieto zistenia.

2 Tomáš Hruštič, „Prehľad rómskej politickej participácie na Slovensku“ v Tatiana Podolinská a Tomáš Hruštič (eds.) *Čierne-biele svety* (Bratislava: VEDA, 2015) s. 127.

3 Linda Stern and Tomas Hrustic, *Ethnic Minorities and Political Mainstreaming. Summary report from Participatory Analysis Sessions* (NDI, 2015) online na <https://www.ndi.org/sites/default/files/Roma%20Summary%20Report.pdf>

4 Poznámky k politickej participácii, pripravené k tejto správe ACEC-om.

5 Poznámky k politickej participácii, pripravené k tejto správe ROMED-om.

tak, že nepoužité kandidátne listiny musia zostať v zapečatenej urne vo volebnej miestnosti.⁶ Parlament tiež novelizoval trestný zákon a zadefinoval novú skutkovú podstatu – volebnú korupciu. Podľa trestného zákona hrozí za volebnú korupciu až trest odňatia slobody. Považuje sa za ňu ponúkanie úplatkov, vyžadovanie, ako aj sprostredkovávanie volebnej korupcie.⁷ Niektorí advokáti upozorňujú, že vymožitelnosť tejto úpravy je v praxi problematická.⁸ Nami oslovení miestni aktivisti sa zhodli na tom, že kupovanie rómskych hlasov je naďalej veľmi rozšírené. Vaňová prirovnáva kupovanie hlasov k úžere. Politici majú vo svojich „lokalitych“ svoje „kontakty“, ktoré im zabezpečujú hlasy. Každý v komunite vie, „kto sú“. Napriek tomu sa ľudia obávajú nahlásiť takéto správanie, ktoré je porovnateľné s úžerou. Politici najčastejšie ponúkajú za hlas 5 eur, potraviny, oblečenie, víno alebo iné druhy alkoholu, domáce zvieratá určené na konzumáciu, sladkosti pre deti a v jednom prípade dokonca aj drevené dosky.⁹ Okrem úplatkov, je podľa Vaňovej rozšírená stratégia určitého vydierania zo strany starostov. Napríklad, že v prípade voľby „nežiaducich oponentov“ stratia možnosť privyrobiť si na aktivačných prácach, za ktoré získajú približne 63 eur mesačne.¹⁰ V realite tak právomoci starostu vytvárajú priestor na to, aby svojich oponentov a kritikov potrestali buď neúčastou na aktivačných prácach, alebo na projektoch financovaných z európskych zdrojov.

Prípád oznámenia volebnej korupcie rómskymi svedkami v Lomničke môže ešte výraznejšie odradiť od nahlasovania takéhoto správania. Koncom roku 2016 Rozhlas a televízia Slovenska (RTVS) odvysielala reportáž, v ktorej viacerí rómski svedkovia z Lomničky vypovedali, že dostali cigarety za to, že krúžkovali dvoch kandidátov Smeru-SD, Stanislava Kubánka a Petra Chudíka pri parlamentných voľbách v roku 2016.¹¹ Podľa výsledkov hlasovania títo dvaja kandidáti skutočne dostali v lokalite, ktorú nikdy ani len nenavštívili, mimoriadne vysoký počet preferenčných hlasov. Kubánek získal 306 a Chudík 324 preferenčných krúžkov z 500 hlasov pre všetkých kandidátov za všetky strany v obci. Premiér Robert Fico pritom na porovnanie získal iba 270 krúžkov.¹² Aj v neďalekej obci Rakúsy, v ktorej žije tiež vysoký podiel Rómov,¹³ získali Kubánek a Chudík relatívne vysoký počet preferenčných krúžkov (154 a 143 z 813 platných hlasov vhođených pre všetky strany). Všetky hlasy s preferenčnými krúžkami pre týchto dvoch kandidátov boli z volebného okrsku, kde žijú takmer výlučne len Rómovia. V okrsku, kde žijú obyvatelia majority, vyhral premiér Fico celkovo so 105 preferenčnými krúžkami.¹⁴ V reakcii na správy RTVS začala polícia trestné stíhanie a konfrontovala svedkov s údajným sprostredkovateľom. Hneď po konfrontácii zmenilo svoju výpoveď sedem svedkov tvrdiac, že si obvinenia vymysleli.¹⁵ Rómski svedkovia, ktorí obvinili politikov z kupovania hlasov, boli sami napokon obvinení z krivej výpovede a dohodli sa s prokurátorom na uznaní viny a o treste.¹⁶ V posledných krajských voľbách, ktoré sa konali 11. novembra 2017, mala Lomnička najnižšiu volebnú účasť na Slovensku – 5 %. Celoslovenský priemer volebnej účasti bol na úrovni 30 %. Oslovení Rómovia v reportáži RTVS tvrdili, že sa báli zúčastniť na voľbách, aby nemali problémy s políciou.¹⁷

6 Odsek 24 (10) zákona č. 180/2014 Z. z. o podmienkach výkonu volebného práva, v platnom znení.

7 Zákon č. 300/2005 Z. z., paragraf 336a (skutková podstata volebnej korupcie bola prijatá zákonom č. 266/2011 Z. z., ktorý menil a dopĺňal trestný zákon s účinnosťou k 1. 9. 2012).

8 Bohdana Kušvarová, „Trestný čin volebnej korupcie“, blog, online na: <https://www.petranova.sk/sk/blog/2/trestn-in-volebnej-korupcie>

9 Poznámky k politickej participácii, pripravené k tejto správe ROMED-om.

10 Podľa platnej úpravy sa prijímatelia dávky v hmotnej núdzi môžu zúčastňovať na tzv. aktivačných prácach v obci približne za 63 eur mesačne nad rámec základnej dávky v hmotnej núdzi alebo môžu byť donútení odpracovať si len základnú dávku v hmotnej núdzi. Paragraf 10 ods. 3 a paragraf 12 zákona č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi, v platnom znení. Povinnosť odpracovať si základnú dávku v hmotnej núdzi platí len pre tých, ktorým je takáto „práca“ zo strany obce ponúknutá.

11 Všetci obyvatelia Lomničky sú Rómovia. *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013* (UNDP: Bratislava, 2013), online na: https://www.minv.sk/?atlas_2013

12 Výsledky parlamentných volieb z roku 2016 pripravené Slovenským štatistickým úradom sú dostupné online na: <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2016/sk/download.html>

13 Podiel Rómov žijúcich v obci Rakúsy je 78,8 % percenta. *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013*, *supra* poznámka 11.

14 Výsledky parlamentných volieb v roku 2016, *supra* poznámka 12, Rudolf Sivý and Ján Kuciak, „Kauza kupovania hlasov: polícia obvinila Rómov, ktorí svedčili“, *aktuality.sk*, 14. november 2016, online na: <https://www.aktuality.sk/clanok/390464/zvrat-v-kauze-kupovania-hlasov-policia-obvinila-romov-ktori-svedcili/>

15 Sivý a Kuciak, *ibid.*

16 Pozri FB post Slovenskej televízie s reportážou, online na: <https://www.facebook.com/spravy.rtvs/videos/1744664275794387/>

17 Pozri reportáž RTVS vysielanú 6. novembra 2017, online na: <http://www.rtvs.sk/televizia/archiv/11580/140541#338>

Na Slovensku neexistuje právny mechanizmus, ktorý by zaručoval účasť Rómov v parlamente. Parlamentný výbor pre ľudské práva, ktorý má vo svojej agende aj ochranu práv národnostných menšín, sa pri jeho súčasnom zložení takmer vôbec nezaujíma o situáciu Rómov a ich práva. Nevyjadril sa napríklad ani k spomenutým obvineniam rómskych svedkov v prípade volebnej korupcie, ani k svedkom policajného zásahu v Moldave nad Bodvou. Zásahu z roku 2013 sa budeme ešte detailnejšie venovať v kapitole Nediskriminácia.¹⁸

Počas aktuálneho volebného obdobia nebol do parlamentu zvolený ani jeden rómsky poslanec. Ondrej Dostál z Občianskej konzervatívnej strany, ktorý kandidoval na kandidátke strany Sloboda a Solidarita (SaS), ako symbolické gesto deklaroval prináležanie k rómskej národnostnej menšine. Podľa Dostála jeho symbolický prejav má za cieľ poukázať na to, že Rómovia sú dôležitou a integrálnou súčasťou Slovenska.¹⁹ Podľa jeho názoru je však nesmierne dôležité, aby si Rómovia budovali svoju vlastnú politickú reprezentáciu – nie nevyhnutne pomocou práv na špeciálnu reprezentáciu, ale skôr znížením kvóta 5 % ako podmienky vstupu do parlamentu alebo umiestnením Rómov na zvoliteľné miesta na kandidátnych listinách, nielen ako akýsi token, ako je v súčasnosti rozšírenou praxou.²⁰

Najmä od roku 2010 sme zaznamenali stabilný nárast počtu Rómov umiestnených na kandidátnych listinách politických strán. Väčšinou však boli umiestňovaní na pozíciách, kde mali len veľmi slabé šance na zvolenie.²¹ Politická participácia Rómov sa výrazne zlepšila na miestnej úrovni. V posledných voľbách do orgánov samosprávy v roku 2014 kandidovalo podľa odhadov Národného demokratického inštitútu (NDI) približne 400 rómskych kandidátov na pozície starostov a členov obecných zastupiteľstiev. Podľa odhadov NDI ako poslanci uspeli v 140 obciach a 34 z nich bolo zvolených za starostov, aj keď väčšinou vo veľmi malých obciach.²² Podľa Vaňovej by boli Rómovia úspešnejší, ak by nepodliehali manipuláciám, často zo strany nerómskych starostov. Vaňová spomína príklad obce, kde aktuálny starosta zámerne podporoval rómskeho obyvateľa, aby kandidoval, a tak rozdrobil hlasy najsilnejšieho rómskeho kandidáta.²³ Podľa NDI politická participácia rómskych žien naďalej zaostáva. Nepomer je ešte výraznejší ako v prípade nerómskych žien v porovnaní s nerómskymi mužmi.²⁴ Pri posledných krajských voľbách, ktoré sa konali v novembri 2017, kandidovalo 47 rómskych kandidátov do župných zastupiteľstiev. Ani jeden z nich neuspel.²⁵

Okrem koalície strany Most-Híd, ktorá má na starosti agendu začleňovania Rómov vo vláde, začleňovaniu Rómov sa venuje aj opozičná strana Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti (OLANO), najmä s návrhom zaviesť povinnú predškolskú dochádzku pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia od troch rokov. OLANO tiež kritizovalo prípady kupovania hlasov a neschopnosť prešetriť prípady údajného policajného násillia voči Rómom.²⁶

Medzi stranami však prevláda tendencia istým spôsobom súťažiť s extrémnou pravicovou stranou Kotleba-LSNS (Kotleba-Ludová strana Naše Slovensko). Podľa označenia prezidenta Andrej Kisku túto stranu vedie fašista – Marian Kotleba.²⁷ Richard Sulík, predseda strany SaS, ohlásil svoju rómsku reformu na sociálnych sieťach v osade Veľká Lomnica. Sulík ilustroval potrebu riešenia situácie tejto menšiny na tom, koľko neprimerane veľa rómskych detí sa každý rok narodí v tejto obci v porovnaní s nerómskymi deťmi. Súčasťou návrhov

18 Veronika Prušová, „V posudku o Rómoch píšú, že majú mentalitu romica. Advokát sa pýta, čo sú to za termíny“, dennikn.sk, 17. september 2017, online na: <https://dennikn.sk/882482/v-posudku-o-romoch-pisu-ze-maju-mentalita-romica-advokat-sa-pyta-co-su-to-za-terminy/>

19 Rozhovor s členom parlamentu Ondrejom Dostálom pripravený pre túto správu zo dňa 25. septembra 2017.

20 *Ibid.*

21 Tomáš Hruštič, „Záleží na nás, ako sa dohodneme.“ Prehľad rómskej politickej participácie na Slovensku (1990 – 2014), Tatiana Podolinská a Tomáš Hruštič (eds.) *Čierne-biele svety: Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku* (Bratislava: Veda, 2015) s. 121 – 124.

22 *Ibid.* Pozri tiež Poznámky k politickej participácii, pripravené k tejto správe Rómskou platformou.

23 Romed poznámky, *supra* poznámka 9.

24 Hruštič 2015b, *supra* poznámka 21, s. 131 – 139.

25 Informácie poskytnuté Národným demokratickým inštitútom zo dňa 15. novembra 2017.

26 Pozri vyjadrenia OLANO online na: <http://www.obycajniludia.sk/?s=romovia>

27 „Prezident Kiska označil Kotlebu za fašistu“, webnoviny. sk, 7. apríl 2016, online na: <https://www.webnoviny.sk/prezident-kiska-oznaci-kotlebu-za-fasistu/>

SaS sú bezplatné sterilizácie pre ženy staršie ako 35 rokov, ktoré majú už tri deti.²⁸ Rómska reforma SaS sa zameriava na teritoriálne zadefinované lokality, tzv. sociálne vylúčené spoločenstvá a je založená na radikálnom workfare prístupe.²⁹ Kotleba-LSNS v reakcii na predstavenie reformy SaS poukázala, že v skutočnosti SaS ich volebný program odkopírovala. Člen Kotlebovej-LSNS poznamenal, najmä na okraj návrhu bezplatných sterilizácií rómskych žien, ale tiež návrhu ministerstva vnútra týkajúceho sa riešenia tzv. rómskej kriminality, nasledujúce: „*Sme veľmi radi, že nielen politici, ale čoraz viac aj verejnosť prijíma náš politický program.*“³⁰

S výnimkou posledných volieb do krajov, extrémistické politické hnutie je na Slovensku v ostatných rokoch na vzostupe.³¹ Kotleba, bývalý stredoškolský učiteľ a dlhoročný obhajca medzivojnového slovenského fašistického štátu, sa postupne vypracoval z marginálnej entity v roku 2013 na župana Banskobystrického samosprávneho kraja.³² Po tomto zvolení nasledoval úspech v parlamentných voľbách v roku 2016, kde získal podporu 8 %.³³ Kotleba-LSNS má otvorene anticiganskú, antisemitistickú, islamofóbnú a xenofóbnú agendu.³⁴ Od svojho zvolenia do parlamentu začal dokonca posielat svoje „hliadky“ do vlakov na zabezpečenie ochrany „poriadnych“ občanov pred Rómami. Napriek tomu, že takúto aktivitu parlament zakázal zmenou príslušnej legislatívy k 1. januáru 2017,³⁵ Kotlebova-LSNS v tejto aktivite pokračovala.³⁶ V posledných krajských voľbách však strana značne stratila. Jednak stratila pozíciu župana v Banskobystrickom samosprávnom kraji. Súčasne tiež získali len dve miesta zo 416 miest vo všetkých zastupiteľstvách, pričom postavili až 337 kandidátov.³⁷

Polícia vznesla obvinenia proti trom poslancom za Kotlebovu-LSNS vrátane Mariána Kotlebu za podnecovanie nenávisti a podporu fašizmu.³⁸ V máji 2017 podal generálny prokurátor návrh na Najvyšší súd na rozpustenie LSNS za to, že majú fašistické a extrémistické tendencie. Súd vo veci ešte nerozhodol.³⁹

Začleňovanie témy rómskej inklúzie na úrovni ministerstiev a iných verejných orgánov na národnej úrovni

Snaha o vytvorenie optimálneho a efektívneho riadenia politik začleňovania Rómov je predmetom dlhoročných diskusií. Od konca 90. rokov Slovensko zvolilo model rozdelenia kompetencií medzi ÚSVRK, ktorý má expertízu v tejto oblasti, a relevantné ministerstvá. Administratívne začlenenie ÚSVRK sa počas uplynulých

28 Richard Sulík, „Hysteria okolo bezplatných a dobrovoľných sterilizácií“, blog na dennikn.sk, 28. september 2017, online na: <https://dennikn.sk/blog/hysteria-okolo-dobrovolnych-a-bezplatnych-sterilizacii/>

29 Rómska reforma predstavená v novembri 2017, online na: <http://www.sas.sk/svs>

30 Milan Uhrík, „Vyjadrenie k riešeniu tzv. rómskeho problému, ktoré navrhuje SaS“, verejné vyhlásenie 1. november 2017, online na: <https://www.youtube.com/watch?v=XVXnr1SoDgE&feature=share>

31 Pozri bližšie k nárastu extrémizmu v Grigorij Mesežnikov and Oľga Gyarfášová, *Súčasný pravicový extrémizmus a ultranacionalizmus: Stav, trendy a podpora* (Bratislava: IVO, 2016), online na: http://www.ivo.sk/buxus/docs/publikacie/subory/Sucasny_pravicovy_extremizmus_IVO.pdf

32 „M. Kotleba sa stal novým županom BBSK“, TASR, 23. november 2013, online na: <http://www.teraz.sk/regiony/volby-vuc-vysledky/65567-clanok.html>

33 Pozri napríklad „Parlamentné voľby 2016 – výsledky“, sme.sk, 6.marec 2016, online na: <https://volby.sme.sk/parlamentne-volby/2016/vysledky>

34 Pozri viac o aktivitách strany Kotleba-LSNS online na: <http://www.naseslovensko.net>

35 „Kotlebove hliadky vo vlakoch skončia“, TASR, 25. október 2016, online na: <https://domov.sme.sk/c/20366938/kotlebove-hliadky-vo-vlakoch-skoncicia.html>

36 Matúš Burčík, „LSNS šíri hoax o znásilnení vo vlaku. Usvedčili ho železnice aj polícia“, sme.sk, 15. február 2017, online na: <https://domov.sme.sk/c/20460430/kotlebovci-siria-hoax-o-znasilneni-vo-vlaku.html>

37 „Voľby do VÚC: výsledky“, sme.sk, online na: <https://volby.sme.sk/volby-vuc/2017/vysledky?ref=menu>

38 Peter Kapiták, „Polícia obvinila poslanca LSNS, opozícia ju kritizuje“, sme.sk, 27. apríl 2017, online na: <https://domov.sme.sk/c/20519309/policia-zasahuje-u-kotlebovcov-v-parlamente-prehladava-mizikovu-kancelariu.html>, Tomáš Kysel, „Elitní policajti z NAKA začali trestné stíhanie pre výroky Mazureka“, aktuality.sk, 16.marec 2017, online na: <https://www.aktuality.sk/clanok/424507/elitni-policaaji-z-naka-stihaju-kotlebovho-poslanca-mazureka/>, Daniel Forgács, TASR, „NAKA začala trestné stíhanie vo veci prečinu prejavu sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných práv a slobôd podľa trestného zákona“, teraz.sk, 3. máj 2017, online na: <http://www.teraz.sk/slovensko/policia-zacala-trestne-stihanie-v-pr/257763-clanok.html>

39 Dušan Mikušovič, „Čižnár podal na Najvyšší súd podnet na zrušenie Kotlebovej LSNS“, dennikn.sk, 25.máj 2017, online na: <https://dennikn.sk/775198/ciznar-podal-na-najvyssi-sud-podnet-na-zrusenie-kotlebovej-lsns/>

rokov niekoľkokrát zmenilo, rovnako ako jeho názov. Od pôvodného začlenenia na Úrade vlády, pod úradom podpredsedu vlády SR pre ľudské práva, bol v roku 2012 začlenený pod ministerstvo vnútra.

ÚSVRK je koordinačným útvarom pre rómsku inklúziu a môže navrhnúť alebo pripomienkovať opatrenia či zákony, avšak tie na rokovanie vlády predkladá minister vnútra, keďže splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity nie je členom vlády. Počas súčasného programovacieho obdobia využívania EŠIF sa stal ÚSVRK príjemcom týchto fondov.⁴⁰ Na rozdiel od predchádzajúceho programovacieho obdobia rokov 2007 – 2013 ÚSVRK nie je výraznejšie zahrnutý do plánovania a manažmentu fondov pre začleňovanie Rómov. V rokoch 2007 – 2013 bol ÚSVRK zodpovedný za koordináciu a monitorovanie horizontálnej priority Marginalizované rómske komunity a špeciálnu teritoriálnu schému implantácie financovania EŠIF – tzv. komplexný prístup.⁴¹

Úrad splnomocnenca viedol väčšinou Róm, resp. Rómka, s dvoma výnimkami vrátane súčasného splnomocnenca Ábela Ravasza. V rokoch 2012 až 2016 úrad viedol aktívny politik Peter Pollák, ktorý bol súčasne opozičný poslanec za stranu OĽANO. Ravasz, ktorý nahradil Polláka v roku 2016, je tiež podpredsedom koalícnej politickej strany Most-Híd. Od svojho založenia v roku 1999 sa ÚSVRK vždy usiloval získať expertov pracujúcich v tejto oblasti a budovať si svoju odbornú kapacitu potrebnú na prípravu verejných politík v tejto oblasti. Od vymenovania Ravasza je tento posun k tvorbe expertného úradu obzvlášť zrejмый, okrem iného aj náborm vysokého podielu rómskych odborníkov a profesionálov na prácu v úrade. Podiel rómskych zamestnancov na úrade je pomerne vysoký a predstavuje približne polovicu z nich. Navyše počet zamestnancov sa postupne zvýšil na súčasných 90, pričom iba 35 pracuje v bratislavskom úrade a zvyšok je v regionálnych kanceláriách.⁴² Dosah ÚSVRK v realite závisí od osobnosti a schopností samotného splnomocnenca. Ako sa vyjadril súčasný splnomocnenec: „Tento úrad je pomerne špecifický v tom, že nie je to ministerstvo, ale má viac zamestnancov ako všetky ostatné úrady splnomocnencov dokopy (...) sme začlenení do ministerstva vnútra a zároveň nikto úplne nevie povedať, čo tento úrad má robiť a čo robiť nemá, čo dáva pomerne voľnú ruku splnomocnencom, aby si mysleli, čo je v ich náplni práce.“⁴³ Napriek tomu, že ÚSVRK má kompetencie pri realizácii národných projektov prostredníctvom EŠIF fondov, podľa jeho názoru primárnou úlohou je príprava zákonov a politík, ako aj obhajoba záujmov marginalizovaných rómskych komunit (MRK) v lokalitách.⁴⁴

Na druhej strane, začleňovanie rómskej agendy do práce ostatných ministerstiev by mohlo byť výrazne posilnené. Relevantné ministerstvá – najmä školstvo, zdravotníctvo či práca a sociálne veci – majú svoje odbory, ktoré sa zaoberajú témami, ktoré sú pri začleňovaní Rómov veľmi dôležité, ako napríklad regionálne školstvo. Avšak ich expertíza, ale aj snaha adresovať bariéry a diskrimináciu Rómov, by mohla byť výraznejšia. Uvítali by sme, ak by napríklad sami prichádzali s návrhmi, ako riešiť problémy pri začleňovaní Rómov. Na základe našej skúsenosti je to väčšinou tak, že ÚSVRK navrhuje akčné plány a opatrenia politík a ministerstvá ich odmietajú a poukazujú na nedostatky týchto návrhov. Obzvlášť MŠVVaŠ je notoricky známe tým, že odmieta návrhy ÚSVRK, pritom však nie je ochotné pripraviť alternatívne riešenia, ako podporiť integráciu Rómov v oblasti vzdelávania. Bez poznania rôznych detailných a často nezrozumiteľných pravidiel, relevantných pre oblasť vzdelávania, je veľmi jednoduché odmietnuť riešenia navrhované zvonka napríklad ÚSVRK, najmä ak majú len veľmi obmedzený záujem túto tému v realite riešiť.

Napriek tomu, že nemáme presné dáta o podiele Rómov pracujúcich na jednotlivých ministerstvách, na základe našej skúsenosti sa domnievame, že obsadzujú skôr pozície na úrovni bežných zamestnancov ako ve-

40 Jarmila Lajčáková, *Civil society monitoring Report on the Implementation of the National Roma Integration Strategy and Decade Action Plan in 2012* (Budapest: The Decade of Roma Inclusion Secretariat, 2013) s 21. Pozri tiež informácie o národných projektoch zameraných na 150 lokalít s najmenej rozvinutými MRK, o ktorých diskutujeme bližšie na s. 21 – 22, nižšie.

41 Pozri bližšie k tomuto prístupu a jeho dosahom v Andrej Salner a ďalší, *Lessons from Slovakia's Comprehensive Approach: Assessing the Feasibility of Designing and Implementing Integrated Territorial Programs Targeting Marginalized Roma Communities* (Bratislava: Slovak Governance Institute, 2013).

42 Rozhovor so SVRK Ábelom Ravaszom pripravený pre túto správu dňa 23. októbra 2017.

43 *Ibid.*

44 *Ibid.*

dúcich odborov či sekcií. Jednou z mála výnimiek je odbor rodovej rovnosti na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny SR (MPSVaR SR), ktorý vedie Rómka.⁴⁵

ÚSVRK nedávno inicioval založenie niekoľkých konzultatívnych orgánov, ktoré budú asistovať na príprave politik zameraných na začleňovanie Rómov. Takéto poradné orgány zahŕňajú rómsku mládež, starostov obcí a primátorov miest a mimovládne organizácie. Účasť v týchto poradných orgánoch je otvorená všetkým organizáciám alebo jednotlivcom, ktorí spĺňajú príslušné kritériá definované napríklad na základe pocitu prináležania k menšine, veku, zástupcovia MVO, ktorá sa dokázateľne venuje práci v tejto oblasti, sú ochotní aktívne sa zúčastňovať na stretnutiach a súhlasia so štatútmi týchto orgánov pripravených ÚSVRK.⁴⁶

Uznané národnostné menšiny majú právo na zastúpenie vo výbore pre národnostné menšiny a etnické skupiny, ktorý bol založený v rámci štruktúry Rady vlády pre ľudské práva a rodovú rovnosť v roku 2011. Tento výbor je vytvorený ako expertná a participatívna inštitúcia, v ktorej je zastúpených 22 zástupcov menšín, z toho 4 reprezentujúci Rómov z 13 uznaných národnostných menšín. Členovia výboru sú zvolení menšinovým zhromaždením na základe tajnej voľby. Do menšinového zhromaždenia sa môže prihlásiť každá MVO, ktorá deklaruje vo svojich stanovách záujem o podporu rómskej identity a kultúry. Avšak za obdobie svojho fungovania mal tento výbor v realite len veľmi slabý dosah na tvorbu politik v oblasti inklúzie Rómov.⁴⁷

Začleňovanie Rómov na lokálnej úrovni

V ostatnej dekáde sa modelom začleňovania Rómov stali úspešné obce. Obce majú najdôležitejšie kompetencie týkajúce sa predškolského a primárneho vzdelávania, bývania, infraštruktúry, ochrany životného prostredia a zdravia. Uznávané a pravdepodobne najpokrokovejšie obce, akými sú napríklad Spišský Hrhov, Raslavice alebo Ulič, vytvorili aj úspešné modely zamestnávania znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie prostredníctvom obecných firiem. Ide väčšinou o menšie alebo stredné obce s populáciou do 3 000 obyvateľov.⁴⁸ Tieto obce predstavujú zaujímavý model pre iných, napríklad aj čo sa týka stratégií legalizácie pozemkov pod rómskymi osadami, v podpore predškolskej dochádzky, zlepšovania bývania a celkovo zlepšovania interetnických vzťahov. V najúspešnejších lokalitách bol hlavným ťahúňom pozitívnej zmeny najčastejšie starosta. Starostovia, ktorí sú motivovaní skôr pragmatickými ako ľudsko-právnymi úmyslami, rýchlo pochopili, že znevýhodnená osada v obci má negatívny dosah na život všetkých jej obyvateľov. Podarilo sa im presvedčiť miestnych obyvateľov z majority, aby prinajmenšom nekládli odpor voči integrácii argumentujúc, že investície do rómskej komunity sú výhodné pre celú obec, nielen pre menšinu.⁴⁹

Financovanie obcí je založené na viacerých faktoroch vrátane počtu obyvateľov, nadmorskej výšky obce, počtu detí navštevujúcich školu a obyvateľov nad 62 rokov. Financovanie obcí nezohľadňuje náklady, ktoré majú

45 Pre viac informácií pozrite online na: <http://www.gender.gov.sk/kontakt/>

46 Pozrite výzvy na podávanie žiadostí na stránke ÚSVRK, online na: <http://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=urad-splnomocnenca-vlady-sr-pre-romske-komunity-vyzyva-na-nominacie-clenov-do-poradneho-organu-pre-oblast-mladeze> a online na: <https://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=urad-splnomocnenca-pre-romske-komunity-vyzyva-na-nominacie-clenov-cleniek-poradneho-organu-pre-oblast-mimovladnych-a-neziskovych-organizaci>

47 Pozrite štatút Výboru pre národnostné menšiny a etnické skupiny, po zmenách zo dňa 20. novembra 2013, online na: http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/4671_statut-vnmes-s-vr.pdf

48 The New York Times nedávno zverejnil reportáž o obci Spišský Hrhov ako pozitívnom príklade, Rick Lyman, „Slovak Village Prospers in Partnership with Roma Residents It Once Shunned“, the NYT, 9.september 2017, online na: <https://www.nytimes.com/2017/09/09/world/europe/slovakia-roma-spissky-hrhov-integration.html>, pozrite tiež Miroslav Pollák, „Raslavický starosta je nový Vlado Ledecký“, sme.sk, 14. august 2017, online na: <https://komentare.sme.sk/c/20625809/pocet-superstarostov-sa-zvysil-o-100-percent.html>, Alexander Mušínska, *Podarilo sa: Príklady úspešných aktivít na úrovni samospráv smerujúcich k zlepšeniu situácie Rómov* (Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2012). Pozri tiež prípadové štúdie obcí Spišský Hrhov, Sveržov, Raslavice, Čičava, Zbudské Dlhé, Nitra nad Ipľou a Ulič, ktoré pripravila Jarmila Lajčáková pre Rómsky inštitút ako nominácie na cenu starostov Mayors Making the Most for EU Funds for Inclusion Awards udeľovanú EK a Nadáciami Otvorenej spoločnosti v Budapešti v roku 2012. Pozrite tiež každoročné nominácie ceny Roma Spirit udeľované ACEC, ktoré oceňujú aj najúspešnejšie obce, online na: <http://www.romaspirit.sk>

49 Jarmila Lajčáková, „Úspešné obce pri začleňovaní Rómov nestavili na represiu, ale na vytváranie príležitostí“, (2012) Menšinová politika na Slovensku 3 at 3, online at: <http://cvek.sk/wp-content/uploads/2015/10/32012-sk.pdf>

obce spojené so začleňovaním marginalizovaných komunít.⁵⁰ Obce však môžu čerpať zdroje z ďalších štátnych dotačných schém, napríklad na podporu bývania nižšieho štandardu⁵¹ a obzvlášť na projekty cez EŠIF.⁵² Čerpanie takýchto fondov a schém však predstavuje významné administratívne a finančné zaťaženie najmä pre menšie obce, ktoré majú obmedzené ľudské aj finančné zdroje. Práve s ohľadom na situáciu týchto lokalít tvorcovia Operačného programu Ľudské zdroje (OPLZ) sa snažili navrhnúť zjednodušený spôsob čerpania pre obce s najmenej rozvinutými MRK.⁵³

Jednou z veľkých výziev zostáva vymožitelnosť dodržiavania povinností zo strany obcí voči svojim znevýhodneným obyvateľom. Skúsenosti miestnych aktivistov z konzorcia pripravujúceho túto správu poukazujú na to, že marginalizovaní Rómovia majú slabé povedomie o kontrolných orgánoch, na ktoré by sa mohli obrátiť v prípade diskriminácie alebo zanedbania ich oprávnených záujmov. Slovenské národné stredisko pre ľudské práva (SNSLP) alebo Kancelária verejného ochrancu (VOP) práv dostávajú každoročne len veľmi málo podnetov práve od marginalizovaných Rómov.⁵⁴ Navyše náprava zo strany obcí, aj v prípade nájdených porušení zo strany verejného ochrancu práv týkajúcich sa nezákonného vysťahovania, segregácie vo vzdelávaní alebo prístupu k pitnej vode, je veľmi nízka.⁵⁵ V podstate neexistuje efektívny systém vymáhania povinnosti voči obciam v prípade, ak nevytvárajú podmienky na napĺňanie základných životných potrieb všetkých svojich obyvateľov vrátane Rómov, ako je dôstojné vzdelanie alebo prístup k pitnej vode. Napríklad v nedávno odvysielanej investigatívnej relácii RTVS na tému prístup k pitnej vode jeden z oslovených starostov jednoducho tvrdil, že obec nezabezpečí prístup k pitnej vode svojim marginalizovaným obyvateľom, pretože rómske rodiny by za vodu neplatili a obec namiesto nich platiť nebude.⁵⁶

Čo sa týka zmysluplnej participácie Rómov na lokálnej úrovni, dokonca aj úspešné obce majú v tejto oblasti obmedzenú skúsenosť. Rómovia sa aktívne zúčastňujú na tvorbe politík v prípade, ak sa im podarí získať pozíciu starostu, prípadne člena obecného zastupiteľstva, terénneho sociálneho pracovníka a v niektorých prípadoch asistenta zdravotnej osvetly. Starostovia si neraz vytvorili neformálne kontakty s niektorými členmi rómskych komunít, s ktorými konzultujú napríklad prípravu projektov. Táto stratégia je pomerne obmedzená a neraz vylučuje najviac znevýhodnené rodiny alebo také, ktoré sú vnímané ako tzv. problematické. Niektoré obce organizujú samostatné verejné vypočúvania pre svojich rómskych a nerómskych obyvateľov. Uvedomujúc si značné nedostatky v tejto oblasti, v roku 2017 inicioval Úrad splnomocnenca pre rozvoj občianskej spoločnosti národný projekt v rámci Operačného programu Efektívna verejná správa, prostredníctvom ktorého sa snaží vytvoriť modely zmysluplnej participácie znevýhodnených skupín na tvorbe verejných politík vrátane Rómov.⁵⁷

Obce sú často práve tými aktérmi, ktorí udržiavajú Rómov, často aj vedomými krokmi, na okraji spoločnosti. Podľa dostupných hodnotení dosah projektov zameraných na začleňovanie Rómov, ako je napríklad terénna sociálna práca, ich pozitívny efekt je značne limitovaný nerovnosťami moci medzi komunitou a vedením obce. Sú to práve obce, ktoré prevažne zamestnávajú terénnych sociálnych pracovníkov.⁵⁸ V jednej nami pozorovaných lokalít neboli terénni pracovníci schopní reprezentovať záujmy svojich klientov v oblasti bývania

50 Daniel Klimovský, „Financovanie obcí v podmienkach Slovenskej republiky“, (2013) *Obec a financie* 5, s. 68 – 70, online na: https://www.researchgate.net/publication/258555677_Financovanie_obci_v_podmienkach_Slovenskej_republiky

51 Pozri dotačné schémy Štátneho fondu rozvoja bývania, online na: <https://www.sfrb.sk>

52 Pozri viac k tejto téme na s. 20 – 22, nižšie.

53 Pozri viac k tejto téme na s. 20 – 22, nižšie, ako boli pôvodné plány postupne modifikované.

54 Informácie z Kancelárie verejného ochrancu práv získané prostredníctvom telefonického rozhovoru zo dňa 13. septembra 2017.

55 *Ibid.*

56 Pozri reláciu Reportéri (časť 2), odvysielanú 2. októbra 2017 na RTVS, online na: <http://www.rtvs.sk/televizia/archiv/11713/137404#1280>

57 *Národný projekt podpora partnerstva a dialógu pri participatívnej tvorbe verejných politík s predpokladaným rozpočtom 1,8 milióna eur.* Pozri viac informácií online na: https://www.minv.sk/?_ros_np_participacia

58 Pozri tiež v Daniel Škobla, Jan Grill a Jakob Hurrle, *Evaluácia terénnej sociálnej práce financovanej z ESF v programovom období 2007 – 2013 na Slovensku* (Bratislava: Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2015) s. 67 – 78, online na: https://www.ia.gov.sk/data/files/np_tsp/Evaluacia_TSP_na_Slovensku_200-7-2013_final.pdf

a zmeniť prax toho, aby dostávali nájomné zmluvy na mestské bývanie iba na jeden alebo tri mesiace. Jednoducho terénni pracovníci nemali odvahu odporovať mestu, obávajúc sa o svoje zamestnanie. Ich klienti tak následne nemali nárok približne na 90 eur mesačne, čo je štátna dávka príspevku na bývanie pre tých, ktorí sú v hmotnej núdzi, ktorej podmienkou je, okrem iného, existencia zmluvy na obdobie šiestich mesiacov. Navyše rómske rodiny z tejto lokality nemali nájomné zmluvy na čas neurčitý, a tak v prípade napríklad sanácie bytových domov nemajú nárok na náhradné bývanie. Najmä mestá často využívajú túto stratégiu, aby mohli vysťahovať svojich chudobných rómskych obyvateľov z mestských bytov.⁵⁹ Keďže mestá sú tiež najvýraznejšími žiadateľmi o EŠIF a kľúčový hráč v oblasti miestnych bytových politík, mocenské nerovnosti na lokálnej úrovni môžu mať výrazný negatívny dosah práve na Rómov. Povšimnutiahodnou výnimkou je program asistentov zdravotnej osvety, ktorým zabezpečovalo istý stupeň autonómnosti vo vzťahu k vedeniu obce to, že program bol riadený nezávislou a vplyvnou MVO z Bratislavy, čo im umožňovalo efektívnejšie upozorniť na problematiku obecných politík a praktík.⁶⁰

Posilnenie a participácia Rómov

Podiel Rómov na Slovensku tvorí okolo 7,45 % celkovej populácie.⁶¹ Napriek tomu členovia tejto menšiny zostávajú až na niekoľko výnimiek vo veľkej miere pomerne neviditeľní v médiách, kultúre, športe, politickom a spoločenskom živote. NRIS uznáva ako jeden zo svojich implementačných princípov partnerstvo s Rómami a rómskymi komunitami. Podľa NRIS Rómovia a rómske komunity „bez ohľadu na stupeň ich marginalizácie by mali byť súčasťou rozhodovacích procesov“.⁶² NRIS predpokladá investovanie do organizačných, expertných a advokačných schopností rómskych MVO ako kľúčových sprostredkovateľov medzi vládou a rómskou menšinou.⁶³ Participácia rómskych MVO prebieha najčastejšie formou pozvania rómskych MVO na rôzne konferencie, stretnutia a workshopy vrátane prípravy revidovaných akčných plánov NRIS.⁶⁴ Napriek tomu výber pozvaných MVO (bez ohľadu na to, či ide o rómske, alebo nerómske MVO) závisí od pozývajúcej inštitúcie. Takéto podujatia môžu byť príležitostné alebo pravidelne organizované prostredníctvom inštitúcií, ako je Výbor na elimináciu rasizmu, antisemitizmu a iných foriem intolerancie (VRAX), ktorý funguje v rámci ministerstva vnútra alebo konzultačných platforiem, ktoré radia splnomocnencovi vlády pre rozvoj občianskej spoločnosti.⁶⁵ Pravidelné aj príležitostné stretnutia sa však najčastejšie organizujú v Bratislave. To môže predstavovať určitú prekážku pre MVO, ktoré sídlia vo veľkej vzdialenosti od hlavného mesta, keďže tak rómski, ako aj nerómski účastníci musia hodiny na podujatia cestovať. Taktiež možnosť náhrady cestovných nákladov je tiež len ojedinelá. ÚSVRK pravidelne monitoruje a snaží sa získať spätnú väzbu od Rómov z marginalizovaných lokalít prostredníctvom svojich regionálnych kancelárií.⁶⁶

Na základe našich skúseností participácia Rómov má najčastejšie podobu tzv. prítomnosti, kde skupina Rómov, často rómskych MVO, prezentuje svoj pohľad alebo názor bez toho, aby sa im podarilo skutočne zasiah-

59 Poznámky o využívaní EŠIF fondov pripravené KCM pre túto správu.

60 Jarmila Lajčáková, *Implementation of the National Roma Integration Strategy and Other National Commitments in Field of Health Slovakia: A multi-stakeholder perspective report on 2005-2014 developments* (Brussels: IOM, 2015) s. 66 – 67, online na: http://equi-health.eea.iom.int/images/NRIS_Slovakia_Final.pdf

61 „Prvé výsledky Atlasu rómskych komunit 2013“, Ministerstvo vnútra SR, online na: https://www.minv.sk/?atlas_2013

62 Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020, prijatá 11. januára 2012 uznesením vlády SR č. 1/2012, s. 12, online na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20646>

63 *Ibid.* s. 54 – 55.

64 Revidovaný akčný plán NRIS na roky 2016 – 2018 pre oblasť D.2.1 vzdelávania, D.2.2 zamestnanosti, D.2.3 zdravia, D.2.4 bývania and D.2.5 Nový akčný plán pre oblasť finančného začlenenia, prijaté uznesením vlády SR č. 87/2017, 22. februára 2017, online na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=26278>. Akčné plány NRIS na roky 2017 – 2020 pre oblasti: D.2.6. nediskriminácie a D.2.7. prístupov k majoritnej populácii – Iniciatíva, integrácia Rómov prostredníctvom komunikácie, prijaté uznesením vlády SR č. 424/2017, 13. septembra 2017, online na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=26857>

65 Pozrite viac informácií o fungovaní výboru je online na: <https://www.minv.sk/?VRAX>

66 Rozhovor s Ravaszom, *supra* poznámka 42.

nuť do tvorby verejných politík.⁶⁷ Ako sme konštatovali vyššie, Rómovia väčšinou nemajú pozície v rámci štátnej správy, kde by mali možnosť zásadne ovplyvniť tvorbu verejných politík. Výnimkou je ÚSVRK, s doplnením, že splnomocnenec nie je členom menšiny. Okrem vytvárania priestoru na participáciu Rómov, kde by mali skutočné slovo pri tvorbe verejných politík, by bolo prospešné vytvárať modely a stratégie efektívnej účasti pri rozhodovaní o veciach v meste a to najmä tých, ktoré sa ich priamo dotýkajú. Vychádzajúc zo skúsenosti s nedávne iniciovanou desegregáciou v meste Žilina⁶⁸ si myslíme, že je nesmierne dôležité pripravovať stretnutia spôsobom, ktorý bude eliminovať enormné mocenské nerovnosti a nedôveru medzi štátnymi inštitúciami a samosprávou a obyvateľmi vylúčených lokalít.⁶⁹

Efektívnosti projektov s najväčšími rozpočtami z EŠIF

Slovensko už tradične vychádza z teritoriálneho prístupu pri využívaní EŠIF a zaciľovalo svoje intervencie na lokality identifikované v Atlase rómskych komunít z roku 2013 (Atlas).⁷⁰ EŠIF je hlavný a v niektorých prípadoch jediný zdroj financovania kľúčových programov zameraných na rómsku inklúziu, ako je terénna sociálna práca, komunitné centrá, asistenti zdravotnej osvety alebo asistenti v školách. Oneskorenie čerpania EŠIF zdrojov má tak obzvlášť negatívny dosah práve na Rómov.

OPLZ, ktorý je riadený MPSVaR, obsahuje hlavný zdroj fondov zameraných na začleňovanie Rómov.⁷¹ Sprostredkovateľským orgánom najväčších fondov je odbor Inklúzia marginalizovaných rómskych komunít na ministerstve vnútra (čo je odlišná jednotka od ÚSVRK, aj keď existuje v rámci toho istého ministerstva, pričom ÚSVRK nemá nad ňou dohľadnú úlohu). OPLZ predpokladá využívanie kombinácie ESF a ERDF fondov prostredníctvom prioritných osí 5 a 6. Prioritná os 5, Integrácia marginalizovaných rómskych komunít s alokáciou 163,5 milióna eur, predpokladá podporu tzv. mäkkých projektov, ako je terénna sociálna práca, práca komunitných centier, predškolské aktivity alebo práca asistentov zdravotnej osvety. Prioritná os 6, Technická asistencia v obciach s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít s alokáciou 286,6 milióna eur, by mala byť využívaná na tzv. tvrdé infraštruktúrne projekty, ako je výstavba infraštruktúry, škôlok, komunitných centier, výstavba prívodu pitnej vody, rozvoj bývania, manažment odpadu a podobne. OPLS však podporuje integráciu Rómov aj v iných prioritných osiach, ktoré sú riadené MPSVaR.

Tvorcovia OPLZ mali práve pre obmedzené ľudské a administratívne kapacity menších obcí s rómskymi komunitami špeciálne cieľiť intervencie na tzv. 150 miest a obcí s najmenej rozvinutými MRK prostredníctvom zjednodušeného programu prístupu cez tzv. Take-Away balíček. Tento projekt mal spravovať ÚSVRK, pričom by bolo podporených naraz niekoľko intervencií v každej obci, ako je terénna sociálna práca, legalizácia pozemkov či práca asistentov v škôlkach.⁷²

Implementácia tohto balíčka v 150 obciach s najmenej rozvinutými MRK bola výrazne oneskorená v porovnaní s programami v iných obciach a mestách na Slovensku. Ravasz, ktorý bol vymenovaný do funkcie splnomocnenca vlády pre rómske komunity v roku 2016, rozdelil tento Take-Away projekt do samostatných projek-

67 Timofey Agarin a Aiden Mc Garry ponúkajú užitočný teoretický rámec, ktorý zahŕňa tri druhy participácie Rómov: byť prítomný, mať hlas a mať vplyv. Pozri viac v Aidan Mc Garry and Timofey Agarin, „Unpacking the Roma Participation Puzzle: Presence, Voice and Influence“, (2014) *Journal of Ethnic and Migration Studies* 40:12.

68 Pozri viac k tomuto prípadu na s. 56, nižšie.

69 Poznatok získaný zo stretnutia zorganizovaného ÚSVRK v Žiline 14. septembra 2017 s cieľom prebrať postup pri integrácii rómskych detí zo zrušenej základnej školy. Na stretnutí sa napokon zúčastnili iba dve matky z pozvaných rodičov. Ostatní, ktorí sľúbili účasť, sa napokon rozhodli na stretnutí nezúčastniť, pretože sa hanbili alebo iným spôsobom považovali svoju prítomnosť ako nevhodnú. Iba dve rómske matky sa z pozvaných rodičov na stretnutí zúčastnili. Často takéto stretnutia, ktoré majú konvenčný, a tak pomerne formálny spôsob rokovania, ktorý napríklad pri predstavovaní dbá na akademické tituly a pozície, môže pôsobiť nekomfortne pre účastníkov z vylúčených komunít.

70 *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*, supra poznámka 11.

71 *Operačný program Ľudské zdroje 2014 – 2020* (schválený rozhodnutím Európskej komisie číslo CCI 2014SK05M0OP001 zo dňa 9. decembra 2017), online na: <https://www.employment.gov.sk/sk/esf/programove-obdobie-2014-2020/operacny-program-ludske-zdroje/>

72 *Ibid.* s. 18 a nasled.

tov s cieľom urýchliť implementáciu.⁷³ Sám poznamenal: „*Keby som mohol znova nadizajnovať projektové obdobie, čo som nemal možnosť, tak by som dal tieto projekty pod záštitu ministerstva práce alebo iného ministerstva alebo spolu, alebo nejako inak vymyslieť, ako zabezpečiť komplexitu.*“⁷⁴ ÚSVRK vydal prvú výzvu na terénnu sociálnu prácu a komunitné centrá až 6. marca 2017 s financovaním do 31. októbra 2019. Celková alokácia pre oba projekty je približne 45 miliónov eur.⁷⁵ Implementácia bola pomerne pomalá. V septembri 2017 bolo obsadených len 304 pozícií z celkového cieľa 656 pozícií terénnych sociálnych pracovníkov.⁷⁶ Situácia je ešte komplikovanejšia v prípade komunitných centier, kde bolo kontrahovaných iba 30 centier v čase zberu dát pre túto správu.⁷⁷

Oproti tomu obce zaradené v Atlase rómskych komunít z roku 2013, ktoré sú mimo týchto 150 obcí, mali možnosť financovania terénnej sociálnej práce (222 obcí a miest)⁷⁸ a práce komunitných centier (93 obcí) už od konca roka 2015 s financovaním do 30. septembra 2019⁷⁹ prostredníctvom národných projektov riadených Implementačnou agentúrou MPSVaR ako sprostredkovateľským orgánom pre prioritnú os 4 Sociálna inklúzia. To znamená, že obce s najmenej priaznivou situáciou dostali podporu neskôr a na kratšie obdobie.

Podobná situácia je aj v oblasti predškolského vzdelávania, kde oneskorenie intervencií do 150 obcí s najmenej rozvinutými MRK môže dokonca spomaľovať integračné snahy aj v iných projektoch. Napríklad 1. februára 2017 začalo MŠVVaŠ s implementáciou národného projektu Škola otvorená pre všetkých, ktorý sa zameriava na 130 základných škôl a 50 materských škôl, v ktorých je podiel detí zo sociálne znevýhodneného prostredia na úrovni najmenej 20 %. Cieľom tohto národného projektu s celkovou alokáciou takmer 30 miliónov eur je podpora spolupráce medzi škôlkami a školami tak, aby bol podporený prestup z materskej do bežných základných škôl. Projekt tiež podporuje neformálne vzdelávanie mimo školských zariadení zamerané na deti v predškolskom veku, ktoré nenavštevujú materskú školu.⁸⁰ ÚSVRK by mal implementovať podobný projekt ako súčasť balíčka Take-away so zameraním sa na 150 obcí s najmenej rozvinutými MRK. Implementácia tohto projektu však mešká. V praxi to znamená, že škola, ktorá je podporená v 150 obciach s najmenej rozvinutými MRK, môže byť podporovaná projektom Škola otvorená všetkým. Avšak v tejto lokalite nemôže byť podporená škôlka, resp. predškolská aktivita, pretože táto intervencia sa predpokladá cez projekt implementovaný ÚSVRK. Podľa informácií SVRK tento národný projekt zameraný na predškolskú výchovu nebol navrhnutý tak, aby mohol byť implementovaný a preto musel byť zrevidovaný.⁸¹

Lucia Rozkopálová,⁸² riaditeľka sprostredkovateľského orgánu pre OPLZ pre prioritnú os 5 a 6, t. j. odboru Inklúzia MRK na ministerstve vnútra zdôraznila, že OPLZ mal byť lepšie naplánovaný aj s ohľadom na prepojenia s inými operačnými programami. Existencia konkurenčných zdrojov financovania umožňuje obciam hlásiť sa do výziev, kde je menej podmienok spojených s podporou začleňovania Rómov. Napríklad integrovaný Regionálny operačný program (IROP) má tiež alokované signifikantné zdroje na podporu výstavby škôlok. IROP však neobsahuje podmienku, že intervencia musí smerovať k desegregácii, destigmatizácii a deghetozácii, ako je to v prípade OPLZ. Možno tiež podporovať aj škôlky, kde sa netreba zaručiť, že podiel rómskych detí bude tvoriť najmenej 30 %. Práve takéto podmienky môžu odradiť obce od toho, aby sa uchádzali o zdroje

73 Rozhovor s riaditeľkou odboru Inklúzia marginalizovaných rómskych komunít na ministerstve vnútra Luciou Rozkopálovou zo dňa 14. septembra 2017, ktoré bolo pripravené pre túto správu.

74 Rozhovor s Ravaszom, *supra* poznámka 42.

75 *Terénna sociálna práca a terénna práca v obciach s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít*, online na: <https://www.minv.sk/?oznamenie> a *Komunitné centrá v mestách a obciach s prítomnosťou MRK-I. Fáza*, online na: <https://www.minv.sk/?oznamenie-1>

76 Rozhovor s Rozkopálovou, *supra* poznámka 73.

77 Rozhovor s Ravaszom, *supra* poznámka 42.

78 *Národný projekt Terénna sociálna práca v obciach I*, online na: <https://www.tsp.gov.sk/o-projekte/zakladne-informacie/>

79 *Národný projekt Podpora vybraných služieb krízovej intervencie na komunitnej úrovni*, online na: <http://www.npkiku.gov.sk>

80 *Národný projekt Škola otvorená všetkým*, online na: <http://npsov.mpc-edu.sk/o-nas>

81 Rozhovor s Ravaszom, *supra* poznámka 42.

82 Rozhovor s Rozkopálovou, *supra* poznámka 73.

cez OPLZ.⁸³ Podľa Rozkopálovej, po uzavretí posledného kola výziev na výstavbu materských škôl budú zvažovať, akým spôsobom by zmenili podmienky tak, aby sa o zdroje uchádzalo viacero obcí. Ako sa venujeme v kapitole o desegregácii, je veľmi dôležité, aby MŠVVaŠ naštartovalo zásadné opatrenia smerujúce k desegregácii, aby tak nevytvárali napríklad zdroje financovania z iného operačného fondu na únikovú cestu pre obce, ktoré nemajú záujem podieľať sa na začleňovaní rómskych detí.

Napriek administratívnym problémom, jedným z najúspešnejších programov, čo sa týka najmä zacielenia, dĺžky implementácie a zapojenia sa Rómov, je program asistentov osvedy zdravia. Pôvodne tento program vznikol ako malá iniciatíva MVO a neskôr sa ho podarilo rozšíriť na tzv. Národný projekt, ktorý implementovala nezisková organizácia založená na partnerstve MPSVaR a MVO.⁸⁴ V roku 2016 prebrala administráciu programu s názvom Zdravé regióny novozaložená príspevková organizácia ministerstva zdravotníctva. Napriek mnohým administratívnym výzvam bol program nepretržite financovaný, napriek meniacej sa štruktúre riadenia, zo štátneho rozpočtu a následne z ESF. Asistenti zdravotnej osvedy poskytujú lepší prístup k zdravotnej starostlivosti a súčasne tiež zaujímavý model lokálneho posilnenia. Na pozície asistentov zdravotnej osvedy sú obsadzovaní Rómovia najčastejšie žijúci v prostrední MRK, ktorým stačí splniť podmienku ukončeného základného vzdelania vrátane špeciálnej školy. Následne sú zaškolení nielen v oblasti zdravotnej starostlivosti a zdravého životného štýlu, ale aj riešenia konfliktov a komunikácie, aby vedeli komunikovať s poskytovateľmi zdravotnej starostlivosti, ale napríklad aj so školami. Časom sa niektorým z nich podarilo získať dôveru komunity, a tak nielen zvýšiť zaočkovanosť detí, ale aj zmeniť niektoré praktiky, ktoré ohrozujú zdravie a bezpečnosť ich klientov.⁸⁵ Program je financovaný z ESF v rámci prioritnej osi 5 s alokáciou približne 11,3 milióna eur na 36 mesiacov. Zdravé regióny momentálne zamestnávajú okolo 200 asistentov zdravotnej osvedy, pričom do konca roka 2017 ich má byť okolo 300 vrátane koordinátorov.⁸⁶

Jednou z najväčších prekážok implementácie tzv. mäkkých projektov a to najmä terénnej sociálnej práce a zamestnancov komunitných centier bola podmienka vysokoškolského vzdelania druhého stupňa (magister) v relevantnom odbore sociálnych štúdií. Alternatívne postačoval titul bakalár, pokiaľ bol pracovník súčasne prihlásený na magisterské štúdium.⁸⁷ Podobne to bolo aj v prípade kvalifikačných kritérií na vedúceho pracovníka v komunitnom centre, kde sa vyžaduje rovnaké vysokoškolské vzdelanie.⁸⁸ Podmienkou na asistentské pozície, ako je terénny pracovník, je nižšie stredoškolské vzdelanie.⁸⁹ V praxi boli takto nastavené kvalifikačné kritériá výraznou prekážkou toho, aby sa o ne mohli uchádzať Rómovia. Rómovia tak najčastejšie obsadzovali pozície asistentov, ktorí mali napríklad aj nižšie platy. Kvalitatívne hodnotenie pilotného národného projektu Terénna sociálna práca, ktorý bol realizovaný v rokoch 2013 – 2015, však ukázalo, že takto nastavené kvalifikačné kritériá nesúvisia s kvalitou poskytnutej služby. Asistenti terénnych sociálnych pracovníkov (momentálne sa nazývajú terénni pracovníci) boli najčastejšie vyberaní z radov mladých Rómov alebo Nerómov, ktorým sa podarilo oveľa efektívnejšie získať dôveru ich klientov. Mali tiež lepšie praktické zručnosti v porovnaní s vysokoškolsky vzdelanými terénnymi sociálnymi pracovníkmi.⁹⁰ Pri uchádzaní sa o tieto pozície Rómami, ako ukazuje jeden súdny prípad, môžu byť diskriminovaní aj tí, ktorí spĺňajú podmienky vzdelania a praxe.⁹¹

83 Táto podmienka vychádza z NRIS, *supra* poznámka 62. Tzv. 3D princíp bol ďalšej rozpracovaný v metodickom usmernení *Metodický výklad pre efektívne uplatňovanie princípov desegregácie, degetoizácie a destigmatizácie* (Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity Ministerstva vnútra SR) online na: http://www.minv.sk/swift_data/source/romovia/programove_obdobie_2014_2020/Metodicky_%20vyklad_%20pre_%20efektivnejšie_%20uplatnenie_%20principov_%20desegregacie_degetoizacie_destigmatizacie.pdf

84 Pozri viac k tomuto programu v Lajčáková 2015, *supra* poznámka 60, s. 59 a nasled.

85 *Ibid.* s. 66 a nasled.

86 *Zdravé regióny*, informácie z webovej stránky <http://zdraveregiony.eu/poslanie-a-ciele/> s doplnením od ACEC.

87 Paragraf 5 zákona č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci v platnom znení.

88 Pozri napríklad tento inzerát: https://www.ia.gov.sk/data/files/np_kc/Dokumenty/Vyberove_konania/od_aprila_2015/Hanusovce_28nov14.pdf

89 *Ibid.*

90 Škobla, Grill a Hurre, *supra* poznámka 58, s. 36.

91 Pozri tiež prípad rómskej sťažovateľky, ktorá súdila mesto Spišská Nová Ves za diskrimináciu na základe jej etnického pôvodu. Po úspešnom odvolaní sa na Ústavný súd okresný súd prehodnotil svoje skoršie rozhodnutie a potvrdil rasovú diskrimináciu 19. apríla 2017. Žalovaná strana sa odvolala. Rozsudok 8C/268/2016-523, online na: <https://www.poradna-prava.sk/sk/dokumenty/nepravoplatny-rozsudok-okresneho-sudu-v-pripade-diskriminacie-romskej-zeny-v-pristupe-k-zamestnaniu/>

Preto veľmi pozitívne hodnotíme zmeny iniciované splnomocnencom Ravaszom, ktorý presadil zníženie kvalifikačných predpokladov na ukončené stredoškolské vzdelanie namiesto vysokoškolského vzdelania. Takíto pracovníci však majú povinnosť prihlásiť sa na vysokoškolské štúdium v príslušnom odbore.⁹²

Financovanie tzv. miestnych občianskych poriadkových služieb (MOPS) v marginalizovaných komunitách je ďalšou povšimnutiahodnou iniciatívou v MRK. Ministerstvo vnútra vydalo výzvu na financovanie v máji 2017 s alokáciou takmer 17 miliónov eur z ESF na zamestnanie MOPS, ktoré vlastne poskytujú určitý druh sociálnej asistencie vrátane odprevádzania detí, pričom dostávajú riadnu mzdu. Obce a mestá prejavili o túto výzvu mimoriadny záujem. Väčšinou zamestnali Rómov.⁹³ Z 850 zamestnaných členov týchto hliadok 710 pochádza z MRK.⁹⁴

Každý národný projekt alebo projekt financovaný z dopytovo orientovanej výzvy je monitorovaný na základe kvantitatívnych indikátorov obsiahnutých v OPLZ. Súčasne ÚSVRK by mal implementovať národný projekt Monitoring a evaluácia politík zameraných na sociálnu inklúziu marginalizovanej rómskej populácie s alokáciou takmer 3,3 milióna eur z ESF s 15-percentným spolufinancovaním zo štátneho rozpočtu, ktoré bude tiež pokrývať prípravu aktualizovaného Atlasu rómskych komunít. Tento projekt by mal financovať aj prípravu kvalitatívnych štúdií zameraných na zisťovanie dosahov rôznych projektov a ich vzťah k napĺňaniu NRIS a akčných plánov. Tento monitorovací projekt nebol v čase prípravy tejto správy predstavený alebo schválený.⁹⁵

Financovanie aktivít občianskej spoločnosti zameraných na inklúziu Rómov

Revidované akčné plány NRIS predpokladajú aktívnu účasť MVO, najčastejšie ako partneri smerujúci k štyrom úlohám: (1) expertná príprava metodík a príručiek ako napríklad príprava aspektov sociálneho verejného obstarávania, sociálnej terénnej práce v oblasti bývania, tréningu terénnych sociálnych pracovníkov, (2) evaluácia úloh NRIS, (3) poskytovanie niektorých služieb, ako je práca komunitných centier, mentoringový program, program bývania a (4) implementácia osvetových a vzdelávacích programov v oblasti nediskriminácie či podpory rómskej kultúry. Akčné plány predpokladajú využívanie EŠIF na tieto aktivity.⁹⁶ V tomto čase nie sme schopní vyhodnotiť, či je financovanie týchto úloh dostatočné, alebo nie, keďže žiadne z výziev (s výnimkou komunitných centier (KC)) doposiaľ neboli vyhlásené. Vychádzajúc zo skúseností v teréne však pozorujeme, že nastavenie niektorých projektov, ako je podpora komunitnej práce, nie je dostatočná na to, aby zohľadňovala situáciu MVO. Napríklad program prepláca len personálne náklady spojené s vykonávaním komunitnej práce a neprispieva na vykrytie ďalších nákladov, ktoré sú spojené s prevádzkou KC, ako je nájom a energie. Väčším MVO, ako je napríklad Človek v ohrození, sa darí získať takéto zdroje od obcí alebo súkromných darcov. V prípade lokalít, kde je menej zaangažované vedenie obce alebo mesto má svoje centrum, môže takéto nastavenie v realite znížiť šancu MVO na poskytovanie takýchto služieb.

Počas súčasného programovacieho obdobia bolo alokovaných 15 miliónov eur pre MVO z Operačného programu Efektívna verejná správa. Prostredníctvom výzvy pre MVO bolo za cieľ podporiť aktivity smerujúce k zvýšeniu občianskeho povedomia a angažovanosti v oblasti transparentnosti, sociálnych vecí a ľudských

92 TASR, „Most navrhne znížiť požiadavky na terénnych pracovníkov“, 22. september 2017, sme.sk, online na: <https://domov.sme.sk/c/20655339/most-navrhne-znizit-poziadavky-na-terennych-socialnych-pracovnikov.html>, pozri tiež novelu zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách v znení zmien zo dňa 29. novembra 2017. Zákon počas prípravy tejto správy ešte nebol publikovaný v Zbierke zákonov. Schválený zákon meniaci zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a zákon č. 455/1991 Z. z. o živnostenskom podnikaní, bod 110ak je dostupný online na: <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=6486>

93 Pozri informácie tiež online na: <https://www.minv.sk/?aktualne-vyzvy-na-predkladanie-ziadosti-o-nenavratny-financny-prispevok&sprava=vyzva-zamerana-na-miestne-obcianske-poriadkove-sluzby-mops-v-obciach-s-pritomnostou-mrk-oplz-po5-2017-1>

94 Rozhovor s Rozkopálovou, *supra* poznámka 73.

95 Informácie sú dostupné online na: http://www.minv.sk/swift_data/source/mvsa_eu/oplz/vyzvania/np_monitorovanie_a_hodnotenie/Vyzvanie_Monitorovanie%20a%20hodnotenie.pdf a prostredníctvom písomnej žiadosti zo dňa 20. septembra 2017.

96 Revidovaný akčný plán NRIS, *supra* poznámka 64.

práv vrátane inklúzie Rómov, ktoré majú za cieľ zlepšiť riadenie a politiky v týchto oblastiach prostredníctvom monitorovania, sieťovania, zvyšovania povedomia alebo budovania partnerstiev s verejnou správou.⁹⁷ Počas prvého hodnotiaceho kola podali MVO projekty žiadajúce viac ako 30 miliónov eur. V reakcii na tento záujem zvýšila vláda alokáciu na túto výzvu o ďalších 15 miliónov eur.⁹⁸

MVO (rovnako ako samospráva) sa tiež môže uchádzať o financovanie prostredníctvom dotačnej schémy ÚSVRK s alokáciou 600 000 eur ročne.⁹⁹ Ministerstvo spravodlivosti administruje jedinú stálu schému na podporu ľudských práv s ročnou alokáciou približne 763 500 eur.¹⁰⁰ MVO, ktoré pracujú v oblasti podpory rómskej kultúry, môžu žiadať o financovanie prostredníctvom novovytvoreného fondu na podporu kultúry národnostných menšín, ktorý nahradil predchádzajúcu grantovú schému akcentujúcu aspekty samosprávy pri rozdeľovaní týchto zdrojov.¹⁰¹ Vo všeobecnosti menšie, najmä menšie miestne pôsobiace rómske MVO, majú problémy so získavaním týchto fondov hlavne pre administratívnu náročnosť. V niektorých výzvach, ktoré sú financované alebo spolufinancované zo štátneho rozpočtu, musia MVO priložiť až 15 rôznych potvrdení od rôznych štátnych inštitúcií (napríklad o tom, že nemajú nedoplatky čo sa týka rôznych daní, cla alebo zdravotných odvodov a podobne). Je pozitívne, že sa relevantnosťou týchto administratívnych požiadaviek začali úrady zaoberať a postupne začali štátne inštitúcie elektronicky prepájať tak, aby si potvrdenia nemuseli žiadať od uchádzačov.¹⁰² Súčasne občianska spoločnosť, aktívna v oblasti ľudských práv rómskej inklúzie, bude môcť pravdepodobne získať zdroje na svoju činnosť prostredníctvom grantov z fondov Európskeho hospodárskeho priestoru a Nórska, ktoré by mali byť vyhlásené v roku 2018. Obmedzené financovanie najmä pre rómske MVO je dostupné prostredníctvom Nadácií Otvorenej spoločnosti, najmä ich Roma Initiative Office programme.

Dostupnosť dát o situácii Rómov

Medzi mimovládnyimi organizáciami existuje už dlhšie diskusia o nutnosti a spôsobe zberu etnických dát. Na jednej strane štátne inštitúcie väčšinou argumentujú, že takýto zber je v rozpore s ochranou osobných dát. MVO na druhej strane argumentujú, že zber etnických dát je v súlade so zákonom pokiaľ ide o anonymizované dáta potrebné na potieranie diskriminácie a segregácie Rómov.¹⁰³ Podobne ako v iných krajinách, dáta založené na seba identifikácii alebo materinskom jazyku zberané raz za desať rokov, sú podľa rómskych lídrov a aktivistov nepresné.¹⁰⁴

Reagujúc na problém nedostatku informácií o životných podmienkach rómskych osídlení, MVO v partnerstve s ÚSVRK a neskôr MPSVaR iniciovali zber údajov prostredníctvom metódy sociografického mapingu, ktorý vyústil do Atlasov rómskych komunít vydaných v rokoch 2004 a 2013. Atlas nie je cenzom, ale obsahuje informácie o dostupnej infraštruktúre, vzdelávacích a zdravotných zariadeniach, politickej a občianskej participácii o marginalizovaných lokalitách, kde Rómovia žijú. Tieto informácie sú doplnené odhadom veľkosti rómskej populácie založenej na princípe pripísanej etnickej identity. Výskumníci zbierali tieto informácie

97 Pozri tiež výzvy na projekty online na: <https://www.minv.sk/?aktualne-vyhlasene-vyzvy-1>

98 TASR, „Financie pre efektívnu verejnú správu sa zdvojnásobia na 30 miliónov eur“, sme.sk, 5. október 2017, online na: <https://domov.sme.sk/c/20665360/efektivna-verejna-sprava-robot-fico-samuel-arbe.html>

99 Pozri informácie o dostupných schémach online na: https://www.minv.sk/?spravy_rk&sprava=samospravy-ci-treti-sektor-sa-mozu-uchadzat-odotacie-na-projekty-orientovane-na-riesenie-problemov-romskych-komunit

100 Pozri informácie online na: https://www.justice.gov.sk/Stranky/Ministerstvo/Dotacie/vyzva_2017.aspx

101 Zákon č. 138/2017 Z. z. o fonde na podporu kultúry národnostných menšín, prijatý 10. mája 2017, online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2017/138/20170701>

102 „Pellegrini a Žiga vyhlásili vojnu byrokracii! Ľudia ušetria 3,5 mil. eur a 620 000 hodín strávených na úradoch“, 1. november 2017, tlačová správa podpredsedu vlády pre investície a informatizáciu v Slovenskej republike, online na: <https://www.vicempremier.gov.sk/index.php/pellegrini-a-ziga-vyhlasi-vojinu-byrokracii-ludia-usetria-35-mil-eur-a-620-000-hodin-stravenych-na-uradoch/index.html>

103 Pozri napríklad diskusiu v Alena Kotvanová, *Dáta o rovnosti v slovenskej realite* (Bratislava: Equilibria, 2012), online na: <http://diskriminacia.sk/zbornik-data-o-rovnosti-a-pravne-aspekty-rovnakeho-zaobchadzania-v-slovenskej-realite/>, pozri najmä kapitolu 1 od Laca Oravca, kapitolu 3 pripravenú Zuzanou Valkovou a kapitolu 4 od Mariána Horeckého.

104 Pozri napríklad v in Boris Vaňo a Eva Haviarová, „Demografické trendy rómskej populácie“ in Michal Vašečka (ed.) *Čaćipen pal o Roma* (Bratislava: IVO, 2002) s. 495 a nasled.

od starostov, sociálnych terénnych pracovníkov, ako aj verejne dostupných informácií a potom ich porovnávali s verejne dostupnými dátami, rómskymi aktivistami a MVO.¹⁰⁵ Atlas slúži ako primárny zdroj cielenia využívania EŠIF, na základe ktorého bolo identifikovaných 150 obcí s najmenej rozvinutými MRK. Tzv. index podrozvinutosti bol primárne založený na indexe hustoty obyvateľov v príbytkoch.¹⁰⁶ Medzivládne medzinárodné organizácie, predovšetkým rozvojový program OSN (UNDP), využívali už od roku 2004 dáta obsiahnuté v Atlase na svoje reprezentatívne zisťovania o životných podmienkach rómskych domácností publikovaných v rokoch 2007 a 2012.¹⁰⁷ ÚSVRK predpokladá prípravu aktualizovaného Atlasu z EŠIF fondov projektu zameraného na monitorovanie.¹⁰⁸

Domnievame sa však, že najmä v oblasti vzdelávania by významne pomohlo, keby mali štátne inštitúcie k dispozícii anonymizované disgregované dáta na základe etnicity, ktoré by pomohli identifikovať prax segregácie a napríklad vyhodnotiť dosah prijatých opatrení. Dáta z Atlasu sú v tomto ohľade nedostatočné a jediné informácie v tomto ohľade sú merania medzinárodných medzivládnych organizácií. Myslíme si, že existencia dát zbieraných štátnou inštitúciou by prinútila zodpovedné inštitúcie akceptovať, že segregácia je bežnou praxou a jasne odhaliť dosah prijatých opatrení.¹⁰⁹ Podľa neformálnych informácií MŠVVaŠ začalo aktívne preskúmať možnosti zberu etnicky disgregovaných dát založených na praxi v Českej republike (vychádzajúcim z odhadu riaditeľov základných škôl, ktorý je anonymizovaný).¹¹⁰

V neposlednom rade považujeme za nesmierne dôležité dbať na ochranu týchto dát, zohľadňujúc najmä širší spoločenský kontext a nárast podpory extrémne pravicových strán. Sme znepokojení napríklad tým, že časť dát Atlasu, ktorá obsahuje pomerne detailné informácie o veľkostiach a polohe rómskych komunít, je verejne prístupná na webe ÚSVRK a môžu byť zneužitú napríklad pri plánovaní útokov na tieto komunity.¹¹¹ Znepokojujúce sú aj zámery prezentované ministerstvom vnútra zmapovať tzv. rómsku kriminalitu na teritoriálnom princípe podobnými metódami, aké boli použité v Atlase rómskych komunít.¹¹²

Politiky a opatrenia zamerané na špecifické potreby a bariéry, ktorým čelia rómske ženy, deti a mládež

Rodová rovnosť je jedným z hlavných princípov NRIS. Podľa NRIS všetky opatrenia a politiky by mali byť prijímané a vyhodnocované z perspektívy rodu, uznávajúc viacnásobné znevýhodnenie rómskych žien.¹¹³ Avšak NRIS, a to najmä jej operatívna časť, ktorou sú akčné plány, systematicky nepremieňa tento princíp do svojich cieľov, indikátorov a špecifických opatrení. Rodová rovnosť až na niekoľko výnimiek takmer kompletne absentuje v akčných plánoch na roky 2016 – 2018, ktoré boli schválené začiatkom roku 2017.¹¹⁴ Rodová perspektíva je čiastočne prítomná v opatreniach týkajúcich sa sexuálneho a reprodukčného zdravia. Akčný plán zamera-

105 Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013, *supra* poznámka 11.

106 Prosím, pozri v „Aktuálny zoznam obcí zapojených do Národného projektu Take Away“, 2. november 2015, tlačová správa splnomocnenca vlády pre rómske komunity, online na: http://www.minv.sk/?spravy_rk&sprava=aktualny-zoznam-obci-zapojenych-do-narodneho-projektu-take-away

107 Jarmila Filadelfiová, Daniel Gerbery a Daniel Škobla, *Report on the Living Conditions of Roma in Slovakia* (Bratislava: UNDP, 2007) online at: https://www.researchgate.net/publication/318440893_Report_on_the_living_conditions_of_Roma_households_in_Slovakia UNDP, *Report on the Living Conditions of Romani Households in Slovakia in 2010* (Bratislava: UNDP, 2012) s. 109, online na: <http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Report-on-the-living-conditions-of-Roma-households-in-Slovakia-2010.pdf>

108 Prosím, pozrite viac informácií na s. 23, vyššie.

109 Prosím, pozrite viac informácií v kapitole venovanej vzdelávaniu na s. 49 a nasledujúce, nižšie.

110 Tieto informácie prezentovala hlavná školská inšpektorka na konferencii venovanej téme segregácie organizovanej MVO EDU Roma 26. októbra 2017 v Bratislave.

111 Dostupné online na: https://www.minv.sk/?atlas_2013

112 SITA, „Kaliňák sa stretol s rómskymi špecialistami, pripravuje opatrenia na riešenie kriminality“, *sme.sk*, 26. október 2017, online na: <https://domov.sme.sk/c/20681803/kalinak-sa-stretol-s-romskymi-specialistami-pripravuje-opatrenia-na-riesenie-kriminality.html>. Prosím, pozrite viac informácií na s. 40, nižšie.

113 NRIS, *supra* poznámka 62.

114 Revidované akčné plány NRIS, *supra* poznámka 64.

ný na nediskrimináciu považuje presadzovanie rodovej perspektívy za jednu zo svojich úloh. Vo vzdelávaní by mohlo byť rodové hľadisko prítomné prinajmenšom v opatreniach týkajúcich sa predškolskej zaškolenosti, predčasného ukončovania školskej dochádzky, výstupov zo vzdelávania a prestupu na strednú školu.

NRIS nereflektuje na rozširujúcu sa prax segregácie na stredných školách, ktorá vzniká v dôsledku tzv. elokovaných pracovísk stredných odborných škôl. Tieto školy, ktoré MVO kritizujú, že podporujú segregáciu, predstavujú ešte výraznejšie znevýhodnenie rómskych dievčat, ktoré sú disproportčne zastúpené napríklad v problematickom dvojročnom učebnom odbore praktická žena¹¹⁵ alebo v odboroch ako asistentské pozície pri spracovávaní textilu odrážajúc rodové stereotypy spájané s rómskymi ženami. Takéto odbory poskytujú tiež veľmi obmedzené možnosti uplatniť sa na trhu práce v porovnaní napríklad s oblasťami stavebníctva alebo lesníctva ponúkané chlapom.¹¹⁶ Rovnako tvorcovia akčných plánov zamestnanosti a bývania mohli zahrnúť perspektívu rodovej rovnosti do cieľov, indikátorov a úloh, reflektujúc napríklad viacnásobne znevýhodnenú situáciu rómskych žien pri uchádzaní sa o kurzy druhej šance alebo čeliac diskriminácii na trhu práce. Akčné plány by tiež posilnilo uznanie obzvlášť znevýhodneného postavenia slobodných matiek v oblasti zamestnanosti, bývania alebo v prístupe k finančným službám. Napriek tomu, že akčný plán nediskriminácie uznáva viacnásobnú diskrimináciu z dôvodu sociálneho pôvodu, rodu a veku, táto perspektíva nie je zohľadnená v špecifických cieľoch, indikátoroch alebo opatreniach.¹¹⁷

„Nediskriminácia a podpora rovnosti medzi mužmi a ženami“ je však jednou z horizontálnych priorít pre všetky operačné programy. Odbor na MPSVaR, ktorý za túto prioritu zodpovedá, vychádza z intersekčného prístupu, ktorý berie do úvahy okrem etnicity a rodu aj vek alebo zdravotné postihnutie.¹¹⁸ Každý projekt, ktorý žiada o EŠIF, musí túto podmienku obsahovať. Momentálne však nie sú k dispozícii štúdie, ktoré by vyhodnotili, ako je splnená táto podmienka. Rovnako neexistujú väčšie projekty alebo programy, ktoré by sa zameriavali na situáciu rómskych žien.

Perspektíva práv detí je súčasťou revidovaného akčného plánu zameraného na vzdelávanie, najmä čo sa týka prístupu k vzdelávaniu v ranom detstve a vylučovania z bežných integrovaných škôl. Revidovaný akčný plán zameraný na ochranu zdravia uznáva dôležitosť preventívnej starostlivosti najmä vo vzťahu k deťom a k ich zvýšenému riziku ochorenia na infekčné choroby. Tieto úlohy sú do istej miery reflektované v národných projektoch, ako je Škola otvorená pre všetkých alebo asistentov zdravotnej osvetly, ktoré sme popisovali vyššie. Napriek tomu vážne témy, ako je hlad, ktorý často zažívajú práve deti z marginalizovaného prostredia, nie je adresovaný vôbec.¹¹⁹ Taktiež politiky v oblasti bývania nezohľadňujú perspektívu práv detí.¹²⁰ NRIS a akčné plány sa nezameriavajú na problém disproportčne veľkého počtu detí umiestnených v náhradnej starostlivosti a v detských domovoch alebo procesmi, ktoré k tejto situácii vedú. Podľa odhadov MVO, takmer 60 % detí v detských domovoch sú rómske deti.¹²¹ Povšimnutiahodné je to, že zatiaľ čo štátne inštitúcie nezaznamenávajú pripísanú etnickú identitu detí,

115 Viac sa venujeme tejto praxi na s. 57 – 58, nižšie.

116 *Ibid.*

117 Akčné plány NRIS v oblasti nediskriminácie a prístupov k majoritnej spoločnosti, *supra* poznámka 64.

118 Pozri bližšie online tu: <http://www.gender.gov.sk/po-2014-2020/>

119 Jarmila Filadelfiová, *Situačná analýza vybraných aspektov životnej úrovne domácností vylúčených rómskych obydľí* (Bratislava: UNDP, 2013) s. 85, online na: https://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/situa_n_anal_za_vybran_ch_aspektov

120 Deti sú obzvlášť zraniteľnou skupinou, vystavené napríklad výrazne vyšším rizikám vyplývajúcim z bývania v nízkej kvalite, ktoré môžu viesť aj úmrtiam v dôsledku podchladenia alebo požiaru. Pozri napríklad prípady v Mašličkove, osade, ktorá vznikla nelegálne v dôsledku vystáňovania a sanácie bytových domov na Luniku IX, pozri napríklad Jaroslav Vrábeľ, „Za tri dni zomreli v košickom Mašličkove dve deti. Druhé zamrzlo.“, *sme.sk*, 4. január 2016, online na: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/8113023/za-tri-dni-zomreli-v-kosickom-maslickove-dve-deti-druhe-zamrzlo.html>

121 Pozri napríklad Elena Gallová Kriglerová (ed.), *Štátne deti na jednej lodi?* (Bratislava: CVEK, 2015) s. 23, online na: <http://cvek.sk/statne-deti-na-jednej-lodi-romske-deti-v-detskych-domovoch/>. Pozri tiež Milan Fico, *Návrh systému metódy zberu a analýzy etnických údajov o deťoch, ktoré sú príslušníkmi národnostných menšín a pre ktoré sú vykonávané opatrenia sociálno-právnej ochrany a sociálnej kurately* (Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2008) s. 8.

potenciálni adoptívni rodičia majú do istej miery možnosť určiť, či majú záujem si adoptovať rómske dieťa, alebo nie.¹²² NRIS neobsahuje opatrenia zamerané na začleňovanie v oblasti športu alebo kultúry.

Revidovaný akčný plán obsahuje opatrenia zamerané na slabý prístup rómskej mládeže k integrovaným stredným školám s dobrými vyhliadkami uplatniť sa na trhu práce. Navrhované opatrenia zahŕňajú opatrenia legislatívnej povahy a aj mentoringovú podporu financovanú z EŠIF.¹²³ Avšak ako sme spomínali vyššie, revidovaný akčný plán sa nedotýka problematickej a rozširujúcej sa praxe otvárať segregované stredné školy v blízkosti rómskych osád.¹²⁴ Revidované akčné plány neobsahujú opatrenia zamerané na mládež a integráciu v športe alebo kultúre.

V oblasti začleňovania rómskej mládeže, revidovaný akčný plán v oblasti zdravia do určitej miery reflektuje na znevýhodnenú situáciu rómskych dievčat v oblasti reprodukčného zdravia. Opatrenia zamerané na riziko vzniku závislosti od návykových látok u znevýhodnenej mládeže, najmä toluénu, ktorý predstavuje vysoko návykovú a široko dostupnú látku v akčnom pláne, absentujú.¹²⁵ Súčasný splnomocnenec Ravasz upozornil na tento problém a poukázal na to, že predajcovia na Slovensku často nepoznajú existujúcu európsku legislatívu, ktorá reguluje predaj látok, ktoré obsahujú toluén. Navrhol stratégiu, ako sa zamerať práve na predajcov prostredníctvom verejnej kampane a následne v partnerstve so samosprávou zvýšiť postih za porušovanie týchto pravidiel.¹²⁶ Akčné plány by tiež mohli obsahovať opatrenia zamerané na integráciu mládeže na trhu práce, ktoré opúšťajú zariadenia ústavnej starostlivosti.¹²⁷ Jedinou výraznejšou iniciatívou je práve podpora mentoringu. ÚSVRK nedávno zriadil svoj poradný orgán zložený zo zástupcov rómskej mládeže.¹²⁸

Na záver by sme si dovoľili zdôrazniť, že tvorcovia politik by sa mali výraznejšie zamerať na situáciu Rómov, ktorí čelia značnému znevýhodneniu vo všetkých kľúčových oblastiach, či ide o deti, mládež, dospelých, alebo seniorov. Podobne štátne politiky by mali adresovať problém stigmatizácie a diskriminácie LGBTI Rómov. Tieto menšiny v rámci menšín sú systematicky vynechávané tak z výskumných, ako aj monitorovacích aktivít.

122 Pozri napríklad prihlášku pre potenciálnych adoptívnych rodičov, kde sa uvádza, či by potenciálni rodičia boli ochotní si osvojiť dieťa s postihom alebo odlišnou etnickou identitou. Dostupné online napríklad na: <http://www.upsvar.sk/buxus/docs/SSVaR/tlaciva/dotaznik.pdf>

123 Revidovaný Akčný plán v oblasti vzdelávania, *supra* poznámka 64, opatrenia 3 a 4.

124 Pozri na s. 57 – 58, nižšie.

125 Pozri k téme bližšie napríklad Miroslav Popper, Petra Szeghy, Ondřej Poduška and Roman Kolárik, *Iná realita: chudoba, sociálna deprivácia a užívanie inhalantov v rómskych osidleniach na východnom Slovensku* (Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, 2011), online na: http://www.equityoz.sk/app/webroot/media/content/files/Ina_realita.pdf.

126 „Ábel Ravasz chce v spolupráci so samosprávami obmedziť predaj toluénu verejnosti“, 5. máj 2017, Most-Híd, online na: <http://most-hid.sk/sk/abel-ravasz-chce-v-spolupraci-so-samospravami-obmedzit-predaj-toluenu-verejnosti>

127 Pozrie bližšie v Milan Fico, *Mladí ľudia odchádzajúci z detských domovov a ich uplatnenie sa na trhu práce* (Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2012) online na: <http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2012/Fico/fico2262.pdf>

128 Pozri na s. 17, vyššie.

Nediskriminácia

Implementácia smernice o rasovej rovnosti

Slovensko správne transponovalo do svojej právnej úpravy smernicu EÚ o rasovej rovnosti (RED).¹ RED, prostredníctvom antidiskriminačného zákona, umožňuje mimovládny organizáciám strategickú litigáciu, a najmä prostredníctvom žaloby vo verejnom záujme spochybňovať prax segregácie rómskych detí vo vzdelávaní, alebo diskrimináciu v prístupe k zamestnaniu alebo službám.² Avšak podľa informácií Poradne pre občianske a ľudské práva (poradňa) sú súdne konania často veľmi pomalé³ a pritom súdy majú neraz problém so správnym výkladom antidiskriminačného zákona.⁴ Napríklad v prebiehajúcom prípade týkajúceho sa výstavby kontajnerovej školy pri osade Podsádek v Starej Lubovni, kde poradňa žaluje MŠVVaŠ, okresný súd prvého stupňa chybné žiadal od žalobcu, aby uniesol dôkazné bremeno.⁵ Problémom je aj implementácia rozsudkov v praxi, ako sa ukázalo v prípade prvej žalovanej školy za segregáciu v Šarišských Michaľanoch.⁶ Aj prokurátori, ktorí preskúmajú napríklad uznesenia a nariadenia obecných a mestských zastupiteľstiev, by mohli byť lepšie pripravení v oblasti antidiskriminačnej legislatívy. V jednom z právnych podaní poradňa pred krajskou prokuratúrou namietala, že všeobecne záväzné nariadenia mesta predstavujú nepriamu diskrimináciu na základe etnicity. Úrad krajskej prokuratúry podanie zamietol, argumentujúc, že nemá kompetenciu preskúmať takéto nariadenia, ktoré sú založené na mimoprávných skutočnostiach (t. j. faktoch mimo práva).⁷

1 Pozri k transpozícii RED, RED, Janka Debrecéniová (updated by Vanda Durbáková), *Country report: Non-discrimination, European network of legal experts in gender equality and non-discrimination* (Brussels: EC, 2017) s. 33 – 36, online na: <http://www.equalitylaw.eu/downloads/4389-slovakia-country-report-non-discrimination-2017-pdf-2-01-mb>

2 Rozsudok Krajského súdu v Košiciach, 12C/ 139/2005 z 15. júla 2010, online na: <https://obcan.justice.sk/infosud/-/infosud/i-detail/rozhodnutie/af5f583a-1ef6-41b2-8b12-727c43d1cc83%3Ad481702b-2bfd-4c49-a9dd-01f23ceb9aa4>. Pozri tiež *Poradňa pre občianske a ľudské práva vs. Základná škola v Šarišských Michaľanoch*, Rozsudok Okresného súdu v Prešove, 25C 133/10-229, 5. december 2011, rozsudok Krajského súdu v Prešove, 20 Co 125/2012, 20 CO 126/2012, 30. október 2012.

3 Pozri bližšie napríklad *Concluding Observations of the Committee on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, on the combined eleventh and twelfth periodic reports of Slovakia*, CERD/C/SVK/CO/11-13, 8. december 2017, paragrafy 9 a 10b, online na: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/SVK/CERD_C_SVK_CO_11-12_29703_E.pdf

4 Pozri najmä prácu Poradne pre občianske a ľudské práva (poradňa), ktorá sídli v Košiciach, online na: <https://www.poradna-prava.sk>

5 Centrum pre občianske a ľudské práva, „Mimovládna organizácia žaluje štát a mesto za segregáciu rómskych detí v základnej škole v lokalite Stará Lubovňa – Podsádek“, tlačová správa, 10. november 2015, online na: <https://www.poradna-prava.sk/sk/dokumenty/tlacova-sprava-poradna-zaluje-stat-a-mesto-za-segregaciju-romskych-deti-na-zakladnej-skole-v-lokalite-stara-lubovna-podsadek/>

6 Pozri viac informácií k prípadu na s. 54, nižšie.

7 Informácie poskytnuté poradňou 15. februára 2017. Poradňa sa v tomto prípade obrátila na Ústavný súd, ktorý v tejto veci ešte nerozhodol.

MVO, ako aj medzinárodné medzivládne ľudsko-právne organizácie opakovane poukazovali na slabú efektívnosť, nedostatočnú kapacitu a neexistenciu finančnej nezávislosti SNPLP, čo je tzv. equality body v zmysle RED. Ministerstvo spravodlivosti iniciovalo vytvorenie pracovnej skupiny na jeseň 2016, ktorá by mala pripraviť nový zákon o stredisku, ktorý by reflektoval na tieto nedostatky.⁸ Momentálne má SNSLP len veľmi obmedzené kapacity na to, aby mohlo zastupovať obeť diskriminácie. V prípade prehratia sporu môže SNLP vyžadovať od zastupovanej osoby úhradu súdnych trov vrátane trov právneho zastupovania.⁹ V roku 2016 SNSLP zastupovalo len tri súdne prípady týkajúce sa diskriminácie, pričom ani jedna sa netýkala diskriminácie Rómov.¹⁰ SNSLP môže začať nezávislé preskúmanie na základe medializovaných prípadov alebo podnetu zo strany jednotlivca, alebo MVO.¹¹ SNSLP má tiež obmedzené možnosti vynútiť svoje rozhodnutia, a preto často len vydá svoje stanovisko a prípad uzavrie. Napríklad pri preskúmaní výstavby múrov, ktoré oddeľujú rómske komunity z 12 preskúmaných prípadov, bol iba jeden úspešný.¹² SNSLP sa tiež zaoberalo segregáciou v ubytovacích zariadeniach robotníkov. V tomto prípade SNSLP ponúklo diskriminovaným robotníkom možnosť právneho zastúpenia obetiam. Avšak nikto z nich nemal záujem obrátiť sa na súd.¹³ SNSLP tiež preskúmava prípady segregácie v školách spoločne s hlavnou školskou inšpektorkou. Inšpektorka má právomoc penalizovať školy návrhom na vylúčenie zo siete poskytovateľov vzdelávania. Pravdepodobne vďaka tejto právomoci hlavnej inšpektorky bolo stredisko v tomto prípade úspešnejšie. Niektoré z prešetrovaných škôl zmenili segregáčne praktiky.¹⁴ SNSLP však nikdy neiniciovalo žalobu vo verejnom záujme, ktorá sa javí ako vhodná stratégia v prípade, ak sa obeť obávajú obťažovania alebo iných negatívnych dôsledkov v prípade, ak by boli žalujúcou stranou.¹⁵

Povedomie o práci SNSLP je v teréne podľa našich zisťovaní pomerne nízke. SNSLP vo svojej výročnej správe z roku 2106 uznáva, že má problém cieľiť svoju aktivitu na rómske komunity. V kontexte projektu *Pod'me sa spoločne naučiť viac* si centrum všíma: „Stredisko oslovilo rôzne rómske komunity a poskytlo im možnosť vzdelávania v oblasti nediskriminácie, pracovného práva a obchodovania s ľuďmi. Avšak pre nezáujem z ich strany stredisko nerealovalo v rámci projektu žiadnu aktivitu.“¹⁶ Z našej skúsenosti vyplýva, že obyvatelia MRK by ocenili najmä právnú pomoc, napríklad týkajúcu sa bývania často problematických spôsobov obnovovania nájomných zmlúv na bývanie s obcami a mestami.

Antidiskriminačný zákon explicitne neobsahuje pojem viacnásobnej diskriminácie. V jednom prípade však poradňa žalovala za viacnásobnú diskrimináciu v oblasti sociálneho zabezpečenia. Žaloba sa týkala prístupu k príspevku pri narodení. Poradňa v tomto prípade argumentovala, že nastavenie poskytovania príspevku, ktorého priznanie je splnenie podmienky určitého pobytu v pôrodnici po narodení dieťaťa, je nepriamou diskrimináciou rómskych žien na základe ich etnicity a rodu. Nastavenie poskytovania príspevku pri narodení dieťaťa totiž penalizuje ženy, ktoré tesne po pôrode opúšťajú nemocnice na niekoľko dní, aby sa išli postarať domov o svoje staršie deti alebo manželov.¹⁷ Prvostupňový súd v prípade zatiaľ nerozhodol. Poradňa je v prípade neúspechu pripravená sa odvolať k odvolaciemu súdu.¹⁸ Centrum pre reprodukčné práva spoločne s poradňou pripravilo správu, kde poukázalo na diskriminačný a ponižujúci prístup zdravotníckeho personálu k rómskym ženám v pôrodniciach. Správa si tiež všíma diskrimináciu v prístupe k službám reprodukčného

8 Do tejto pracovnej skupiny bol pozvaný aj CVEK.

9 Debrecéniová, *supra* poznámka 1 na s. 124.

10 *Ibid.*

11 Pozri tiež: *Annual report on the Activities of the Slovak National Centre for Human Rights for the Year* (Bratislava: SNHRC, 2017) s. 5 – 6, online na: [http://www.snslp.sk/CCMS/files/2016 Annual Activity Report of the Slovak National Centre for Human Rights.pdf](http://www.snslp.sk/CCMS/files/2016%20Annual%20Activity%20Report%20of%20the%20Slovak%20National%20Centre%20for%20Human%20Rights.pdf)

12 *Report on the Observance of Human Rights: Including the Principle of Equal Treatment in the Slovak Republic* (Bratislava: Slovak National Human Rights Centre, 2017) s. 50, online na: [http://www.snslp.sk/CCMS/files/2016 HR Report SNCHR eng.pdf](http://www.snslp.sk/CCMS/files/2016%20HR%20Report%20SNCHR%20eng.pdf)

13 *Annual report 2017*, *supra* poznámka 12, s. 10.

14 Bližšie sa venujeme segregácii vo vzdelávaní a úlohe hlavnej štátnej inšpektorky na s. 56 a nasled., nižšie.

15 Na základe paragrafov 9a a 10 sec. a) zákona č. 365/2004 Z. z., antidiskriminačného zákona v platnom znení, akákoľvek právnická osoba, ktorá vo svojich cieľoch deklaruje ochranu pred nediskrimináciou, môže iniciovať tzv. *actio popularis*, t. j. žalobu vo verejnom záujme vrátane SNSLP.

16 *Annual report 2017*, *supra* poznámka 12 s. 10.

17 Debrecéniová, *supra* poznámka 1 s. 44.

18 *Ibid.*

zdravia.¹⁹ Ako sme poukázali, viacnásobná diskriminácia na základe etnicity a rodu je aspoň v deklaratórnej podobe uznaná. Avšak nie je to tak v prípade viacnásobnej diskriminácie, ktorú zažívajú zdravotne znevýhodnení Rómovia, Rómovia patriaci k LGBTI a Rómovia z radov náboženských menšín.²⁰

Domnievame sa, že čo sa týka systematických porušovaní rasovej smernice, ktoré by mohlo podliehať šetreniu EK, najvypuklejšími prípadmi sú práve segregácia vo vzdelávaní a rezidenčná segregácia, ktorej sa venujeme nižšie. Napriek tomu by sme chceli upriamiť pozornosť na praktiky, keď sú akumulované dlhy marginalizovanými rodinami zneužívané na odmietnutie prístupu k mestským službám a dokonca aj základnej pomoci pre chudobných. Príjem marginalizovaných rodín²¹ jednoducho neumožňuje pokryť všetky náklady spojené s bývaním, najmä energiami a poplatkami za komunálny odpad. Rodiny si tak často požičiavajú od úžerníkov alebo častejšie od nebankových spoločností, ktoré chodia požičiavať priamo do osád.²² Podľa nášho názoru znemožnenie prístupu k verejným službám takouto stratégiou môže niekedy predstavovať nepriamu diskrimináciu na základe etnicity a/alebo socioekonomického pôvodu.

Dlhy a násilné vysťahovanie v Moldave nad Bodvou

Namiesto pomoci pri predchádzaní akumulácii dlhov a jeho redukcii,²³ obce a mestá často zneužívajú zadlženosti marginalizovaných rodín na to, aby im nemuseli obnoviť nájomné zmluvy a následne urýchlili ich vysťahovanie. Napríklad v lete 2017 mesto Moldava nad Bodvou vysťahovalo „nepriateľských občanov“ práve takouto stratégiou. Mesto predalo domy súkromnej firme, ktorá ich začala vysťahovávať pre dlhy za energiu, ktoré predstavovali niekoľko stoviek eur, bez toho, aby dali možnosť nájomníkom tieto dlhy uhradiť alebo zaviazat sa k splátkovému kalendáru. Často tí, ktorí majú dlhy voči mestu, dostanú nájomné zmluvy len na určitý čas, čím sa uľahčuje ich vysťahovanie po ukončení platnosti zmluvy. Podľa nášho názoru táto stratégia je obzvlášť zameraná na rómskych obyvateľov.²⁴

Mestské karty vo Veľkom Krtíši

Obyvatelia Veľkého Krtíša môžu požiadať o vystavenie mestskej karty, ktorá im umožňuje využívať plaváreň, športové ihrisko, koncerty alebo iné športové či kultúrne podujatia v meste. O kartu však môžu požiadať iba obyvatelia, ktorí nedlhujú na komunálnom odpade alebo dani z nehnuteľnosti. V praxi sa tak stávajú tieto mestské aktivity a zariadenia nedostupné pre rómskych obyvateľov, ktorí majú dlhy najčastejšie práve za komunálny odpad. Musia totiž zaplatiť 5 eur za použitie mestskeho športového ihriska. S mestskou kartou by dostali polovičnú zľavu.²⁵

19 Center for Reproductive Rights, Poradňa pre občianske a ľudské práva, *Vakares zorales: hovoríme nahlas skúsenosti rómskych žien so zdravotnou starostlivosťou o reprodukčné zdravie na Slovensku* (Geneva a Košice: Vienaľa, 2017) s. 10, online na: <https://www.poradna-prava.sk/sk/dokumenty/vakares-zorales-hovorime-nahlas-skusenosti-romskych-zien-so-zdravotnou-starostlivostou-o-reprodukne-zdravie-na-slovensku/>

20 Pozri tiež na s. 27 – 28, vyššie.

21 Podľa zistení Agentúry EÚ pre ľudské práva (FRA) Rómovia čelia zvýšenému riziku chudoby, riziko chudoby medzi Rómami je mimoriadne vysoké a predstavuje takmer 87 % tých, ktorí žijú pod hranicou chudoby. Ďalších 45 % Rómov len veľmi ťažko uhradí výdavky na základné potreby, ďalších 31 % s ťažkosťami, 16 % s nejakými ťažkosťami a iba 7 % bez problémov. FRA, *Second European Union and Discrimination Survey: Roma – Selected Findings* (FRA: Luxembourg, 2016), s. 14 – 15, online na: <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>

22 Jarmila Filadelfiová, *Situačná analýza vybraných aspektov životnej úrovne domácností vylúčených rómskych osídlení* (Bratislava: UNDP, 2013) s. 147 – 151, online na: <https://www.employment.gov.sk/files/situacna-analyza-final-web.pdf>

23 Napríklad v niektorých lokalitách obce a mestá využívajú inštitút osobitného príjemcu, ktorý je efektívny v tom, že predchádza akumulovaniu dlhov voči mestu najmä za nájom. To znamená, že mesto si priamo strháva väčšinou z príspevku na bývanie úhradu za nájomné a/alebo komunálny odpad. Pozri bližšie k téme napríklad na: <http://www.vssr.sk/clanok-z-titulky/informacia-k-zabezpeceniu-vykonu-osobitneho-prijemcu.htm>

24 Pozri napríklad v Michal Lendel, „Dlžníci z mestských bytov musia opustiť domovy“ SME, 31. august 2017, online na: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/20638232/dlznici-z-mestskych-bytov-musia-opustit-domovy.html>, „Letter of ERRC to the City of Moldava nad Bodvou“, 3. august 2017, online na: http://www.moldava.sk/web_object/list-errc-170807.pdf

25 Poznámky k nediskriminácii pripravené KCM pre túto správu, informácie o mestských kartách sú dostupné aj na webe Veľkého Krtíša, online na: http://www.velky-krtis.sk/?program=51&module=action_0_id_ci=10350

Dlhy a príspevok na bývanie

Štát podporuje náklady spojené s bývaním chudobných domácností prostredníctvom príspevku na bývanie pre rodiny, ktoré sú v hmotnej núdzi. V prípade domácnosti s jednou osobou je výška príspevku 55,80 eura mesačne a v prípade viacčlenných domácnosti je to 89,20 eura. Výška tohto príspevku predstavuje pomerne výrazný podiel na podpore v hmotnej núdzi. V praxi je však dostupná len pre menej ako polovicu obyvateľov, ktorí sú v hmotnej núdzi.²⁶ Dôvodov je viacero. Žiadateľ musí mať napríklad platnú nájomnú zmluvu najmenej po obdobie 6 mesiacov alebo preukázať vlastníctvo k nehnuteľnosti, v ktorej býva.²⁷ Tento príspevok bol opakovane podrobený kritike za to, že fakticky bráni najchudobnejším ľuďom získať prístup k tomuto príspevku, pretože tí, ktorí sú na tom najhoršie, nemajú svoje obydlie postavené legálne. Súčasne podmienkou príspevku je aj to, že majú vyrovnané dlhy voči mestu vrátane poplatkov za komunál, čo je opäť problémom v prípade najchudobnejších komunit. Alternatívne môže žiadateľ predložiť splátkový kalendár, kde demonštruje ochotu svoje dlhy splácať. Keďže takýto splátkový kalendár vystavujú obce a mestá, dáva im to možnosť rozhodovať o žiadosti o tento príspevok.²⁸ Táto situácia podľa štúdie štátneho Inštitútu výskumu práce a rodiny, ktoré hodnotilo toto sociálne opatrenie, poskytuje priestor na manipulatívne a dokonca až diskriminačné zaobchádzanie s rómskymi rodinami tak, aby sa im nepodarilo získať tento príspevok.²⁹

Prístup k pitnej vode

Výskumníci Richard Filčák, Marek Szilvási a Daniel Škobla vo svojej štúdii o prístupe k pitnej vode poukázali na opakujúcu sa prax, keď v rómskych lokalitách, kde existuje prístup k vode, nemajú zmluvu s vodárenskými spoločnosťami jednotlivé domácnosti, ale obec, ktorá je sprostredkovateľom.³⁰ Výskumníci zistili, „že takéto zmluvy nediferencujú medzi vodou zužitkovanou obcou vo vlastných budovách a rómskymi domácnosťami (...) a často účtujú domácnostiam určitú sumu (...) bez toho, aby poriadne kontrolovali aktuálnu spotrebu“.³¹ Výskumníci popísali konkrétne prípady, keď niektoré rodiny nadobudli dlhy za iných alebo dostali vysoké nedoplatky napríklad v dôsledku vytekania vody z poškodeného potrubia, čo viedlo k potrestaniu celej komunity odstavenou dodávkou vody na niekoľko rokov.³²

Segregácia vo vzdelávaní a v bývaní

K téme segregácia vo vzdelávaní sa venujeme detailne v kapitole Vzdelávanie – podpora integrovaného vzdelávania.

Riešeniu segregácie v bývaní, v ktorom žije viac ako polovica Rómov na Slovensku, sa venovalo len veľmi málo pozornosti.³³ Platí, že využívanie štrukturálnych fondov by malo smerovať k desegregácii.³⁴ Ministerstvo vnútra plánuje vyhlásiť výzvu na podporu prestupného bývania, ktoré bude vychádzať z príkladov dob-

26 Daniel Škobla, Gábor Csomor a Jarmila Filadelfiová, *Zmeny v systéme pomoci v hmotnej núdzi a prieskum dosahov zmien v poskytovaní príspevku na bývanie v rámci pomoci v hmotnej núdzi* (Bratislava: Inštitút pre výskum práce, 2017) s. 21, online na: http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2016/Skobla/zmeny_v_systeme_pomoci_v_hmotnej_nudzi_skobla_csomor_filadelfiova_2016.pdf

27 Paragraf 14 časť 3 a 6 zákona č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi, v platnom znení, dostupné online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2013/417/20170501>

28 *Ibid.*

29 Škobla, Csomor and Filadelfiová, *supra* poznámka 27, s. 7.

30 Richard Filčák, Marek Szilvasi and Daniel Škobla, „No Water for the Poor: The Roma ethnic minority and local governance in Slovakia“ (2017) *Ethnic and Racial Studies*, s. 7.

31 *Ibid.*

32 *Ibid.* s. 8.

33 Podľa dát z Atlasu rómskych komunit z roku 2013, 12,9 % Rómov žije v mestských getách, 23,8 % o oddelených častiach v mestách alebo obciach a 17 % v segregovaných osadách. Dáta z Atlasu sú dostupné tu: https://www.minv.sk/?atlas_2013

34 Pozri tiež k princípom desegregácie, destigmatizácie a deghetoizácie pri princípoch využívania EŠIF, s. 20, poznámka 83, vyššie.

rej praxe mimovládnych organizácií.³⁵ ÚSVRK spúšťa projekt zameraný na podporu vyrovnania pozemkov v obydliach v 150 obciach s najmenej rozvinutými MRK.³⁶ Hlavný program v oblasti bývania, ktorý smeruje k podpore bývania nižšieho štandardu, sa ukazuje, že síce dokáže pomôcť so zvýšením kvality bývania, ale nemá dosah na to, aby rómske rodiny nežili oddelene.³⁷

V skúmaných lokalitách sme si všimli vedomé a systematické praktiky, ktoré znemožňujú Rómom posunúť sa zo segregovaného prostredia často ilegálnych a chudobných lokalít. Diskriminácia v bývaní je rovnako rozšírená, ak nie ešte výraznejšie ako v oblasti vzdelávania.³⁸ Napriek tomu, že k týmto praktikám neexistujú oficiálne správy, vo viacerých monitorovaných oblastiach. V obciach Richňava, Dolina, Vítaz a mesto Spišská Nová Ves sme zaznamenali existenciu neformálnych pravidiel medzi majoritou, podľa ktorých nepredávajú dom alebo byt rómskej rodine v nerómskej časti dediny alebo mesta. V Levoči údajne dochádza k diskriminačnému zaobchádzaniu rómskych žiadateľov o mestské nájomné bývanie, keď pri rozdeľovaní bytov sú uprednostňovaní nerómski uchádzači.³⁹ V masmédiách sme zaznamenali prax, keď obce kupujú domy v iných obciach pre svojich rómskych obyvateľov a takto „exportujú“ tzv. problematických susedov.⁴⁰ V nedávno zdokumentovanom prípade Marek Kažimír, primátor obce Krásno, kúpil za obecné peniaze lacný dom v obci Kuzmice (7 200 eur). Nákup mu schválilo obecné zastupiteľstvo. Išlo o bývanie pre rodinu Badžovcov, ktorí údajne bývali v živote ohrozujúcich podmienkach. V obci Kuzmice, ktorá je vzdialená približne 36 km, spísali miestni obyvatelia petíciu proti nasťahovaniu sa tejto rodiny do ich obce. Podľa starostu obce Kuzmice Martina Vinceja, v prípade vysťahovania rodiny nešlo o jej dobro. „Tu nejde o pomoc obyvateľom v zložitej situácii, ako to deklaruje pán Kažimír, ale ide o pozemok. A ten má oveľa vyššiu hodnotu ako dom u nás. V územnom pláne je tam naplánované polyfunkčné centrum s bytmi a obchodnými priestormi.“⁴¹ Starosta obce Kuzmice odmietol, že by rodine Badžovcov vydali povolenie na trvalý pobyt.⁴² Podľa vyjadrenia v médiách, otec rodiny Badžo, ktorý dúfal, že získajú s rodinou lepšie bývanie, zostal po tomto veľmi nešťastný. Povedal: „Určite sa tam sťahovať nebudem. Ako by som aj mohol, keď ma tam nechcú? Chcem mať pokoj. Mám obavy. Aj známi ma upozornili, aby som tam nešiel.“⁴³ V jednej lokalite na východnom Slovensku sa vyskytol prípad, keď súkromný investor skúpil prázdne domy v obci, aby ich nemohli kúpiť rómske rodiny.⁴⁴ MVO Človek v ohrození, ktorá pracuje aj v Plaveckom Štvrtku, uviedla, že v lokalitách s väčším podielom Rómov je nepravdepodobné, že obce zmenia svoje plány územného rozvoja tak, aby „otvorili“ nejaké oblasti možnosti výstavby domov a bytov, kde by bývali aj rómske rodiny.⁴⁵ Pomerne časté sú aj prípady, keď bohatšie rómske rodiny, ktoré získali napríklad finančné prostriedky prácou v zahraničí, čelia diskriminácii pri kúpe domou. Vo väčších mestách je pre rómske rodiny takmer nemožné získať komerčný nájom. Tak napríklad rómske rodiny v Žiline nemajú inú možnosť, ako bývať v kontajnerových bytoch vo výmere 15 m² so spoločnými sprchami a toaletami, pričom platia zálohové platby za bývanie a elektrinu vo výške 200 eur mesačne. Takýto nájom za štvorcový meter je výrazne vyšší ako v prípade ko-

35 Pozri informácie na s. 20, vyššie.

36 Pozri informácie o projekte online na: https://www.minv.sk/?spravy_rk&sprava=schvaleny-narodny-projekt-pomoze-obciam-pri-vysporiadanipozemkov-v-marginalizovanych-romskych-komunitach

37 Jarmila Lajčáková, Zuzana Balážová a Alena Chudžíková, *Evaluation of Housing Policies in Slovakia using European Structural Funds* (CVEK: Bratislava, 2014).

38 Poznámky pripravené k téme nediskriminácie, Človek v ohrození, ACEC, ROMED a KCM pripravených pre túto správu.

39 Memo o bývaní pripravené ACEC pre túto správu.

40 Pozri napríklad Juraj Koník a Martina Koník, „Starosta kúpil problémovým Rómom dom o 20 kilometrov ďalej. Je toto riešenie na chatrče a getá?“, dennikn.sk, 2. máj 2017, online na: <https://dennikn.sk/717339/starosta-kupil-problemovym-romom-dom-o-20-kilometrov-dalej-je-toto-riesenie-na-chatrce-a-geta/>, Róbert Hakl, „Rómska rodina ako horúci zemiak v Krásnej?“, košicednes.sk, 22. november 2017, online at: <http://kosicednes.sk/tema-dna/romska-rodina-ako-horuci-zemiak-v-krasnej/>

41 Judita Čermáková a Peter Jabrik, „Rómovi kúpil dom v inej obci. Sťahovať sa už nechce“, košice.korzar.sme, 25. november 2017, online na: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/20703389/krasna-kupila-romovi-dom-v-inej-obci-tam-protestuju-stahovat-sa-uz-nechce.html>

42 *Ibid.*

43 *Ibid.*

44 Roman Cupřík, „Podnikateľka v turizme: Keď sa prísťahovala prvá rómska rodina, bol z toho rozruch“, sme.sk, 7. október 2017, online na: <https://domov.sme.sk/c/20664428/podnikatelka-v-turizme-ked-sa-pristahovala-prva-romska-rodina-bol-z-toho-rozruch.html>

45 Poznámky o bývaní pripravené Človekom v ohrození pre túto správu.

merčných nájmov, ale jednoducho nikto neprenajme šesť- alebo osemčlennej rodine svoj byt.⁴⁶ Rovnako tiež vo Veľkom Krtiši KCM opísalo prípad mladej rómskej rodiny, ktorá získala hypotéku v banke na byt v inej ako „rómskej ulici“. Keď sa to však susedia dozvedeli, spísali proti rodine petíciu „*plnú nenávisť, ohrozujú rodinu s tým, že ich odtiaľ dostanú*“.⁴⁷ Napokon rodina musela odmietnuť hypotéku a zostala bývať vo svojom starom byte.⁴⁸ Ako sme spomínali, opakujúcim fenoménom sa stáva, že dlhy, ktoré si rómske rodiny naakumulujú, sú často zneužívané na to, aby iniciovali proces vysťahovania.⁴⁹ Od roku 2012 ERRC zdokumentovalo násilné vysťahovanie takmer 156 ľudí v Nižných Kapustníkoch, ktoré bolo založené na argumente, že nejde o obydlia, ale o ilegálnu skládku.⁵⁰ ERRC ďalej upozornilo na to, že novopostavené bývanie takmer s 1 000 ľuďmi v Letanovciach bolo presunuté z obce Letanovce do obce Strelník. Oblasť je takmer 500 m od najbližšej obce Hrabušice a 2,5 km od jej „domovskej“ obce Letanovce.⁵¹ Podľa správ ERRC v Červenici obec postavila byty nižšieho štandardu pre nízkonákladové bývanie, ktoré bolo výrazne horšej kvality bez stabilného prístupu k elektrickej energii, odpadu alebo prístupu k pitnej vode.⁵² Napokon, ako sme vysvetlili, SNSLP informovalo, že rozšírenou praxou naďalej zostáva výstavba múrov, ktorá podporuje rezidenčnú segregáciu.⁵³

Rozsudok týkajúci sa podmienok vysťahovania

Vo svojich stratégiách zameraných na to, ako sa mestá a obce môžu zbaviť svojich rómskych obyvateľov, často začínajú tým, že zmenia nájomné zmluvy z času neurčitého na čas určitý. Pokiaľ jednotliviec alebo rodina nie sú schopní platiť úhradu na bývanie načas, obce a mestá sa domnievajú, že nemajú povinnosť obnoviť ich zmluvy a podpísať splátkový kalendár a že jednoducho môžu obyvateľov takýchto bytov vysťahovať bez povinnosti poskytnúť im náhradné bývanie. V prípade, ktorý sa týkal chudobného sťažovateľa, prešovský krajský súd rozhodol, že takáto striktná a formalizovaná interpretácia Občianskeho zákonníka je však v rozpore s ústavnými zárukami a medzinárodným právom. Podľa názoru sudcu musia súdy vždy brať do úvahy, či má vysťahovaná osoba naozaj možnosti získať prácu a zarobiť si na bývanie. V tomto prípade sťažovateľ preukázal úsilie nájsť si prácu, ale keďže bol v jednom z najviac zaostalých regiónov Slovenska, neuspel. Žil z podpory 60 eur mesačne, ktorá mu nepostačovala ani na nákup jedla, a neumožňovala mu platiť nájomné vo výške 50 eur. Navyše nebol schopný splácať svoj dlh vo výške 1 500 eur, ktorý sa mu nahromadil, keď sa celodenne staral o svoju starú a chorú matku. Odvolací súd odmietol rozhodnutie nižšieho súdu o tom, že dostatočnou náhradou bývania je posteľ v mestskej ubytovni so zdieľanými kúpeľňami a toaletami. Podľa rozsudku môže súd nariadiť vysťahovanie, ak poskytne náhradné ubytovanie, ktoré rešpektuje ľudskú dôstojnosť človeka a predchádza bezdomovectvu. Citujúc ústavné a medzinárodné právo, odvolací súd si všimol, že v prípadoch, keď obyvatelia nie sú schopní si zabezpečiť ubytovanie vlastnými prostriedkami z objektívnych dôvodov, nemožno uprednostniť majetkové práva vlastníka nehnuteľnosti. Súd nariadil mestu, aby uzatvorilo so sťažovateľom splátkový kalendár na sumu, ktorú si môže dovoliť splácať.⁵⁴ Toto súdne rozhodnutie môže byť precedensom pre budúce súdne podania. Avšak treba poznamenať, že len veľmi málo organizácií sa venuje poskytovaniu právnej pomoci Rómom, a tak je možné, že rodiny skončia na ulici bez toho, aby mohli vyžadovať právnu náhradu.

46 *Správa o vykonaní prieskumu postupu mesta Žilina vo veci zabezpečovania ochrany a pomoci rodinám postihnutým požiarom* (Kancelária verejného ochrancu práv: Bratislava, 2017) s. 13 – 15, online na: <http://www.vop.gov.sk/files/vop-zilina.pdf>, Pozri tiež reportáž RTVS z 2. marca 2017, online na: https://www.facebook.com/spravy.rtvs/videos/1792660287661452/?hc_ref=ARQtSbr_Dvt9DJx-dGZRYAUaJilpH-PYuQ9bKmmQeBvew-StdKYyx0d1530wNAKVhpg

47 Poznámky o nediskriminácii pripravené KCM pre túto správu. Pozri tiež prípadovú štúdiu Veľkého Krtiša na s. 75 a nasled., nižšie.

48 Poznámky o nediskriminácii, *ibid.*

49 Pozri na s. 30 – 31, vyššie.

50 Pozri bližšie v *Written Submission by the European Roma Rights Centre Concerning Slovakia to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, for consideration to the 94th Session (20 November – 8 December 2017)*, s. 6, online na: <http://www.errc.org/cms/upload/file/slovakia-cerd-submission-5-november-2017.pdf>

51 *Ibid.* s. 6.

52 *Ibid.*

53 Pozri na s. 29, vyššie.

54 Krajský súd v Prešove, 6CO/2011/2013, 29. máj 2014, online na: <https://obcan.justice.sk/infosud/-/infosud/i-detail/rozhodnutie/a18bb81f-43cc-41b9-b2cf-99098b5b08a7%3A4e3b6410-613a-4355-a8f2-6cb829fff9b7>

Novo schválený revidovaný akčný plán v oblasti bývania obsahuje opatrenia smerujúce k zvyšovaniu kvality bývania a infraštruktúry v marginalizovaných rómskych komunitách s využitím EŠIF,⁵⁵ plánuje budovať nájomné byty a podporu prestupného bývania v obciach s prítomnosťou MRK zo štátneho rozpočtu,⁵⁶ ako aj pilotný program výstavby domov svojpomocne prostredníctvom EŠIF.⁵⁷ Napriek tomu, z dôvodu decentralizácie, implementácia akčného plánu závisí od ochoty obecnej samosprávy využívať tieto zdroje.⁵⁸ A keďže neexistuje žiadne systematické opatrenie, ktoré by sa zameriavalo na prípady diskriminácie v oblasti bývania, či už zo strany súkromníkov, alebo štátu, ktoré by predchádzali násilným vystaňováním, rómske rodiny majú len veľmi obmedzenú možnosť zlepšiť si samy svoju bytovú situáciu aj v prípadoch lepšie finančne situovaných rodín.

Diskriminačné konanie zo strany polície, verejnej prokuratúry alebo súdov

Diskriminačné zaobchádzania zo strany orgánov činných v trestnom konaní zostáva naďalej veľkým problémom. Policajné zásahy a zaobchádzanie policajtov s Rómami podľa indícií neboli riadne vyšetrené, aby spĺňali princípy nezávislosti. Navyše vysoko postavení úradníci, napríklad ako premiér Fico a minister vnútra Kaliňák, pokračovali v rétorike, ktorá spája Rómov s kriminalitou.⁵⁹

Naďalej sa objavujú prípady policajného násillia v rómskych komunitách. Posledným bolo zbitie obyvateľov v osade Zborov v apríli 2017.⁶⁰ Kritizovaný prípad v Moldave nad Bodvou z júna 2013 bol uzatvorený Sekciou inšpekcie a kontroly inšpekčnej služby, ktorá má na starosti prešetrovanie pochybení polície, ako zákonný. Nálezy inšpekcie potvrdila Krajská prokuratúra v Prešove 21. marca 2016. Ústavný súd v októbri 2017 odmietol individuálne sťažnosti poškodených, ktorí napadli tento zákon ako protiústavný.⁶¹ Prípad sa týkal policajného zásahu v osade Budulovská v Moldave nad Bodvou 19. júna 2013, na ktorom sa zúčastnilo 63 policajtov, ktorí sa do osady priviezli na 23 autách.⁶² Podľa správy verejnej ochrankyne práv, ktorá prešetrovala tento zásah, svedkovia uviedli, že polícia ich bila a vtŕhala do ich príbytkov bez zjavného dôvodu a zranila tak celkovo 30 osôb vrátane bábätka.⁶³ Podľa verejnej ochrankyne práv sa polícia dopustila vážnych porušení ľudských práv voči nešpecifikovanému počtu ľudí, ktoré nebolo možno odôvodniť záujmom ochrany bezpečnosti a bezprostredného rizika.⁶⁴

55 Revidovaný akčný plán k NRIS na roky 2016 – 2018 pre oblasť D.2.4 bývania, úloha 2, prijaté uznesením vlády SR č. 87/2017, 22. február 2017, online na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=26278>

56 *Ibid.* úloha 1.1.

57 *Ibid.* úloha 1.2.3.

58 Napríklad mesto Hlohovec nedávno prijalo stratégiu, ktorá predstavuje cestu k integrovanému bývaniu a vzdelávaniu. Stratégia bola schválená na rokovaní obecného zastupiteľstva dňa 21. septembra 2017, online na: http://mesto.hlohovec.sk/zasadnutia-z-msz-termíny-pozvanka-materialy-dochadzka-hlasovania-uznesenia-zapisnica-interpelacie.phtml?id_menu=65662&module_action_235348_id_zas=21953&module_action_235348_id_type=9#m_235348

59 Prosím, pozrite si k tomuto viac s. 36, nižšie.

60 *ERRC written submission, supra* poznámka 51, s. 3 – 4.

61 Roman Cupřík, „Prokuratúra: Inšpekcia policajného zásahu v Moldave je v poriadku“, *sme.sk*, 21. marec 2016, online na: <https://domov.sme.sk/c/20121056/prokuratúra-inspekcia-policajneho-zasahu-v-moldave-je-v-poriadku.html>. Pozri tiež SITA, „ÚS zamietol sťažnosť na brutalitu policajtov počas razie v Moldave“, 27. október 2017, *pravda.sk*, online na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/446351-us-zamietol-staznost-na-brutalitu-policajtov-pocas-razie-v-moldave/>

62 „Výrozsudenie verejného ochrancu práv o nesúhlase so stanoviskom Ministerstva vnútra SR k porušeniu základných práv a slobôd fyzických osôb, ku ktorému došlo policajným zásahom vykonaným dňa 19. 6. 2013 v rómskej osade Budulovská v Moldave nad Bodvou a o nesúhlase s neprijatím opatrení na ochranu základných práv a slobôd fyzických osôb a právnických osôb pri vykonávaní policajných zásahov, a osôb, ktoré polícia predviedla na policajné oddelenia s nevyvodením dôsledkov za porušenie práva, číslo materiálu UV-32378/2013, 8. januára 2014, s. 4 – 5, online na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=23139>

63 *Ibid.* s. 6.

64 *Ibid.* s. 4.

Rómske obete z Moldavy nad Bodvou, ktoré vypovedali, boli nedávno obvinené z krivej výpovede.⁶⁵ Vyšetrovateľ pritom vychádzal zo znaleckého posudku, podľa ktorého obete mali tzv. kolektívnu mentalitu, ktorú nazval „*mentality Romica*“. Podľa znalca sú Rómovia ako svedkovia menej dôveryhodní, majú tendenciu klamať a sú emočne nestabilní.⁶⁶ Milan (Igor) Hudák, jedna z obetí zásahu, ktorý bol ochotný vypovedať, napísal k tomu blog: „*Bojím sa. Ten strach je taký veľký, že niekedy ani nedokážem spať. Najmä večer to býva najhoršie, keď sa zamyslím, čo bude s mojou mladšou sestrou a jej tromi synmi. Dvaja z nich akurát nastúpili do školy. Ešte sa im snažím cez priateľov zohnať nejaké nové oblečenie a topánky. Kto im bude pomáhať, keď ja skončím vo väzení?*“⁶⁷ Martin Vavrínčik, ktorý v čase zásahu pracoval v tejto lokalite, povedal po roku od zásahu: „*V osade cítiť stále strach, ľudia boli zvyknutí na rôzne typy policajných návštev, ale toto už bolo príliš.*“⁶⁸

V novembri 2017 v Pohronskej Podhore striedali dvaja mladí ľudia do domov na ulici prevažne obývanej rómskymi rodinami. Keďže rodina, do ktorej kuchynského okna striedali, v tom čase už spala, našťastie nikto nebol zranený. Podľa pomerne problematického vysvetlenia riaditeľa krajského Policajného zboru Banská Bystrica Štefana Šurka, útočníci boli opití a prišli do osady, pretože hľadali sex s miestnymi rómskymi ženami. Keď sa im nepodarilo ich presvedčiť, začali striedať. Policajný riaditeľ vylúčil extrémistický alebo rasistický motív: „*Bolo to spontánne, zrazu vytiahol samopal a chcel striedať do vzduchu, ale keďže samopal je ťažší, asi mu sklzol a striedal na ten dom.*“⁶⁹

Policajný zásah vo Vrbici 2. apríla 2016 bol ďalším prípadom, kde polícia použila neprimeranú silu, ktorej dôsledkom bolo 16 zranených Rómov. Policajné hliadky boli zbavené všetkých obvinení. Poradňa, ktorá obhajovala obeť násilia, ocenila to, že bol obvinený náčelník zásahu, avšak upozornila, že vyšetrovanie a najmä získavanie dôkazov je v ranej fáze.⁷⁰

V roku 2016 Slovenská republika prehrala súdny spor pred Európskym súdom pre ľudské práva (ESLP), pretože nezaručila efektívne vyšetrovanie maloletého Róma, ktorý bol zadržaný na policajnej stanici. Súd konštatoval porušenie procedurálnych záruk článku 3 dohovoru, ktorý zakazuje mučenie a iné ponižujúce zaobchádzanie.⁷¹ Súd zdôraznil, že „*inštitúcie a osoby zodpovedné za vedenie vyšetrovania (efektívneho vyšetrovania) musia byť nezávislé od toho, koho vyšetrujú. To neznamená len absenciu hierarchického alebo inštitucionálneho prepojenia, ale tiež praktickú nezávislosť.*“⁷²

Sekcia kontroly a inšpekčnej služby (sekcia inšpekcie) ministerstva vnútra je samostatnou jednotkou v rámci tohto ministerstva, ktorá je však podriadená ministrovi. Sekcia inšpekcie je nezávislá od riadenia a štruktúry polície a vyšetruje nezákonnú činnosť členov Policajného zboru. Minister vnútra však vymenováva tak prezidenta Policajného zboru, ako aj riaditeľa inšpekčnej služby.⁷³ Vyšetrovanie sekcie inšpekcie je dozorované okresným prokurátorom a úradom špeciálneho prokurátora. Konkrétne prokurátor dozoruje vyšetrovanie a dbá o to, aby boli dodržiavané všetky zákonné predpisy vo fáze vyšetrovania a pri vznášaní obvinení. To znamená, že prokurátor dozoruje aj nekonanie sekcie inšpekcie.⁷⁴ Prokurátor môže podať protest proti aké-

65 SITA, „Vzniesli obvinenie v kauze policajného zásahu vo Vrbnici“, pravda.sk, 19. december 2016, online at: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/414427-vzniesli-obvinenie-v-kauze-policajneho-zasahu-vo-vrbnici/>

66 Veronika Prušová, „Policajti využili pojem ‚mentality romica‘, aby odôvodnili, že Rómom sa nedá veriť“, denníkN.sk, 21. september 2017, online at: <https://dennikn.sk/885577/policajti-vyuzili-pojem-mentality-romica-aby-odovodnili-ze-romom-sa-neda-verit/>

67 Milan (Igor) Hudák, „V Bratislave sa cítim ako človek, doma som len Cigán“, denníkN.sk, 5. september 2017, online na: <https://dennikn.sk/859077/v-bratislave-sa-citim-ako-clovek-doma-som-len-cigan-free/>

68 Rudolf Sivý, „Deti z Moldavy sa po roku hrajú na kukláčov, polícia so zmenami vyčkáva“, sme.sk, 18. jún 2014, online na: <https://romovia.sme.sk/c/7242065/deti-z-moldavy-sa-po-roku-hraju-na-kuklacov-policia-so-zmenami-vyckava.html>

69 „Za Rómami išli pre sex: Polícia objasnila streľbu na rodinný dom“, tvnoviny.sk, 12. október 2017, online na: http://www.tvnoviny.sk/domace/1889864_za-romkami-isli-pre-sex-policia-objasnila-strelbu-na-rodinny-dom

70 SITA 2016, *supra* poznámka 65.

71 *Adam vs. Slovakia* (sťažnosť č. 68066/12) z 26. júla 2016.

72 *Ibid.* s. 17.

73 Nariadenie ministra vnútra 150/2011 o niektorých činnostiach sekcie kontroly a inšpekčnej služby Ministerstva vnútra Slovenskej republiky.

74 Paragraf 17, odsek 2 (a) (b), zákona č. 153/2001 Z. z. o verejnej prokuratúre, v platnom znení.

mukoľvek rozhodnutiu štátneho orgánu, ktorého rozhodnutia sú preskúmateľné súdom v správnom konaní.⁷⁵ Sekcia inšpekcie, tak ako každý iný orgán, je povinná poskytnúť prokurátorovi vysvetlenia, spisy a ďalšie dokumenty s cieľom vykonávať dozornú činnosť.⁷⁶ Mimovládne organizácie, verejná ochrankyňa práv, ako aj medzinárodné ľudsko-právne organizácie opakovane kritizovali to, že sekcia nie je nezávislá, keďže je súčasťou štruktúr ministerstva vnútra a jej riaditeľa vymenúva minister vnútra.⁷⁷ Podľa poradne sekcia inšpekcie iba veľmi zriedkavo iniciuje trestné stíhanie.⁷⁸ Ministerka spravodlivosti Lucia Žitňanská v roku 2016 žiadala zmeny, ktoré by viedli k zvýšeniu nezávislosti sekcie inšpekcie. Napriek tomu, že minister vnútra istým spôsobom uznal potrebu reformy, jeho návrh iba predpokladá zvýšené personálne kapacity úradu prokurátora na to, aby mohli dozorovať každý prípad vyšetrovaný inšpekciou.⁷⁹

Dáta, ktoré by kvantifikovali etnické profilovanie alebo zvýšenú policajnú činnosť voči Rómom v marginalizovaných komunitách, neexistujú. Posledné dáta EU-MIDIS II publikované FRA poukazujú na to, že v ostatných piatich rokoch bolo 6 % Rómov zastavených, prehľadávaných alebo spytovaných. 35 % Rómov sa domnievalo, že ich posledné zastavenie políciou bolo pre ich etnický pôvod. 30 % Rómov zažilo nedôstojné zaobchádzanie zo strany policajných orgánov. 39 % uviedlo, že polícia s nimi zaobchádzala dôstojne.⁸⁰

V roku 2016 premiér Fico a minister vnútra Robert Kaliňák ohlásili zámer bojovať proti tzv. rómskej kriminalite. Ministerstvo vnútra zverejnilo zoznam tzv. problematických osád a oblastí, ktoré obsahujú dokonca aj názvy ulíc a čísla domov, kde žijú Rómovia. Kaliňák prisľúbil výraznejšiu prítomnosť v týchto lokalitách a intenzívnejšiu prácu s obcami s cieľom zlepšiť situáciu a predchádzať tejto kriminalite.⁸¹ Okrem kritiky MVO viacerí starostovia lokalít uvedených na tomto zozname boli úprimne prekvapení tým, že sú na ňom, keďže nezaregistrovali žiadne bezpečnostné problémy vo svojich obciach.⁸² Je otázne, či ministerstvo vnútra splní tento svoj zámer. Z nášho mapovania sa neukázalo, že by polícia zintenzívnila prítomnosť polície v sledovaných osadách.⁸³

Prístup k pitnej vode a hygienickým zariadeniam

Zber dát Atlasu z roku 2012 poukazuje na to, že prístup k pitnej vode a hygienickým zariadeniam ľudí žijúcich v MRK zostáva naďalej problémom. Z 801 identifikovaných lokalít 185 nebolo pripojených na verejný vodovod. Z týchto lokalít 111 bolo takých, ktoré sú v obciach, ktoré sú s výnimkou osád úplne alebo čiastočne pokryté verejným vodovodom. Aj v rómskych osadách, ktoré majú prístup k vode, ho v skutočnosti používa iba 76 %. Prístup k pitnej vode koreluje so stupňom vylúčenia – čím viac segregovaná osada, tým väčšia pravdepodobnosť, že domácnosti nebudú mať prístup k pitnej vode.⁸⁴ 56,4 % Rómov nemá prístup ku kanalizácii. Dokonca aj v týchto lokalitách ju používa, respektíve má k nej prístup, len 82 % domácností.⁸⁵ Správa ERRC

75 *Ibid.* paragraf 22 odsek 1 c a paragrafy 24 – 27, para 17, odsek 2 (a) (b).

76 *Ibid.* paragraf 37, paragraf 17, odsek 2 (a) (b).

77 Pozri napríklad: *Concluding Observations of CAT on Slovakia*, CAT/C/SVK/CO2, 17 December 2009, paragraf .5.9., *CERD Concluding observations*, *supra* poznámka 3, paragraf 16d.

78 *Written Comments for the Consideration of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment or Punishment (CPT) on occurrence of cruel and inhuman treatment and deficiencies in investigation of such treatment in Slovakia*, Center for Civil and Human Rights (Poradňa), Slovakia, 24. júl 2013, s. 4.

79 SITA, „Kaliňák chce rokovať so Žitňanskou o zmenách vo fungovaní policajnej inšpekcie“, *webnoviny.sk*, 4. september 2017, online at: <https://www.webnoviny.sk/kalinak-chce-rokovat-so-zitnanskou-o-zmenach-vo-fungovani-policajnej-inspekcie/>

80 Pozri FRA, *the Second EU Minorities and Discrimination Survey*, (2017), online at: <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-second-eu-minorities-discrimination-survey?mdq1=dataset>

81 TASR, „Kaliňák tajný plán: V problémových osadách sa tvrdo zakročí“, *aktualne.sk*, 10. december 2016, online na: <https://aktualne.centrum.sk/slovensko/politika/problemove-osady-pod-drobnohladam-kalinak-sprisni-opatrenia-proti-neprisposobivym.html>

82 Peter Kováč, „Kaliňák ukázal obce, v ktorých chce bojovať s rómskou kriminalitou“, *SME*, 10. január 2017, online na: <https://domov.sme.sk/c/20429071/kalinak-ukazal-obce-v-ktorych-chce-bojovat-s-romskou-kriminalitou.html>

83 Rozhovor s policajným špecialistom zo dňa 15. septembra 2017 pripravený pre túto správu (interview bolo anonymizované).

84 *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013* (UNDP: Bratislava, 2013), s. 20, online na: https://www.minv.sk/?atlas_2013

85 *Ibid.* s. 27.

z roku 2017 o prístupe k pitnej vode a hygienickým zariadeniam (okrem iných) je pripravená. V situáciách, kde nie je prístup k verejnému vodovodu, ľudia venujú značný čas a úsilie tomu, aby sa dostali k najbližšiemu zdroju vody. Často sú tieto zdroje vody znečistené zvieratami, priemyselným znečistením alebo ľudskými výkalmi z drevených latrín. Ako sme uviedli, voda je pre mnohých finančne nedostupná. V niektorých komunitách majú ľudia prístup k spoločnému zdroju len niekoľko hodín denne.⁸⁶ Napriek medzinárodným a národným záväzkom prístupu k pitnej vode, v realite existuje „dichotómia medzi formálnymi záväzkami na národnej úrovni a reálnou situáciou na lokálnej úrovni. Pretrvávajúce biedne životné podmienky a bariéry v prístupe k zamestnaniu na jednej strane súvisia s kombináciou vzájomne súvisiacich štrukturálnych, inštitucionálnych a ekonomických výziev a na druhej strane reálnou praxou a diskrimináciou“.⁸⁷ Prístup k pitnej vode v skutočnosti závisí od ochoty miestnej samosprávy investovať do infraštruktúry a zabezpečiť jej dostupnosť pre najviac zraniteľné skupiny. Napriek tomu, že bol prístup k vode identifikovaný ako jedna z priorit pri využívaní EŠIF, ostáva to kompletne na ochote a schopnostiach obcí napríklad legalizovať pozemky vo vylúčených lokalitách, ktoré sú podmienkou rozvodu technickej infraštruktúry a uchádzať sa o tieto zdroje. V aktuálnej výzve na podporu infraštruktúry s prístupom k pitnej vode s alokáciou 16 miliónov eur sa prostredníctvom dvoch kôl prihlásilo len 7 obcí, pričom len štyri boli úspešné, s približným financovaním 450 000 eur.⁸⁸ Verejná ochrankyňa práv vo svojej správe k tejto oblasti konštatuje, že obce sa neraz sťažujú, že štát „necháva tento problém na nich“.⁸⁹ Avšak upozornila na dvojaké vyžadovanie dodržiavania zákonov v týchto lokalitách. „Napríklad ak ide o trestné právo alebo právo sociálneho zabezpečenia, to je vynucované, ale pokiaľ ide o legislatívu týkajúcu sa ochrany zdravia a podobne, tak to veľmi nie.“⁹⁰

86 Filčák, Szilvasi a Škobla, *supra* poznámka 31 s. 4 – 9, Pozri podobné zistenia v ERRC, *Europe's Roma Denied Access to Clean Water and Sanitation* (Budapest: ERRC, 2017) s. 21 a nasledujúce, online na: http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/thirsting-for-justice-march-2017.pdf, *Správa o prieskume dodržiavania základných ľudských práv a slobôd* (Bratislava: Kancelária verejného ochrancu práv, 2016), online na: http://www.vop.gov.sk/files/Pristup_k_vode.pdf

87 Filčák, Szilvasi a Škobla, *ibid.* s. 10.

88 Rozdelenie zdrojov v reakcii na výzvu, OPLZ-PO6-SC6.1.1.-2016-3, online na: <http://www.minv.sk/?aktualne-vyzvy-na-predkladanie-ziadosti-o-nenavratny-financny-prispevok&sprava=vyzva-zamerana-na-podporu-pristupu-k-pitnej-vode-oplz-po6-sc611-2016-3>

89 *Správa o prieskume*, *supra* poznámka 87.

90 *Ibid.*

Anticiganizmus

Inštitucionálny rámec pre boj proti diskriminácii a rasizmu voči Rómom

V roku 1991 boli Rómovia oficiálne uznaní za národnostnú menšinu.¹ Uznanie im teoreticky zaručuje prístup k menšinovým právam tak ako ostatným už uznaným národnostným menšinám. Ide predovšetkým o právo nebyť diskriminovaný, právo vyjadriť príslušnosť k národnostnej menšine, mať prístup k vzdelaniu v materinskom jazyku, dostávať informácie v materinskom jazyku, chrániť menšinovú kultúru, ako aj mať právo zúčastňovať sa na záležitostiach týkajúcich sa menšiny.² Ako uvádza Lajčáková, takýto rámec nie je dostatočne citlivý voči mnohým zdrojom diskriminácie, s ktorými sa stretávajú Rómovia.³ Ako je vysvetlené v kapitole o vzdelávaní, napríklad vzhľadom na rozsah segregácie vo vzdelávaní, vytvorenie modelu menšinových škôl môže byť zneužitie ako ospravedlnenie pre posilnenie segregácie (napríklad v prípade podobnej početnej maďarskej menšiny).⁴ V skutočnosti sa v praxi ešte nevytvoril model, ako napríklad podporovanie vzdelávania v rómskom jazyku, spôsobom podporujúcim začleňovanie.

Hlavným dokumentom boja proti diskriminácii je Celoštátna stratégia ochrany a podpory ľudských práv v Slovenskej republike z roku 2015.⁵ Ministerstvo vnútra SR pripravilo na základe stratégie Akčný plán predchádzania a eliminácie rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerancie (Akčný plán proti rasizmu).⁶ Vláda v roku 2011 zriadila Výbor na predchádzanie a elimináciu rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerancie (VRAX) v rámci Ministerstva vnútra SR, zložený zo štátnych úradníkov, z nezávislých odborníkov a mimovládnych organizácií vrátane RAVS. VRAX je jedným z orgánov zriadených v rámci štruktúry Rady pre ľudské práva, ktorá je poradným orgánom vlády.⁷

1 Československo, Vláda, Zásady politiky vlády České a Slovenské Federatívni republiky k romské menšině (Uznesenie vlády 619/1991 z 3. októbra 1991)

2 Paragrafy 12, 33, 34, zákon č. 460/1992 Zb. Ústava SR, v platnom znení.

3 Podrobnejšie informácie pozri napríklad v Jarmila Lajčáková, Etnokultúrna spravodlivosť pre Rómov (doktorandská práca, Právnická fakulta, Univerzita Toronto, 2007, nepublikovaná), kapitola 1.

4 Pozri viac v kapitole Vzdelávanie s. 55, nižšie.

5 Celoštátna stratégia ochrany a podpory ľudských práv prijatá vládym uznesením č. 71/2015 zo dňa 18. februára 2015, online na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=24253>

6 Akčný plán predchádzania a eliminácie rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a iných foriem intolerancie na roky 2016 – 2018, schválený vládym uznesením č. 12/2016 dňa 13. januára 2016, online na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=25250>

7 Štatút Rady pre ľudské práva, prijatý vládym uznesením č. 158/2011 dňa 2. marca 2013, online na: <http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Uznesenie-11547?prefixFile=u>

V rámci Stratégie pre integráciu Rómov do roku 2020 vypracoval Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity v roku 2017 Akčný plán boja proti diskriminácii a ovplyvňovanie verejnej mienky.⁸ Akčný plán zahŕňa aktivity zamerané na majoritné obyvateľstvo, kľúčové zainteresované strany, ako aj aktivity zamerané na zvyšovanie kapacít v oblasti ochrany obetí diskriminácie vrátane riešenia konfliktov na miestnej úrovni. Celkový indikatívny rozpočet akčného plánu bol stanovený na 51 miliónov eur, pričom z ESF by naň malo ísť 36 miliónov eur a spolufinancovanie zo štátneho rozpočtu takmer 10 miliónov eur. Okrem toho bolo vyčlenených takmer 5 miliónov eur z iných štátnych programov, ktoré sú určené najmä na podporu menšinových kultúr.⁹ Ani Akčný plán proti rasizmu, ani Akčný plán nediskriminácie neobsahujú termín anticiganizmu. Tieto dokumenty sa však zaoberajú anticiganizmom napríklad prostredníctvom boja proti antirómskym stereotypom u väčšinovej populácie.

Ábel Ravasz, splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity, bol pri našom rozhovore skeptický, či zavedenie koncepcie anticiganizmu do legislatívy a politik by pomohlo zlepšiť situáciu Rómov. Domnieval sa, že efektívnejšia stratégia boja proti anticiganizmu sú konkrétnejšie opatrenia zamerané na zlepšenie podmienok Rómov. Poznamenal: „Mám trošku spor s týmto slovom (...) Vytlačáme výraz Cigán zo slovenčiny, a zároveň ho potom opäť do nej dotlačíme koľko inak dobromyseľnej iniciatíve, anticiganizmu. (...) Už počas mojej éry na tomto úrade sme vytvorili mäkké akčné plány nediskriminácie a verejnej mienky. To je v podstate to isté ako anticiganizmus, len sme to inak pomenovali.“¹⁰ Na druhej strane RAVS, ktoré je aktívne v tejto oblasti, sa domnieva, že „správne chápanie anticiganizmu ako špecifickej formy rasizmu voči Rómom nielenže bude formovať lepšie politiky, ale aj začne vytvárať spoločenskú atmosféru, v ktorej anticiganizmus nebude viac morálne prijateľný (...), podľa nášho názoru je dôležité jasne definovať anticiganizmus a nebáť sa toho, čo boj proti nemu znamená“.¹¹

Jedným z pozitívnych krokov, pokiaľ ide o symbolickú rovinu politik smerom k Rómom, bolo uznanie rómskeho holokaustu vládou Slovenskej republiky. V roku 2005 vytvorilo Ministerstvo kultúry SR pracovnú skupinu v spolupráci s mimovládou organizáciou In Minorita, ktorá pripravila projekt Ma bisteren! Projekt realizovaný Slovenským národným múzeom v Martine s In Minoritou sa snažil symbolicky rozpoznať obeť prostredníctvom pamätných pamiatok na miestach spojených s rómskym holokaustom. Súčasne sa projekt usiloval o zvýšenie povedomia o týchto tragických udalostiach prostredníctvom diskusií, literatúry a zhromažďovania historických faktov. Od roku 2005 organizuje In Minorita v Banskej Bystrici dni spomienky na pamiatku obetí rómskeho holokaustu za účasti vysokých štátnych úradníkov, ako napríklad ministra spravodlivosti SR a splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity.¹² Okrem Banskej Bystrice sa nachádzajú pamätne tabule v Lutile, Nemeckej, Hanušovciach nad Topľou, vo Zvolene, v Slatine, Dubnici nad Váhom, Dunajskej Strede, Čate¹³, vo Filakove¹⁴, v Seredi a Rimavskej Sobote.¹⁵

8 Rozhovor s Ábelom Ravaszom – splnomocnencom vlády SR pre rómske komunity, uskutočnený dňa 23. 10. 2017.

9 Akčné plány Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 na roky 2017 – 2020 pre oblasti: D.2.6. Oblasť nediskriminácie a D.2.7. Prístupy k väčšinovej populácii – Iniciatíva integrácie Rómov prostredníctvom komunikácie, uznesenie č. 424/2017 z 13. septembra 2017, online na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=26857>

10 Pozri rozhovor s Ravaszom, *supra* poznámka 8.

11 Poznámky pripravené pre túto správu RAVS.

12 Zuzana Kumanová, „O projekte Ma bisteren!“ In Zuzana Kumanová a Arne B. Mann (eds.) *Nepriznaný holokaust. Rómovia v rokoch 1939 – 1945* (Bratislava: In Minorita, Slovenské národné múzeum a Katedra Etnológie SAV) s. 48 – 49, online na: http://www.romaholocaust.sk/images/Katalogy/Kniha_2.pdf

13 Pozri viac informácií online na: <http://www.romaholocaust.sk/sk/pripominanie/111-nezabudnite>

14 Pozri viac informácií online na: <https://mynovohrad.sme.sk/c/20619461/obete-romskeho-holokaustu-si-pripomenuli-aj-v-novohrade.html>

15 SITA, „Ravasz a Žitňanská vyzývajú na symbolické zapálenie sviečky za obeť rómskeho holokaustu“, pravda.sk, 2. august 2017, online na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/437119-ravasz-a-zitnanska-vyzyvaju-na-symbolicke-zapalenie-sviecky-za-obete-romskeho-holokaustu/>

Opatrenia zamerané proti verbálnym a fyzickým trestným činom z nenávisťi a anticiganizmus v rétorike politikov, verejne známych osobností a v masmédiách

V roku 2016 Ministerstvo spravodlivosti SR reagovalo na nedostatočnú právnu vymožitelnosť trestných činov z nenávisťi novelou trestného zákona, ktorú parlament schválil s účinnosťou od 1. januára 2017.¹⁶ Pozmeňujúci návrh transponuje Rámcové rozhodnutie Rady o boji proti niektorým formám a prejavom rasizmu a xenofóbie prostredníctvom trestného práva, ktoré posilňujú niekoľko ustanovení týkajúcich sa trestných činov z nenávisťi (napr. podnecovanie nenávisťi, nenávisťné prejavy, vytvorenie extrémistických hnutí), ktoré sú všetky považované za zločiny extrémizmu. Odseky paragrafu 421 trestného zákona, ktoré kriminalizujú podporu a propagáciu extrémistických hnutí zameraných na potlačanie základných práv a slobôd, sa rozšírili tak, aby kriminalizovali aj vznik takéhoto hnutia.¹⁷ Zároveň sa zaviedla skutková podstata nového trestného činu apartheidu a diskriminácie skupiny osôb, ktorá je vyjadrením plnenia záväzkov Slovenskej republiky vyplývajúcich z Medzinárodného dohovoru o potlačení a trestaní zločinu apartheidu a Medzinárodného dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie.¹⁸

Nový pozmeňujúci a doplňujúci návrh tiež objasnil, že pre klasifikáciu trestných činov z nenávisťi už nebude rozhodujúca skutočná identita obetí, ale skôr predpoklad páchatelov o skutočnej identite obeť, ale aj domnelá príslušnosť obetí k niektorej rase, národu, národnosti, etnickej skupine. Ondrej Dostál, poslanec Národnej rady SR, ktorý sa prihlásil k rómskej menšine, priznáva, že „nedávna antiextrémistická novela trestného zákona sa snažila odstrániť prekážky účinného stíhania nenávisťných prejavov a činov. Problém však nie je v legislatíve, ale predovšetkým vo vymožitelnosti práva, v existencii skutočnej vôle orgánov činných v trestnom konaní trestne stíhať podobné prejavy“.¹⁹ Na zlepšenie vymožitelnosti novej legislatívy zriadilo Ministerstvo vnútra SR vo februári 2017 špeciálnu protiteroristickú jednotku s právomocou vyšetrovať zločiny extrémizmu v rámci Národnej kriminálnej agentúry.²⁰ Od 1. januára 2017 začali extrémistické zločiny spadať do kompetencie Úradu špeciálnej prokuratúry.²¹

Pred prijatím týchto opatrení bolo pomerne častým problémom podcenenie závažnosti trestných činov z nenávisťi. Príkladom je prípad Mariana Kotlebu z roku 2013, keď Najvyšší súd zamietol dovolanie vtedajšej ministerky spravodlivosti SR Lucie Žitňanskej. Ministerka bola presvedčená o tom, že leták, v ktorom sa uvádza, že kandidát bude riešiť „nespravodlivé výhody nielen cigánskych parazitov“, ktorý rozširoval počas svojej kampane pred regionálnymi voľbami v roku 2010, naplňoval skutkovú podstatu prečinu hanobenia národa, rasy a presvedčenia. Najvyšší súd uviedol, že leták sa netýkal ambície ublížiť etnickej skupine, pretože výraz „Cigán“ je v spoločnosti používaný ako prijateľný ekvivalent Rómov. Okrem toho vyjadrenia v letáku uvádzali, že nie sú zamerané „len“ na rómskych parazitov, ale aj na iných „parazitov“.²² Pokiaľ ide o zločiny z nenávisťi, uznávaná expertka z mimovládneho sektora Irena Biháriová uviedla, že policajné vyšetrovanie zvyčajne zlyháva pri klasifikácii zločinov s rasistickým motívom, pokiaľ páchatel nepripustí takýto motív. Bola presvedčená, že vyšetrovatelia „nedostatočne preskúmali motívy a potom torčili, že nemôžu niesť dôkazné bremeno rasového motívu“.²³

16 Paragraf 140 zákona č. 316/2016 Z. z. s účinnosťou od 1. januára 2017, ktorým sa mení a dopĺňa trestný zákon, zákon č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov, online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2016/316/20170101>

17 Pozri v „8 zásadných zmien v trestnom zákone od 1. januára 2017“, najpravo.sk, publikované 30. 10. 2016, online na: <http://www.najpravo.sk/clanky/8-zasadnych-zmien-v-trestnom-zakone-od-1-januara-2017.html>

18 Paragraf 424a, *supra* poznámka 16.

19 Rozhovor s Ondrejom Dostálom, poslancom NR SR. Prosím, viac o jeho príslušnosti k rómskej národnosti nájdete na s. 14, vyššie.

20 Prosím, pozrite viac online na: <http://www.minv.sk/?narodna-protiteroristicka-jednotka>

21 Paragraf 140, *supra* poznámka 16.

22 Rozsudok Najvyššieho súdu SR č. 4Tdo 49/2012 z 19. marca 2013, online na: http://www.nsud.sk/data/att/27207_subor.pdf

23 Radovan Krčmárik „Rasovo motivovaných činov je menej. Polícia nekoná, tvrdia odborníci“, publikované na: aktualne.sk, 18. august 2016, online na: <https://aktualne.atlas.sk/slovensko/spolocnost/rasovo-motivovanych-cinov-je-menej-lebo-policia-nekona-tvrdia-odbornici.html>

Po legislatívnych zmenách sme zaznamenali rozhodnutie Špecializovaného súdu SR, ktorý uznal rasový motív. Dňa 20. júna 2017 Špecializovaný súd odsúdil futbalového fanúšika, ktorý počas zápasu v Moldave nad Bodvou ohrozoval rómskych divákov streľbou. Neskôr sa páchatel obrátil na dve rómske deti a povedal im: „Zaslúžite si Hitlera!“ Bol uznaný za vinného z priestupku so zvláštnym rasovým motívom. Avšak ako trest dostal len pokutu vo výške 1 000 eur.²⁴

Okrem neschopnosti stíhať trestné činy z nenávisťi a činy s anticiganistickým motívom, odborníci pracujúci v tejto oblasti poukazujú na nedostatočné oznamovanie kriminality z nenávisťi a nenávisťne motivovaného násillia v porovnaní s oficiálnou štatistikou.²⁵ Podľa výskumu FRA EU MIDIS-II Rómovia na Slovensku z roku 2017 čelili za posledných dvanásť mesiacov najčastejšie násilliu s nenávisťným motívom v Európe (11 %), za nimi nasledujú Afričania v Rakúsku (10 %).²⁶ Informovalo o tom 36 % respondentov, ktorí za posledných päť rokov zažili fyzické útoky z dôvodu etnického alebo prisťahovaleckého pôvodu. V tomto prípade Slovensko vykazuje neuspokojivé, ale mierne lepšie výsledky ako ostatné krajiny s najväčším počtom rómskej populácie v rámci EÚ.²⁷ Na tomto mieste by sme chceli opäť poukázať na pretrvávajúce nedostatky pri vyšetrení policajných razii v rómskych osadách, o ktorých sme hovorili v kapitole o antidiskriminácii.²⁸

Podľa tlačovej správy vydanéj Ministerstvom vnútra SR v rokoch 2014 – 2015 sa výrazne zvýšil počet nenávisťných prejavov voči Rómom a iným menšinám. VRAX odsúdil takéto zločiny a vyzval orgány činné v trestnom konaní, aby začali konať. Výbor zriadil samostatnú pracovnú skupinu na prípravu opatrení na riešenie nenávisťných prejavov na internete.²⁹ V druhom štvrtroku roku 2017 sa úrad špeciálnej prokuratúry zamerl na nenávisťné prejavy na internete a vyšetovanie prípadov pravicového extrémizmu. Úrad vykonal niekoľko domových prehliadok u páchatelov, v rámci ktorých zhromaždil dôkazy vrátane zbraní súvisiacich s týmito zločinmi pre potreby ďalšieho vyšetovania.³⁰ Špeciálna prokuratúra oznámila, že bude prispôsobovať svoje stratégie a metódy novým prostriedkom komunikácie a sústreďovať sa predovšetkým na statusy publikované na sociálnych sieťach, najmä pokiaľ ide o Rómov a židovskú menšinu. Okrem toho sa zameria aj na vyobrazenia extrémistických symbolov tzv. sprejerstvom na verejných budovách.³¹ Podľa Bihárievej nenávisťné prejavy však najčastejšie možno nájsť na diskusných fórach a komentároch k novinovým článkom alebo verejným statusom.³²

24 Rozsudok Špecializovaného trestného súdu v Pezinku č. 2T / 14/2017, online na: <https://obcan.justice.sk/infosud/-/infosud/detail/sud/170/rozhodnutia?ft.725=&ft.529=&f.530=&f.537=570&f.537=568&ft.651=&f.652=&f.652>

25 Matúš Ritomský and Daniel Milo, „Najúčinnejšie v boji s extrémizmom je kritické myslenie“, priestori.sk, 5. júna 2014, online na: <http://www.priestori.sk/daniel-milo-najucinnejsie-v-boji-s-extremizmom-je-kriticke-myslenie/>

26 FRA, *Second European Union Minorities and Discrimination Survey: Main Results* (Luxembourg: FRA, 2017) online na: <http://fra.europa.eu/en/project/2015/eu-midis-ii-european-union-minorities-and-discrimination-survey>

27 *Ibid.*

28 Pozrite s. 34 a nasled., vyššie

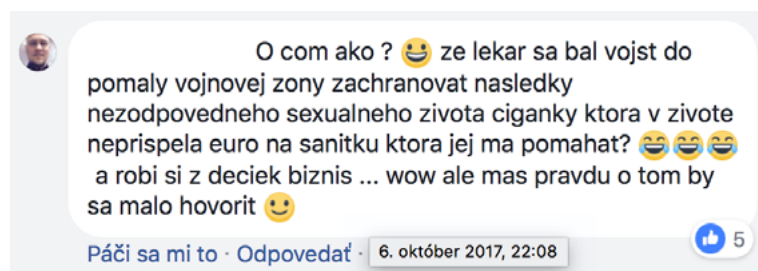
29 Tlačová správa: Ministerstvo vnútra SR: „Zastavme šírenie nenávisťných prejavov!“, 22. júna. 2016, online na: <http://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=zastavme-sirenje-nenavistnych-prejavov>

30 TASR, „Špeciálna prokuratúra riešila tento rok takmer 80 trestných vecí týkajúcich sa extrémizmu“, akuality.sk, 2. júla 2017, online na: <https://www.aktuality.sk/clanok/502270/specialna-prokuratúra-riesila-tento-rok-takmer-80-trestnych-veci-tykajucich-sa-extremizmu/>

31 SITA, „Od začiatku roka riešila špeciálna prokuratúra 30 prípadov extrémizmu“, publikované 3. apríla 2017, Pravda.sk, online na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/425298-od-zaciatku-roka-riesila-specialna-prokuratúra-30-pripadov-extremizmu/>

32 Irena Bihárieová, *Cyber hate – nenávisť na internete* (Bratislava: 2012) online na: <http://www.beznenavisti.sk/wp-content/themes/beznenavisti/podklady-a-materialy/Cyberhate-Nenavist-na-internete.pdf>

Príklad nenávisného prejavu z diskusie pod článkom k prípadu, keď záchranná služba odmietla vojsť do bytu k Rómke, ktorá práve porodila. Podobné príspevky sú veľmi časté aj v prípade, že ide o zverejnenie informácií týkajúcich sa napríklad štátnych podporných opatrení smerujúcich k zlepšeniu životnej situácie obyvateľov z marginalizovaných rómskych komunít.

Zdroj: Facebook/Zuzana Kovačič Hanzelová

Človek v ohrození v spolupráci s partnermi z Malty, Českej republiky, Litvy a Maďarska začal pracovať na medzinárodnom projekte s názvom „Tackling hate crime and hate speech“. Cieľom projektu je vyvinúť online nástroj na samostatnom webe, ktorý bude umožňovať, aby obeť a svedkovia nahlasovali nenávisné trestné činy. Informácie by mali pomôcť identifikovať skutok a jeho páchatelov. Oznamovateľ by mal mať možnosť rozhodnúť sa, či ho vyplní pod svojím menom, alebo anonymne. Zámerom je prepojiť nástroj s centrami právnej pomoci, o ktorých sa uvádzajú informácie nižšie, a tiež s Národnou kriminálnou agentúrou. Finalizácia a spustenie nástroja sa plánuje v prvej polovici roka 2018. Projekt je financovaný zo zdrojov Európskej komisie.³³

V prípade prístupnosti poradenstva obetiam trestných činov existujú regionálne rozdiely. Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že v súčasnosti poradenstvo ponúkajú najmä mimovládne organizácie, obce alebo niektoré štátne orgány. Na riešenie tejto situácie pripravilo Ministerstvo vnútra SR národný projekt „Zlepšenie prístupu obetí trestných činov k službám a vytvorenie kontaktných miest pre obeť“. Tento projekt bude financovaný sumou 4,1 milióna eur v rámci Operačného programu Efektívna verejná správa. V rámci projektu by malo byť zriadených osem kontaktných miest s poradenskými službami pre obeť trestných činov na celom území SR.³⁴ Cez Operačný program Efektívna verejná správa sa takisto vytvorí štandard, ktorý zabezpečí efektívnu asistenciu obetiam na celom území Slovenska. Okrem toho Ministerstvo vnútra SR uskutoční školenia a aktivity zamerané na budovanie kapacít pre príslušné agentúry. Hoci projekt predpokladá zameranie na celé Slovensko, osobitne sa zameria na oblasti s marginalizovanými rómskymi komunitami podľa Atlasu rómskych komunít z roku 2013.³⁵ Akčný plán Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 v oblasti nediskriminácie takisto určil potrebu zabezpečiť dostupnú a kvalifikovanú právnu pomoc obetiam diskriminácie. V akčnom pláne sa predpokladá posilnenie kapacít SNSLP³⁶, ako aj posilnenie aktivít zameraných na poskytovanie bezplatnej právnej pomoci obetiam diskriminácie, ktoré budú financované z prostriedkov EŠIF vo výške 11 miliónov eur a ďalších 3,2 milióna eur zo štátneho rozpočtu.³⁷

Tiež by sme chceli poukázať na nedostatky pri riadnom vyšetrowaní a následnej náprave v prípadoch praxe nútených sterilizácií rómskych žien počas komunizmu a po roku 1989. Podľa poradne, ktorá úspešne žalovala niekoľko porušení ľudských práv na Európskom súde pre ľudské práva a slovenských súdoch, by Slovensko malo

33 Rozhovor s Martinom Vavrinčíkom, riaditeľom Človek v ohrození, 20. novembra 2017.

34 Zlepšenie prístupu obetí trestných činov k službám a vytvorenie kontaktných bodov pre obeť, online na: <https://public-tst.itms2014.sk/projekt?id=e5cc8a71-5f2b-4448-a02a-239c3092973f>, cit. 20.9.2017

35 Operačný program: Efektívna verejná správa 2014 – 2020, Kapitola 5, Špecifické potreby geografických oblastí, ktoré najviac trpia chudobou, diskrimináciou a sociálnym vylúčením, str. 78, online dna: <https://www.minv.sk/?opevs>

36 Pozri SNSLP v kapitole o nediskriminácii s. 29, vyššie, a tiež akčné plány pre oblasť nediskriminácie a prístupu k väčšinovej populácii, *supra* poznámka 9.

37 Akčné plány oblasť nediskriminácie a prístupy k väčšinovej populácii, *supra* poznámka 9.

prestať tvrdiť, že ide o individuálne zlyhania zdravotníckeho personálu. Slovensko by malo priznať, že išlo o postup, za ktorý štát musí prevziať zodpovednosť, zriadiť nezávislý výbor, vyšetriť a odškodniť obeť tejto praxe.³⁸

Pokiaľ ide o politickú rétoriku, jeden z najviditeľnejších a pozitívnych príkladov politickej komunikácie v otázkach súvisiacich s vylúčením Rómov prezentuje prezident Slovenskej republiky Andrej Kiska. Pri jednej príležitosti verejnú sféru a politikov vyzval: „*Prestaňme hovoriť o ‚rómskom probléme‘ a začnime pracovať na tom, ako využiť ‚rómsky potenciál‘. Privítal by som, keby zo strany vlády a zodpovedných inštitúcií ľudia cítili silnejšie odhodlanie zlepšovať situáciu rómskych komunít a znižovať napätie pri spoložití s majoritným obyvateľstvom.*“³⁹ Ako sme už spomenuli, podobne Béla Bugár, predseda politickej strany Most-Híd, používal citlivý a korektný jazyk pri opise situácie Rómov, keď odmietal návrhy na reštriktívne opatrenie voči Rómom zo strany koaličného partnera Smer-SD.⁴⁰ Avšak čoraz viac prevláda radikálnejší prístup v rétorike politikov ako súťaženie s politickou stranou Kotleba-ĽSNS a zostávajúcimi politickými stranami, ako sa to vysvetľuje v kapitole o nediskriminácii. Popri návrhoch obsiahnutých v Rómskej reforme, ktorú nedávno predstavila strana SaS, napríklad aj predseda vlády Fico na začiatku roka 2017 opakovane používal termín „Cigáni“ vo svojom verejnom prejave na posilnenie predstavy o Rómoch ako sociálnych zneužívateľoch. Povedal: „*Máme kategóriu ľudí a ja nehovorím len o Cigánoch, ktorí nechcú pracovať, zneužívajú sociálny systém a ešte aj obťažujú ľudí, ktorí žijú vedľa nich. Zakročíme proti ľuďom, ktorí vyciciajú tento štát.*“⁴¹ Ako sa tiež uvádza v prvej kapitole, zaznamenali sme pozitívny posun pri stíhaní nenávistných prejavov zo strany politikov, konkrétne členov strany Kotleba-ĽSNS. Poslanci NR SR Milan Mazurek a Stanislav Mizík boli obvinení a dostali pokutu vo výške 1 000 eur od Mandátového a imunitného výboru NR SR za zneužitie výrokovej poslaneckej imunity.⁴² Polícia tiež obvinila poslanca NR SR Mazureka z nenávisti proti etnickej skupine za jeho prejav v relácii v Rádiu Frontinus z 2. 10. 2016. Mazurek okrem iného vyhlásil, že „*my nepotrebujeme nalievať 300 miliónov eur za nejakých 7 – 8 rokov do jednej komunity, stavať im v cigánskych osadách ihriská, ktoré rozbijú, škôlky, ktoré rozbijú, nepotrebujeme ich učiť narábať s počítačom, tancovať, potrebujeme im dať prácu*“. Vo svojom prejave taktiež prirovnal Rómov k zvieratám.⁴³

Všeobecná právna úprava médií zakazuje propagáciu nenávisti prostredníctvom otvorenej alebo skrytej formy nenávisti a nenávistných prejavov vrátane etnického alebo národného pôvodu.⁴⁴ Dodržiavanie právnych predpisov kontroluje Rada pre vysielanie a retransmisii⁴⁵ na základe podaných sťažností. Napríklad na základe ôsmich podaných sťažností zaslala rada pokutu Rádiu Frontinus, v ktorom došlo v dôsledku urážlivých vyjadrení na adresu rómskeho etnika k porušeniu zákazu skrytou formou podnecovať nenávisť na základe príslušnosti k národnosti alebo k etnickej skupine. Rádio dostalo za vysielanie zo dňa 2. októbra 2016 s poslancom Mazurekom pokutu vo výške 15 000 eur.⁴⁶

Akčný plán Stratégie pre integráciu Rómov v oblasti komunikácie s majoritnou populáciou deklaruje úsilie o aktívnu komunikáciu založenú na vyvážených a objektívnych informáciách o Rómoch. Jedna z úloh je zameraná na sledovanie médií počas troch mesiacov prostredníctvom mimovládnych organizácií. Okrem toho

38 Tlačová správa. Poradňa pre občianske a ľudské práva: Súd odškodnil ďalšiu nezákonne sterilizovanú rómsku ženu, 26. máj. 2017, online na: www.poradna-prava.sk

39 „Prezident Kiska. Správa o stave republiky“ prezentovaná 14. 7. 2017, sme.sk, online na: <https://komentare.sme.sk/c/20558779/prezident-kiska-sprava-o-stave-republiky-cele-znenie.html#ixzz4v0PAAbEp9>

40 SITA, „Bugár: Koalícia názor Smeru na Rómov nezdieľa“, sme.sk, 28. 1. 2017, online na: <https://domov.sme.sk/c/20444843/bugar-nazor-smeru-na-romov-koalicia-nezdiela.html>

41 Dušan Mikušovič, „Fico použil v televízii slovo ‚Cigán‘. Kiska varoval pred šírením nenávisti“, dennikn.sk, 29. januára 2017, online na: <https://dennikn.sk/669793/fico-pouzil-v-slovo-cigan-kiska-varoval-pred-sirenim-nenavisti/>

42 Poslanci Mizík a Mazurek (ĽSNS) zaplatia pokutu tisíc eur, 6. apríla 2017, online na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/425636-poslanci-mizik-a-mazurek-lsns-zaplatia-pokutu-tisic-eur/>

43 Mikušovič, *supra* poznámka 41.

44 Paragraf 19 ods. 1 písm. B) zákona č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii, v znení neskorších predpisov, online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2000/308/20160701>

45 Štatút Rady pre vysielanie a retransmisii schválený uznesením parlamentu č. 1114/2001 v znení zmien a doplnení uznesenia č. 625/2004, online na: <http://www.rvr.sk/sk/spravy/index.php?aktualitaId=429>

46 Rozhodnutie Rady pre vysielanie a retransmisii, č. 17-07 / 18.273, online na: http://www.rvr.sk/_cms/data/modules/download/1493924782_zapisnica_07_2017-04-25.pdf

by mal akčný plán podporovať mediálne aktivity prezentujúce Rómov v elektronických a tlačných médiách na základe objektívnych informácií a vyváženého pohľadu a zaisťiť, aby boli rómski reprezentanti zahrnutí ako respondenti. V akčnom pláne sa očakáva aj množstvo vzdelávacích a školiacich aktivít pre novinárov a študentov žurnalistiky a masmediálnej komunikácie. Celkový rozpočet určený na tento plán je 271-tisíc eur, z toho 78-tisíc eur z ESF a zvyšok zo štátneho rozpočtu.⁴⁷

V posledných rokoch sa zlepšil spôsob masmediálneho informovania o Rómoch. Vo svojej nedávnej štúdii, ktorú vydali spoločne mimovládne organizácie Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť a Romano Kher, len 2 % zo 486 príspevkov médií v oblasti vzdelávania, zamestnanosti a sociálnej politiky negatívne vykresľovali Rómov. Autori vysvetľujú tento pokles negatívneho pokrytia tým, že naznačujú, že všeobecný diskurz počas posledných dvoch desaťročí sa posunul smerom k väčšej politickej korektnosti. Autori sa navyše domnievajú, že i výber príspevkov z väčšiny mediálnych výstupov môže vysvetliť tieto nízke počty. Tieto médiá sú podrobnejšie sledované kontrolnými orgánmi, ako aj odbornou verejnosťou. Vo všeobecnosti sa tiež stávajú profesionálnejšími. Zaujímavé je, že médiá relatívne menej často používajú termín Rómovia a nahradia ho termínom ako „marginalizované“ alebo „sociálne znevýhodnené“.⁴⁸

V ďalšej staršej štúdii z roku 2014, Romano Kher – Rómsky dom⁴⁹ na vzorke 900 príspevkov, uviedol, že Rómovia boli najčastejšie prezentovaní v súvislosti s kriminalitou (13 %) a v príspevkoch sa pýtali Rómov na otázky bez skúseností z verejnej komunikácie, čo bolo pre nich ťažké zodpovedať. Väčšina pokrytia sa týkala segregovaných osád (20 %), 12 % pokrytia sa venovalo pozitívnym príbehom, úspešným projektom integrácie Rómov. Len 2 % príspevkov sa týkali problémov týkajúcich sa Rómov žijúcich v integrovanom prostredí. Spravodajstvo najčastejšie nezahŕňalo mená opýtaných rómskych respondentov alebo niekedy len ich krstné mená. Štúdia bola súčasťou projektu, ktorého cieľom bolo aj školenie novinára v etnickom písaní a obsiahnutí.⁵⁰

Inovatívnym spôsobom monitoruje masmédiá mimovládna iniciatíva nazvaná demagog.sk,⁵¹ ktorá kontroluje presnosť skutočností a vyhlásení prevažne politikov.

Analýza a formovanie príbehov a postojov voči Rómom

Na Slovensku neexistuje štátny orgán alebo štátom financovaný program mimovládnej organizácie, ktorý by napríklad pravidelne uskutočňoval výskum spoločenských postojov voči Rómom, skúseností Rómov s antiganizmom, prekážok, ktorým čelia pri nahlasovaní nenávistných prejavov a konaní či pri hľadaní právnej obrany. Najdôležitejším zdrojom informácií zostáva Eurobarometer, ktorý zhromažďuje údaje aj o týchto otázkach na Slovensku⁵² a výskum poskytovaný Agentúrou pre základné práva (FRA), akým je napríklad posledná výskumná správa EU MIDIS II.⁵³

V závislosti od dostupnosti finančných prostriedkov realizujú na Slovensku najčastejšie výskum o spoločenských postojoch voči menšinám mimovládne výskumné organizácie. Napríklad Inštitút pre verejné otázky nedávno publikoval výskum o trendoch v podporovaní extrémizmu medzi mladou generáciou 18- až 39-ročných. Podľa tohto reprezentatívneho prieskumu tejto vekovej skupiny by 80 % respondentov nechcelo mať

47 Akčné plány pre oblasť nediskriminácie a prístupu k väčšinovej populácii, *supra* poznámka 9.

48 Agnes Horváthová et al., *Mediálne zobrazovanie rómskej menšiny a opatrení zameraných na ich začlenenie na Slovensku. Mediálna analýza* (Bratislava: Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť and Romano kher – Rómsky dom, 2017) s. 2, online na: <http://www.governance.sk/wp-content/uploads/2017/01/Mediálne-zobrazovanie-rómskej-menšiny-a-opatren%C3%AD-zameraných-na-ich-začlenenie-na-Slovensku.pdf>, s. 2

49 *Ibid.*

50 Vzorku tvorilo 899 príspevkov, bola od 1. júla do 13. novembra 2013 od médií: SME, Pravda, Hospodárske noviny, Plus JEDEN DEŇ a Nový čas, webové portály aktualne.sk, pluska.sk a topky.sk a hlavné novinky v televízii Markíza, TV JOJ, TA3 a RTVS.

51 Pozri viac na: www.demagog.sk

52 Napríklad špeciálny Eurobarometer 437 Diskriminácia v EÚ v roku 2015, Európska únia, 2015 s. 21, online na: <http://ec.europa.eu/COMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2077>

53 FRA, EU-MIDS II, *supra* poznámka 26.

Rómov za susedov. Tento konkrétny výskum bol financovaný súkromnou nadáciou ESET a Bratislavským samosprávnym krajom.⁵⁴ V tejto oblasti možno spomenúť aj publikáciu knihy s názvom *Čierne a biele svety – Rómovia vo väčšinovej spoločnosti*, ktorú pripravilo oddelenie etnológie Slovenskej akadémie vied v roku 2016. Kniha sa osobitne venuje anticiganizmu ako bariére pri začleňovaní Rómov. Projekt bol financovaný štátnou agentúrou na podporu vedeckého výskumu.⁵⁵

Mimovládne organizácie najčastejšie na realizáciu takýchto projektov čerpajú zdroje z EÚ, OSF a EEA. RAVS je pravdepodobne jedinou mimovládnu organizáciou, ktorá priamo pracuje na otázkach súvisiacich s anticiganizmom. RAVS získala zdroje na svoju aktivitu prostredníctvom partnerstva s organizáciou ERGO Network, ktorá poskytuje aj finančný grant na aktivity od roku 2016. Organizácia vytvorila koalíciu so siedmimi rómskymi mimovládnymi organizáciami s názvom Rómovia pre Slovensko, ktoré spoločne obhajovali inštitucionálne uznanie anticiganizmu.⁵⁶ Niektoré mimovládne prorómske organizácie, ako je Centrum pre výskum etnicity a kultúry a Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť, vo svojich štúdiách venujú pozornosť aj otázkam týkajúcim sa anticiganizmu v rôznych oblastiach, ako je sociálna starostlivosť a zamestnanosť⁵⁷ alebo mediálne pokrytie a sú financované z grantov OSF a EEA.⁵⁸

Pokiaľ ide o programy, iniciatívy alebo kampane na zamedzenie anticiganizmu, aktivity štátnych a samosprávných inštitúcií by sa mali výrazne posilniť. SNSLP v roku 2016 uskutočnilo niektoré aktivity zamerané na zvyšovanie informovanosti o rómskom holokauste (10 udalostí) a extrémizmu (43 diskusií v základných a stredných školách) v súvislosti s Rómami.⁵⁹

Akčný plán o nediskriminácii obsiahnutý v NRIS obsahuje aktivity zamerané na vzdelávanie a zvyšovanie povedomia medzi sudcami, zamestnávateľmi, príslušníkmi policajných zložiek, zamestnancami na úradoch práce, profesijnými organizáciami a inými príslušnými skupinami s plánovaným finančným rozpočtom 25 miliónov eur z EŠIF a 6,6 milióna eur zo štátneho rozpočtu. V akčnom pláne sa takisto predpokladá uskutočnenie celoštátnej kampane s viacerými zainteresovanými stranami ako verejná správa, experti pracujúci v rôznych oblastiach, základné a stredné školy, ako aj mimovládne organizácie a súkromný sektor s plánovaným rozpočtom vo výške 80-tisíc eur zo štátneho rozpočtu.⁶⁰ Navyše akčný plán o nediskriminácii tiež plánuje podporiť aktivity na odbúravanie rómskych stereotypov prostredníctvom pozitívnej a presnej prezentácie Rómov najmä vo verejných masmédiách. Okrem toho zmena by mala nastať aj vďaka podpore ocenení pre obce a novinárov, hudobné, umelecké a mládežnícke slávnosti proti diskriminácii a aktivity pre školy v rámci kampane Dosta!, ale bez konkrétnych finančných prostriedkov.⁶¹

54 Marián Velšic, *Mladí ľudia a riziká extrémizmu* (Bratislava: IVO, 2017), s. 21, online na: http://www.ivo.sk/buxus/docs/publikacie/subory/Mladí_a_riziká_extremizmu.pdf

55 Tatiana Podolinská and Tomáš Hruštič (eds.) *Čierne-biele svety* (Bratislava: VEDA, 2015) s. 127.

56 Pozri viac: www.romadata.org

57 Jarmila Lajčáková et al., *Riešenie nezamestnanosti Rómov. Od mýtu k praxi a späť*. (Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry and Rómske advokačné a výskumné stredisko, 2017) online na: <http://cvek.sk/riesenie-nezamestnanosti-romov-od-mytu-k-praxi-a-spat/>

58 Lucia Kováčová et al., *Diskutuj bez nenávisťi: Stratégie na znižovanie nenávisťných prejavov v online priestore* (Bratislava: SGI, 2017), s. 5, online na: https://www.governance.sk/gov_news/institut-sgi-vydal-novu-publikaciju-diskutuj-a-nehejtuj/

59 *Ročná záverečná správa o činnosti Slovenského národného strediska pre ľudské práva za rok 2016* (Bratislava: Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2017) s. 13, online na: http://www.snslp.sk/CCMS/files/Ročná_záverečná_správa_o_činnosti_Strediska_za_rok_2016-schválená_SR.doc.pdf

60 Akčné plány pre oblasť nediskriminácie a prístupu k väčšinovej populácii, *supra* poznámka 9.

61 *Ibid.*

Rómovia a hlavný vzdelávací prúd

Prístup ku kvalitným službám vzdelávania a k starostlivosti v ranom detstve

Starostlivosť o deti vo veku približne od ôsmich mesiacov do troch rokov poskytujú väčšinou jasle.¹ Program v jasliach môže trvať niekoľko hodín, pol dňa alebo celý deň. V roku 1993 boli jasle vyňaté z kompetencie ministerstva zdravotníctva a zostali fakticky bez právnej úpravy až do roku 2017. V roku 2017 navrhlo MPSVaR zákon, ktorý mal upraviť fungovanie jaslí nie natoľko z dôvodu záujmu poskytovania starostlivosti v ranom detstve, ako nástroja uľahčovať zladovanie rodinného a pracovného života rodičov.² Navrhované opatrenia sa týkali predovšetkým zdravotných a bezpečnostných štandardov, pričom jedno z najviac kritizovaných opatrení bola požiadavka, že dieťa môže byť prijaté do jaslí iba v prípade, ak obaja rodičia buď pracujú, alebo študujú.³ Pre jasle neexistujú vzdelávacie plány. Celkovo je na Slovensku len veľmi málo jaslí, ktoré sú fakticky nedostupné pre marginalizované rómske deti.⁴ Napriek tomu, že v diskusii k začleňovaniu Rómov existuje zhoda v tom, že intervencie v ranom detstve by sa mali začať už pred tretím rokom života,⁵ na Slovensku majú dokonca aj mimovládne organizácie len málo skúseností s takýmito programami.

Predškolská zaškolenosť je na Slovensku dlhodobo nízka a výrazne zaostáva za priemerom krajín OECD a cieľov Európa 2020, čo sa týka celej populácie. V prípade celkovej populácie bola zaškolenosť trojročných detí navštevujúcich škôlku na úrovni 64 % v roku 2014, na úrovni 74 % v prípade 4-ročných detí a 90 % na úrovni 5-ročných detí.⁶ Podľa dát UNDP z roku 2010, iba 12,5 % 3- až 4-ročných a 28,9 % 5- až 6-ročných rómskych detí navštevovalo materskú školu. Podiel detí navštevujúcich škôlku je najnižší v segregovaných komunitách. Iba 5,6 % detí vo veku 3 až 4 rokov zo segregovaných komunít navštevuje materskú školu v porovnaní so 14,0 % rómskych detí, ktoré žijú v oddelenom prostredí, alebo 20,4 % tých, ktorí žijú integrovane. V prípade 5- až 6-ročných detí navštevujúcich škôlku, je ich 25,6 % v prípade segregovaných, 26,3 % separovaných a 36,1 %

1 V niektorých prípadoch môže škôlka prijať aj deti mladšie ako tri roky. Avšak to je najčastejší prípad súkromných škôlok. V prípade štátnych škôlok je pravdepodobnejšie, že budú mať už naplnené kapacity pre deti staršie ako tri roky.

2 Zákon č. 40/2017 Z. z. dopĺňajúci zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách, online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2017/40/20170301>

3 Denisa Čimová, „Jasličkový zákon štát zmierni, súkromné jasle nebudú len pre deti pracujúcich rodičov“, dennikn.sk, 22 February 2017, online na: <https://dennikn.sk/689239/jaslickovy-zakon-stat-zmierni-jasle-nebudu-len-pre-deti-pracujucich-rodicov/>

4 Centrálny register jaslí neexistuje.

5 *Roma Early Childhood Inclusion+, Slovak Republic Report* (OSF, REF and UNICEF: Bratislava, 2017) s. 32 – 34, online na: https://issuu.com/mirkagrof/docs/reci_slovak_republic_report_eng-06-

6 OECD, *Education at a Glance 2016, Slovak Republic*, s. 4, online na: http://gpseducation.oecd.org/Content/EAGCountryNotes/EAG2016_CN_SVK.pdf

integrovane žijúcich detí. V rovnakom zbere, pokiaľ išlo o ich nerómskych rovesníkov z tej istej obce, navštevovalo škôlku 40 % 3- až 4-ročných nerómskych detí žijúcich v tej istej obci alebo meste a 78,6 % 5- a 6-ročných detí.⁷

Predškolská výchova nie je povinná. Splnomocnenec Ravasz však navrhol zaviesť jeden povinný rok predškolskej výchovy pred začiatkom prvého ročníka základnej školy, t. j. od piatich rokov. Podrobnosti tohto plánu ešte neboli predstavené, ale predpokladá sa, že návrh bude zavádzaný postupne podľa krajov, najskôr v tých, kde je najväčší podiel rómskej populácie, t. j. v Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom kraji v roku 2019 a nasledovať by mali ďalšie kraje v roku 2020. Návrh predpokladá možnosť poskytovania alternatívneho, tzv. domáceho vzdelávania.⁸

Slovensko od deväťdesiatych rokov výraznejšie neinvestovalo do budovania škôlok. Podľa analýzy MŠVVaŠ z januára 2017, v škôlkach bude do roku 2020 chýbať pravdepodobne 22 000 miest. To sú však iba odhady založené na podiele dnešných 3- až 5-ročných detí, ktoré navštevujú škôlku a nezahŕňajú približne 7 – 8 % rodičov 3- až 5-ročných detí, ktoré nikdy o miesto v škôlke nežiadali, najmä z marginalizovaných komunít.⁹ Najnižšia predškolská zaškolenosť a súčasne najmenšie kapacity sú práve v krajoch s najvyšším podielom rómskych detí, t. j. Košickom, Prešovskom a Banskobystrickom.¹⁰ Niekedy však nie sú využité ani existujúce kapacity. Napríklad sa vyučuje len v poldenných programoch.¹¹ MŠVVaŠ plánuje rozšíriť existujúce kapacity a postaviť nové škôlky,¹² najmä z EŠIF, kde je alokovaných takmer 8 miliónov eur v OP IROP, ako aj OPLZ, kde je alokácia do obcí s prítomnosťou MRK vo výške 70 miliónov eur.¹³

Rómske deti v predškolskom veku môžu dostať istú formu asistencie aj v komunitných centrách, ktoré zriaďujú MVO alebo obce a mestá. Intervencie tohto druhu doposiaľ neboli kvalitatívne vyhodnotené.¹⁴ Niekoľko hodín týždenne v KC nemôže plnohodnotne nahradiť škôlku. KC však môžu zohrávať nezastupiteľnú úlohu sprostredkovateľa medzi rodičmi a vzdelávacími inštitúciami, ako aj rómskymi a nerómskymi rodičmi.¹⁵

Neformálne predškolské vzdelávanie pre rómske deti, ktoré nenavštevujú materskú školu, bolo začlenené do národného projektu Škola otvorená pre všetkých.¹⁶ V čase prípravy tejto správy bolo v projekte zapojených 180 skupín z predpokladaných 260, ktoré by mali viesť učitelia materských škôl a asistenti. Neformálne skupiny sa stretávajú dvakrát do týždňa na dve hodiny. Aktivity sa zameriavajú na nadobudnutie hygienických návykov, základných zručností, počítania, učenia sa farieb a tvarov, ako aj iných zručností, ktoré sa učia ich rovesníci v škôlke. Projekt sa zameriava aj na rodičov, aby zvýšil ich schopnosť podporovať svoje deti doma.¹⁷

7 UNDP, *Report on the Living Conditions of Romani Households in Slovakia in 2010* (Bratislava: UNDP, 2012) s. 109, online na: <http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Report-on-the-living-conditions-of-Roma-households-in-Slovakia-2010.pdf>

8 SITA, „Bezplatná materská škôlka. Most-Híd chce zmeny v predškolskej príprave“, 24. apríl 2017, online na: <https://domov.sme.sk/c/20516112/bezplatna-povinna-skolka-most-hid-chce-zmeny-v-predskolskej-priprave.html>

9 Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu, „Analýza situácie – kapacity materských škôl“, január 2017, s. 5, online na: <https://www.minedu.sk/analiza-situacie---kapacity-materskych-skol/>

10 *Ibid.* s. 11 a 19.

11 *Ibid.* s. 15.

12 *Ibid.* s. 14.

13 *Ibid.* s. 19. Pozri viac podrobností na s. 21, vyššie.

14 Dostupné hodnotenia národných projektov vo viac ako 160 komunitných centrách, ktoré boli financované v rokoch 2014 -2015 z ESF sa nezameriavajú na hodnotenie kvality predškolskej starostlivosti poskytovanej v týchto centrách. Jurina Rusnáková, *Komunitné centrá: evaluačná správa* (Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2015), online na: https://www.ia.gov.sk/data/files/np_kc/Dokumenty/V_stupy/Evaluacna_sprava_november_NP_KC_fin.pdf

15 RECI report, *supra* poznámka 5 s. 81.

16 Pozri bližšie k projektu na s. 21, vyššie.

17 Telefonické zisťovanie s Máriou Malurčíkovou, projektovou manažérkou, Metodicko-pedagogické centrum Prešov, 20. októbra 2017.

Čo sa týka finančnej dostupnosti, deti, ktorých rodiny sú v tzv. hmotnej núdzi,¹⁸ nemusia platiť poplatky za štátnu škôlku, čo by malo byť upravené vo všeobecne záväzných nariadeniach obcí.¹⁹ Výška poplatkov za škôlky sa pohybuje okolo 14 eur mesačne.²⁰ Navyše všetky deti bez ohľadu na ich socioekonomické postavenie majú bezplatný posledný rok pred škôlkou. Štát prispieva 1 euro na obedy a 0,35 eura na ďalšie jedlo v škôlke pre dieťa, ktorého rodina je v hmotnej núdzi. Štát tiež poskytuje dotáciu na pomôcky okolo 33,20 eura na dieťa v hmotnej núdzi ročne.²¹ Napriek tomu sa v praxi stáva, že chudobné deti nekvalifikujú na túto dotáciu, pretože rodiny sú vyradené z hmotnej núdze, keď poberajú rodičovský príspevok vo výške 213,20 eura, čím má rodina o niekoľko eur vyšší príjem, ako je životné minimum. Strácajú tak nárok na dávku v hmotnej núdzi napriek tomu, že rodina je stále veľmi chudobná a obedy pre ňu predstavujú významnú finančnú položku.²² Škôlky a školy dostávajú však príspevok na obedy a pomôcky na všetky deti v škole aj v prípade, ak majú podiel detí v hmotnej núdzi v poslednom roku škôlky viac ako 50 %.²³ Tento prístup istým spôsobom reaguje na problém výpadku z hmotnej núdze. Avšak podporuje zaraďovanie chudobných (a väčšinou rómskych) detí do jednej školy alebo škôlky. Finančnou prekážkou návštevy škôlky sú aj tzv. skryté poplatky, napríklad za hygienické potreby, obuv, výlety a podobne. V jednej z mapovaných lokalít škôlka vyžadovala 5 eur mesačne ako tzv. sponzorský poplatok. Keď sa rómska matka spýtala, či je to povinné, škôlka odpovedala kladne napriek tomu, že nemali na vyberanie takéhoto poplatku žiadny právny základ.²⁴ S cieľom zvýšiť finančnú dostupnosť škôlok pre chudobné deti parlament nedávno schválil nový príplatok vo výške 164 eur na rok na dieťa staršie ako tri roky z hmotnej núdze navštevujúce materskú školu.²⁵

Zaškolenosť rómskych detí v materských školách je potrebné výrazne podporiť aktívnejšou prácou s rodičmi priamo v lokalitách, kde žijú. Napríklad v jednom z mapovaných miest nikdy žiadne dieťa z vylúčenej oblasti nenavštevovalo škôlku. Rodičia nevedeli o dostupnej finančnej podpore, príspevkoch na obedy ani o tom, že v poslednom roku pred školou sa za škôlku neplatí. Škôlky v meste síce každoročne organizovali tzv. dni otvorených dverí, ale nikdy priamo neoslovili rodiny žijúce v marginalizovaných komunitách. Tento prístup ilustruje aj rozhovor s riaditeľkou materskej školy: „*Rómske matky sa ukážu na zápise len veľmi ojedinele. Najčastejšie prídu nerómske matky. Niekedy prídu rómske matky, ale len tie, ktoré sa naozaj starajú, to vidieť, čo chcú. Tie prídu.*“²⁶ Riaditeľka nepovažovala nábor v osade ako svoju úlohu. V niekoľkých ďalších lokalitách, ak nejaké rómske deti chodili do škôlky, zväčša išlo o škôlky, kde sú takmer výlučne rómske deti. V takýchto prípadoch sú v obciach typicky dve škôlky. Jedna pre rómske a druhá pre nerómske deti.²⁷

Na prieskum kvality vzdelávania v materských školách sa zameriava hlavná školská inšpektorka Kalmárová. Najaktuálnejšie výsledky uverejnila vo svojej správe zo školského roku 2015/2016. Zmapovala v nej situáciu v 125 škôlkach (štátnych, súkromných aj cirkevných), čo predstavuje asi 4,3 % všetkých škôlok. Podľa jej zistenia, škôlky mali kvalifikovaný personál, vytvárali pozitívnu klímu, ktorá podporovala, okrem iného, rozvoj komunikačných schopností detí.²⁸ Všimla si však aj to, že učitelia mali tendenciu byť v dominantnej pozícii,

18 Pozri bližšie k úprave hmotnej núdze na s. 13, poznámka 10, vyššie.

19 Paragraf 28 odsek 6a Zákona č. 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon), v platnom znení, online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/245/20170901>

20 RECI report, *supra* poznámka 5, s. 57.

21 Pozri bližšie informácie online na: http://www.upsvar.sk/socialne-veci-a-rodina/hmotna-nudza/dotacie-pre-deti.html?page_id=228

22 Pozri informácie na: <https://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/podpora-rodinam-detmi/penazna-pomoc/rodicovsky-prispevok/>, RECI správa, *supra* poznámka 5, s. 57.

23 Pozri viac informácií na: http://www.upsvar.sk/socialne-veci-a-rodina/hmotna-nudza/dotacie-pre-deti.html?page_id=228

24 Poznámky k vzdelávaniu v ranom detstve pripravené KCM k tejto správe.

25 Naše vlastné výpočty založené na aktuálnych sumách životného minima. Paragraf 1 ods. 1 b a paragraf 6b sec2 f zákona č. 597/2003 Z. z. o financovaní základných, stredných škôl a školských zariadení, podľa platnosti z 1. septembra 2018, online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2003/597/?ucinost=19.10.2018>

26 Anonymizované interview s riaditeľkou materskej školy zo dňa 2. októbra 2017 pripravené pre túto správu.

27 Poznámky k vzdelávaniu v ranom detstve pripravené pre túto správu ACEC-om.

28 Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave a úrovni vzdelávania v školách a školských zariadeniach v Slovenskej republike v školskom roku 2015/2016* (Bratislava, 2016) s. 12 – 14, online na: http://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/velka_sprava/sprava_15_16.pdf

čím obmedzovali rozvoj každého dieťaťa.²⁹ Upozornila, že je obzvlášť dôležité venovať pozornosť vzdelávaniu detí so znevýhodnením. Škôlky sú podľa jej zistení málokedy bezbariérové. Učitelia mali problémy pripraviť individuálne vzdelávacie plány pre deti s postihom. Rovnako upozornila na nedostatky pri podpore komunikačných zručností a nadobúdania základných hygienických návykov detí zo sociálne znevýhodneného prostredia.³⁰

MŠVVaŠ v roku 2016 pripravilo nový štátny vzdelávací program zameraný na škôlky. Cieľom programu je tiež podporiť a začleniť vzdelávanie a detí migrantov do škôlok.³¹ Čo sa týka vzdelávania k rôznorodosti, štátny vzdelávací program výlučne konštatuje: „Učiteľka umožní deťom nadobudnutie skúsenosti, že medzi nami žijú ľudia so zdravotným znevýhodnením a ľudia s kultúrnou rozmanitosťou.“³² Program sa nezaobera situáciou rómskych detí, ktorých materinský jazyk je rómsky.³³ Domnievame sa, že by pri príprave pedagógov materských škôl mala byť posilnená aj ich schopnosť podporovať interkultúrne vzdelávanie. To potvrdilo aj konštatovanie jednej z interviewovaných riaditeľiek materskej školy, kde podiel rómskych detí tvorí asi polovicu: „Klamala by som, ak by som povedala, že poskytujeme multikultúrne vzdelávanie. Ja nemám v tejto oblasti dosť vzdelania... nehovorím po rómsky a nemáme ani žiadnych učiteľov, ktorí by hovorili po rómsky alebo vedeli niečo o rómskej kultúre.“³⁴ V nedávno publikovanej správe o vzdelávaní rómskych detí v ranom detstve si autori všimli, že učitelia boli presvedčení, že interkultúrne vzdelávanie je relevantné iba v kontexte, kde rómske deti tvoria výrazný podiel. Rovnako sa domnievame, že by malo byť posilnené začleňovanie rodiny a širšej komunity do predškolského vzdelávania.³⁵

Podpora integrovaného vzdelávania

EK začala v apríli 2015 konanie proti Slovenskej republike za porušenie RED pre segregáciu rómskych detí ich nadmerným zaraďovaním do špeciálnych škôl alebo priestorovou segregáciou.³⁶ MŠVVaŠ vo svojej komunikácii s EK argumentuje, že segregácia rómskych detí na Slovensku neexistuje ako systematická prax a vyskytuje sa jedine ako zlyhanie individuálnych škôl. Hlavná školská inšpektorka Viera Kalmárová a verejná ochrankyňa práv Mária Patakyová patria medzi jediné predstaviteľky štátnej správy, ktoré naopak upozorňujú na to, že segregácia je rozšírenou a systematickou praxou.³⁷ Napriek popieraniam tohto problému, MŠVVaŠ prijalo niekoľko legislatívnych zmien zameraných na elimináciu segregácie spoločne s veľkými národnými projektmi financovanými z EŠIF.³⁸

Prvým, pravdepodobne najefektívnejším opatrením, bolo rozšírenie kompetencií hlavnej školskej inšpektorky dohliadať nad činnosťou CPPaP. Rovnako dôležité bolo vymenovanie Kalmárovej dňa 15. marca 2015 za hlavnú školskú inšpektorku. Stala sa tak prvou inšpektorkou, ktorá v histórii tejto inštitúcie identifikovala prax

29 *Ibid.* s. 21.

30 *Ibid.*

31 *Štátny vzdelávací program pre predprimárne vzdelávanie v materských školách* (Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR: Bratislava, 2016) č. 11 s. 108 a nasled., online at: http://www.statpedu.sk/files/articles/nove_dokumenty/statny-vzdelavaci-program/svp_materske_skoly_2016-17780_27322_1-10a0_6jul2016.pdf

32 *Ibid.* s. 67.

33 RECI správa, *supra* poznámka 5, s. 66 a 73 – 75.

34 Rozhovor s riaditeľkou materskej školy, *supra* poznámka 26.

35 RECI správa, *supra* poznámka 5, s. 80.

36 Pozri napríklad v Dušan Mikušovič, „Európska komisia vyšetruje Slovensko pre diskrimináciu rómskych detí“, denníkN.sk, 29. apríl 2017, dostupné na: <https://dennikn.sk/116652/europska-komisia-vysetruje-slovensko-pre-diskriminaciu-romskych-deti/>

37 Peer Learning Activity, pripravené MŠVVaŠ a EK 26. septembra 2017 v Bratislave. Informácia sa vzťahuje k prezentácii Mariána Galana, riaditeľa odboru regionálneho školstva MŠVVaŠ, štátneho tajomníka MŠVVaŠ Petra Krajňáka a Viere Kalmárovej. Pozri tiež Ria Gehrerová, „Nevieme zastaviť diskrimináciu rómskych detí, od Európskej komisie nám za to hrozí žaloba“, denníkN, 10. november 2017, online na: <https://dennikn.sk/937967/nevieme-zastavit-diskriminaciu-romskych-deti-od-europskej-komisie-nam-za-to-hrozi-zaloba/?ref=impm>

38 „Ministerstvo pripravilo opatrenia proti segregácii žiakov“, 16. jún 2017, aktualita.sk, online na: <https://www.aktualita.sk/clanok/277927/ministerstvo-pripravilo-opatrenia-proti-segregacii-ziakov/>

segregácie.³⁹ V rozhovore s nami vysvetlila: „Vieme veľmi jasne identifikovať priestorovú segregáciu v rámci školy, ktorá je navštevovaná žiakmi z odlišného socioekonomického prostredia – rezidenčnú a symbolickú segregáciu. Dôvodov tejto praxe je niekoľko. Jedným z najzávažnejších je neexistencia opatrení, ktoré by adresovali sociálne znevýhodnenie rodín, čo výrazne prehlbuje predsudky voči Rómom. Ani školy, ani naša celá krajina nie sú pripravené na inkluzívne vzdelávanie (...) v školách chýba ekonomická a personálna podpora vzdelávania tejto skupiny žiakov.“⁴⁰

Hlavná školská inšpektorka môže konať z vlastnej iniciatívy alebo na základe individuálneho podania. V rámci svojej činnosti nariadila desegregáciu v rámci škôl a zopakovanie diagnostiky detí. Navrhla tiež vyradiť súkromné CPPaP zo siete poskytovateľov takýchto služieb.⁴¹ V prípade, ak sa ňou nariadené zmeny neuskutočnia, môže iniciovať súdne konanie. A keďže schopnosť SNSLP právne zastupovať takéto prípady je pomerne obmedzená,⁴² inšpektorka odovzdala prípady MVO, ktoré iniciovali súdne konanie.⁴³ Hlavná školská inšpektorka tiež uviedla, že jej činnosť je obmedzená rozpočtom, čo jej znemožňuje najat' si dostatočný počet zamestnancov. Má tiež problémy s tým, aby mala inšpekcia nezávislého psychológa s potrebným tréningom a praxou. Je odkázaná na psychológov, ktorí sú jej odporúčaní z Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie (VUDPaP). Tí však zodpovedajú za expertnú podporu CPPaC, ktoré podliehajú jej inšpekčnej činnosti.⁴⁴

Druhé opatrenie prijaté MŠVVaŠ sa týka zmeny definície a finančnej podpory detí zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP). Parlament novelizoval školský zákon, ktorý vyslovene zakazuje umiestnenie dieťaťa, ktorého špeciálno-vzdelávacie potreby vychádzajú zo SZP do špeciálnej školy alebo triedy.⁴⁵ Podľa MŠVVaŠ by toto opatrenie výrazne zabránilo zaraďovaniu žiakov zo SZP do špeciálnych škôl.⁴⁶

Pozornosť však treba venovať tomu, ako bolo toto opatrenie zavedené do praxe. MŠVVaŠ vydalo dňa 3. marca 2016 pokyn CPPaP na vedenie diagnostiky mentálneho zaostávania.⁴⁷ MŠVVaŠ spolu s VUDPaP inštruovali školy o tom, že iba tri batérie testov sú v súlade so slovenskými predpismi – WJ IE, WISC-III SK, SON-3 2 ½-7 a jeden test, ktorý meria tzv. školskú zrelosť, ktorý dieťa podstupuje pred prijatím do základnej školy. Avšak napriek tomu, že testy sú v súlade so slovenskými predpismi, v realite sa MŠVVaŠ domnieva, že sú pri používaní pri deťoch zo SZP problematické, náročné alebo inak nedostatočné.⁴⁸ MŠVVaŠ navyše konštatovalo, že dve batérie testov (the Stanford-Binet Intelligence Scale: štvrté vydanie (SB-IV) a Kaufmanova hodnotiacia batéria pre deti) môžu byť vhodné, ale je problém s ich dostupnosťou.⁴⁹ MŠVVaŠ sa domnievalo, že niekedy môže byť ťažké rozlíšiť mentálne zaostanie od sociálneho zaostania. V takýchto prípadoch by mali byť deti automaticky posudzované ako trpiace sociálnym, nie mentálnym znevýhodnením.⁵⁰

39 Pozri napríklad. Monika Komorová a Ingrid Ďurinová, „Školy segregujú potichu a veľmi racionálne“, sme.sk, 20. august 2015, online na: <https://romovia.sme.sk/c/7972186/skoly-segreguju-potichu-a-velmi-racionalne.html>

40 Rozhovor s hlavnou školskou inšpektorkou Vierou Kalmárovou, pripravený pre túto správu zo dňa 2. októbra 2017.

41 *Ibid.*

42 Pozri bližšie na s. 29, vyššie.

43 Amnesty International a ERRC, *A Lesson in Discrimination: Segregation of Romani Children in Primary Education* (London, Budapest: AI and ERRC, 2016) s. 19, online na: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2017/03/slovakia-unlawful-ethnic-segregation-in-schools-is-failing-romani-children/>

44 Rozhovor s Kalmárovou, *supra* poznámka 40.

45 Bod 37 paragraf 107 odsek 2, zákon č. 188/2015 Z. z., ktorý mení a dopĺňa školský zákon, *supra* poznámka 19, vstúpil do platnosti 1. septembra 2016.

46 Odpoveď MŠVVaŠ na naše otázky použité na prípravu tejto správy zo dňa 6. októbra 2017, s. 6.

47 Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, *Postup centier pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie pri posudzovaní školskej pripravenosti detí zo sociálne znevýhodneného prostredia – usmernenie*, 4. marec 2016, online na: http://www.minedu.sk/data/files/5853_usmernenie_cpppap_diagnostika.pdf

48 Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, *Metodická informácia pre odborných zamestnancov poradenských zariadení*, (dokument nie je datovaný, ale vzťahuje sa na legislatívne zmeny, ktoré priniesol zákon č. 188/2015 Z.z.) s. 7 – 9, online na: http://www.minedu.sk/data/files/5854_metodicka_informacia_k_usmerneniu_szp.pdf

49 *Ibid.* s. 8.

50 *Ibid.* s. 3.

Pokyny MŠVVaŠ veľmi jasne uznali problém používania IQ testov v prípade sociálne znevýhodnených detí. Napriek tomu meranie IQ je naďalej používané na oddeľovanie detí do odlišných typov škôl (tzv. normálne, školy pre mimoriadne nadané deti a pre mentálne zaostalé deti). Myslíme si, že ak Slovensko bude naďalej fungovať v systéme paralelného školstva na základe merania IQ, nedosiahneme žiadny pokrok pri začleňovaní znevýhodnených žiakov vrátane rómskych detí. Ako presne poznamenala známa psychologička Magdaléna Špotáková, „testovanie inteligencie nie je objektívne meranie nejakej neutrálnej entity. Je to zložitá sociálna interakcia, ktorú si vyžiadala spoločnosť a hodnoty i postoje tejto spoločnosti sa do nej premietajú“.⁵¹

MŠVVaŠ tiež prestalo poskytovať príspevok na vzdelávanie detí zo SZP (vo výške okolo 250 eur),⁵² ak bolo dieťa umiestnené v špeciálnej škole alebo špeciálnej triede.⁵³

Podľa dostupných informácií tieto opatrenia nevedli k zníženiu nadmerného zastúpenia rómskych detí v špeciálnych školách. Počet detí zapísaných do špeciálnych škôl v tzv. variante A (pre deti s ľahkým mentálnym postihom) výrazne neklesol. V septembri 2015 výrazne neklesol celkový podiel detí zaradených do špeciálneho školstva. V septembri 2015 bolo do špeciálnych škôl zaradených 22 198 detí, pričom v septembri 2016 ich bolo 21 498. Počet špeciálnych škôl sa počas monitorovacieho obdobia zvýšil o jednu a počet špeciálnych škôl o šesť.⁵⁴ V nami monitorovaných lokalitách sme nezaznamenali prípad ani jedného dieťaťa zo špeciálneho školstva, ktoré by bolo rediagnostikované a zaradené do bežnej školy.⁵⁵

Pravdepodobne ako reakciu na nedostatočný dosah týchto opatrení sme v školskom roku 2016/2017 v mnohých lokalitách zaznamenali výrazný pokles detí zaradených do variantu A (tzv. deti s ľahkým sociálnym postihom). MŠVVaŠ neformálne potvrdilo to, že VÚDPaP vydal nezverejnený pokyn nezaraďovať deti do variantu A do tretieho ročníka základnej školy. Štatistické dáta v školskom roku 2017/2018 v čase prípravy tejto správy ešte neboli dostupné na to, aby sme ich zahrnuli do tejto správy a vedeli vyhodnotiť dosah tohto opatrenia. Vo všeobecnosti považujeme tento prístup za nedostatočný, pokiaľ nie je spájaný s individualizovanou podporou dieťaťa. Bez predškolskej výchovy a podporných opatrení je tu riziko, že deti môžu napokon skončiť v špeciálnej škole.

Riešenie segregácie prostredníctvom špeciálneho školstva vyžaduje komplexný prístup. Niektorí aktivisti na miestnej úrovni informovali o prípadoch, keď učitelia špeciálnych škôl robili nábor žiakov v osade, ponúkajúc nielen oblečenie alebo iné úplatky sľubujúc, že ich deti sa budú mať v špeciálnej škole lepšie. Jedna z riaditeľiek špeciálnych škôl povedala: „My vieme, čo je dôležité pre vzdelanie detí s mentálnym postihom zaradených vo variante A špeciálnych škôl. Je mi ľúto týchto detí.“⁵⁶ Súčasne naďalej zostali v systéme finančné motivácie na udržiavanie špeciálnych škôl a špeciálnych tried. Normatív na dieťa v špeciálnych školách je v priemere 1,5-krát vyšší ako v prípade bežných škôl.⁵⁷ Domnievame sa tiež, že by malo byť posilnené povedomie o obmedzeniach vzdelania v špeciálnom školstve. Napríklad v niektorých lokalitách navštevovali generácie Rómov miestnu špeciálnu školu. Ako uviedla jedna Rómka: „Je to naša cigánska škola, ja som do nej chodila, moje dcéry do nej chodili a moje vnúčatá do nej chodia. Deti sa cítia lepšie, keď chodia do školy so svojimi kamarátmi. A naše

51 Magdaléna Špotáková, „Problém diagnostiky vo vzdelávaní rómskych žiakov“, in Vlado Rafael ed., *Odpovede na otázky (de)segregácie rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme na Slovensku* (OSF: Bratislava, 2011) s. 56, online na: <http://www.eduroma.sk/wp-content/uploads/2016/01/desegregacia.pdf>

52 Bližšie k tejto forme dotácie pozrite na s. 52, nižšie.

53 Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, *Informácia o zmenách v § 107 zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon)*, v platnom znení, 26. januára 2016, online na: <http://www.minedu.sk/data/att/9389.pdf>

54 Pre zjednodušený prehľad dát, ktoré sú zaradené vo výročných štatistikách Centra vedecko technických informácií (http://www.cvtisr.sk/cvtisr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/statisticka-rocenka-publikacia/statisticka-rocenka-specialne-skoly.html?page_id=9600) pozri správny AI a ERRC, *supra* poznámka 43 s. 58 – 59, online na: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2017/03/slovakia-unlawful-ethnic-segregation-in-schools-is-failing-romani-children/>

55 Rozhovor s riaditeľkou špeciálnej školy (anonymizovaný) pripravený pre túto správu 27. septembra 2017.

56 *Ibid.*

57 Zákon o financovaní vzdelávania, *supra* poznámka 25.

deti nehovoria po slovensky predtým, ako nastúpia do školy.“⁵⁸ V tejto lokalite spomínali niekoľko pokusov zaradiť deti do bežnej školy, ale neboli úspešné. Deti sa jednoducho cítili nevítané a stigmatizované. Žiadne z detí v tomto meste, ktoré má relatívne dobrú infraštruktúru, nenavštevovalo škôlku, ktorá by ich pripravila na základnú školu. „Množstvo rómskych detí zostáva v špeciálnej škole jednoducho preto, že ich rodičia chcú ochrániť (...) Je to veľmi ťažké pre rodičov, pretože ak navštevujú školu s nerómskymi rovesníkmi, zvyšuje sa aj ich šanca, že budú šikanovaní a diskriminovaní,“ poznamenala Vaňová.⁵⁹ Súčasne tiež existuje veľké nedorozumenie medzi rómskymi rodičmi o rozdieloch medzi bežnými a špeciálnymi školami. Jednoducho presunúť deti do bežných škôl bez väčšieho plánu, ktorý by zahŕňal prácu s rodičmi a zmeny týkajúce sa financovania škôl, napokon dopadnú tak, že budú vylúčené alebo čeliť stigmatizácii v prostredí, ktoré je im nepriaznivo naklonené.

Tretie opatrenie sa týka definície SZP, ktorá je základom dotácie pre školy. MŠVVaŠ nahradilo starší prístup založený na tom, či je rodina v hmotnej núdzi a diagnostikou SZP, ktorá bola v školskom zákone už dlhšie, ale nepoužívala sa. MŠVVaŠ vo svojom pokyne nariadilo, že v prípade, ak školy chcú získať tento príspevok, musia byť deti diagnostikované CPPaP.⁶⁰ MŠVVaŠ súčasne zvýšilo príspevok zo 100 eur na 250 eur pre dieťa ročne, ktorý by mali dostávať školy. Vo svojich pokynoch z januára 2016 MŠVVaŠ zdôraznilo, že školy by nemali automaticky dávať vyšetrovať deti, ktoré dostávali tento príspevok za minulých podmienok, ale iba tie, ktoré majú pravdepodobne vzdelávacie potreby, ktoré vyplývajú zo sociálneho znevýhodnenia.⁶¹

Nové používanie definície SZP, ktoré vstúpilo do platnosti 1. septembra 2015 a nadobudlo účinnosť 1. septembra 2016, spôsobilo chaos a ešte výraznejšie znížilo kvalitu segregovaných škôl. Napriek ministerskému pokynu, ak chceli školy dostať extra dotáciu, z ktorej mohli zaplatiť asistentov a knihy, museli dať čo najviac chudobných detí diagnostikovať CPPaP. Školy boli pod obrovským tlakom, aby stihli termín do 15. novembra 2016, ktorý určilo MŠVVaŠ.⁶² CPPaP však nemali dostatok kapacít na to, aby mohli v takom krátkom čase urobiť diagnostiku takéhoto počtu detí. Navyše psychológovia nepoznali dostatočne situáciu rodín na to, aby mohli urobiť hodnotenie. Následne tak vznikli situácie, keď dvaja súrodenci pochádzajúci z tej istej domácnosti dostali dve odlišné „diagnózy“.⁶³ V školskom roku 2016/2017 tak stratilo nárok na SZP takmer 35 000 chudobných škôl v porovnaní s rokom 2015/2016, keď ho dostalo 57 000 detí. Napriek zvýšenej dotácii na dieťa ušetril štát v skutočnosti viac ako 500 000 eur.⁶⁴ MVO mali pochybnosti o prístupe „diagnostikovania“ chudoby. Taktiež v lokalitách, kde už aj predtým chýbal dostatočný personál, ako napríklad v obci Jarovnice základná škola prišla v školskom roku 2016/2017 o viac ako 70 000 eur, ktoré využívala na financovanie asistentov učiteľa.⁶⁵ MŠVVaŠ sa tak vrátilo k staršiemu prístupu založenom na pomoci v hmotnej núdzi. Takže k deťom, ktoré boli diagnostikované „so sociálnym znevýhodnením“, by školy mali dostávať financie aj pre deti, ktoré sú z rodín, ktoré sú v hmotnej núdzi.⁶⁶ Výška príspevku však už nebude 250 eur, ale bude vypočítaná na základe počtu detí zo SZP vychádzajúc z toho istého ročného rozpočtu.⁶⁷

Štvrté opatrenie, ktoré by malo smerovať k obmedzovaniu priestorovej segregácie, je právna úprava, podľa ktorej dieťa môže byť umiestnené do tzv. špecializovanej (alebo vyrovnávacej) triedy len na obdobie jedného roka.⁶⁸ Z našej skúsenosti vyplýva, že špecializované triedy sú vlastne len istým spôsobom, ako dať preč

58 Rozhovor v meste približnej veľkosti 20 000 obyvateľov s nízkym podielom Rómov, CVEK, 12. september 2017.

59 Poznámky k špeciálnemu školstvu pripravené ROMED-om pre túto správu.

60 MŠVVaŠ, *supra* poznámka 53.

61 Odpoveď MŠVVaŠ, *supra* poznámka 46 s. 2.

62 AI a ERRC, *supra* poznámka 43.

63 Vlado Rafael a Marek Szilvási, „Ministerstvo školstva klame EÚ, zo škôl zmizli tisíce chudobných detí“, dennikn.sk, 28. február 2017, online na: <https://dennikn.sk/693781/zo-skol-zmizli-tisice-chudobnych-deti/>

64 Výpočty CVEK.

65 Rafael a Szilvási, *supra* poznámka 63.

66 Prechodné opatrenie m9 f3 Zákona o financovaní v školstve, v platnom znení, 1. september 2017, *supra* poznámka 25.

67 Odpoveď MŠVVaŠ, *supra* poznámka 46 s. 4.

68 Paragraf 29 odsek 11 školského zákona, *supra* poznámka 19.

rómske deti, ktoré sú vnímané ako problematické bez toho, aby im bola poskytnutá potrebná podpora alebo spätné zaradenie do bežnej triedy. Domnievame sa, že oddeľovanie dieťaťa od jeho spolužiakov a kamarátov na jeden rok, nie je žiaducim integračným opatrením. Podpora by sa mala poskytovať v bežnej triede. Toto opatrenie nemalo žiadny dosah na priestorovú segregáciu.

Okrem legislatívnych opatrení MŠVVaŠ deklarovalo medzi svoje desegregačné opatrenia projekty financované z ESF. Išlo najmä o projekt Úspešnejší v škole, ktorý financuje asistentov učiteľa a iné podporné opatrenia pre znevýhodnené deti, najmä tie, ktoré majú zdravotné znevýhodnenie, ale aj rómske deti s rozpočtom 50 miliónov eur.⁶⁹ Napriek tomu, že školy môžu využiť tieto zdroje aj na podporu inkluzívnych aktivít, nie je tam žiadna podmienka, že školy môžu využívať tieto fondy len vtedy, keď aktívne podporujú desegregáciu.⁷⁰

Aj v minulosti Slovensko využívalo podobné veľké národné projekty na podporu škôl, ktoré navštevujú rómske deti, pričom v realite neriešili problém segregácie rómskych detí. Školy, ktoré boli do týchto projektov zaradené, udržiavali naďalej nielen oddelené triedy, ale dokonca aj oddelené vchody pre rómske deti.⁷¹ MVO zastúpené v koordinačnom výbore projektu⁷² presadili, aby ďalší kľúčový projekt, Škola otvorená všetkým,⁷³ právne zaviazal školy k tomu, aby prijali desegregačné opatrenia, pokiaľ chcú z projektu čerpať finančné prostriedky. Návrh predpokladal, že v prvom roku by boli školy zaviazané k tomu, aby odstránili najviditeľnejšie prejavy segregácie, ako sú oddelené jedálne alebo toalety. V druhom roku, a to obzvlášť v lokalitách, kde je partnerom škôlka, by školy mali začať s desegregáciou už pri zaradovaní do prvej triedy.⁷⁴ Doposiaľ sme v sledovaných lokalitách takéto kroky nezaznamenali.

Uvedomujeme si, že pri takýchto veľkých projektoch financovaných zo štrukturálnych fondov⁷⁵ sa zameriavajú na školy, kde je podiel rómskych detí viac ako 20 %, ako bolo v podmienkach projektu Škola otvorená všetkým, a že školy môžu mať problém realizovať desegregačné kroky bez partnerstva s inými lokálnymi aktérmi a to najmä školami v tej istej obci, respektíve častejšie v meste alebo so školami v okolitých obciach, so samosprávou, s relevantnou štátnou správou a MVO. Projekt neráta s takou spolupracou, ktorá by umožňovala zaradovanie znevýhodnených detí spôsobom, žeby tvorili menej ako 20 % žiakov.

Nezaznamenali sme tiež žiadne kroky, ktoré by smerovali k redukcii segregácie, ktorá súvisí, okrem iného, s politikami regulujúcimi cestovné a dotácie na stravu. MŠVVaŠ financuje cestovné pre deti, ktoré nemajú v mieste svojho bydliska základnú školu alebo často napríklad druhý stupeň základnej školy (t. j. ročníky 5 až 9).⁷⁶ Takáto legislatívna úprava však vytvára priestor pre obce a mestá vytvárať školské obvody tak, aby koncentrovali marginalizované deti len na nejakú školu. To je najčastejšie pre rezidenčnú priestorovú segregáciu, ktorá je ďalej zvýraznená práve takýmito všeobecne záväznými nariadeniami miest a obcí.⁷⁷ A zatiaľ čo rómski rodičia by mohli teoreticky poslať svoje deti na inú ako spádovú školu, cestovné na takúto školu predstavuje výraznú položku a štát ho neprepláca. Systémové opatrenia, ktoré by sa snažili ovplyvňovať voľbu rodičov alebo ambície školy prilákať žiakov zo znevýhodneného prostredia, doposiaľ zavedené neboli.

69 Pozri informácie o projekte online na: <https://www.minedu.sk/vyzva-“v-zakladnej-skole-uspesnejsi-je-stale-otvorena---nove-terminy-infoseminarov/>

70 Pozri viac informácií k projektu na: <http://www.minedu.sk/data/att/11871.pdf>

71 Skúsenosti CVEK počas študijnej cesty v Markušovciach v roku 2014. Nový rómsky starosta zvolený na jeseň 2014, oddelené vchody v škole.

72 Konkrétne Jarmila Lajčáková z CVEKu, Jozef Miškolci z Inštitútu pre dobre spravovanú spoločnosť, Miroslava Hapalová, pôvodne z Človek k ohrození a teraz MESA 10 a Vlado Rafael z EDU Roma.

73 Pozri aj na s. 21, vyššie.

74 Dokument s názvom „Národný projekt Škola otvorená všetkým a podporovanie desegregácie rómskych detí vo vzdelávaní“ z 2. februára 2016 pripravili Jarmila Lajčáková, Jozef Miškolci, Vlado Rafael a Miroslava Hapalová.

75 Pozri projekt *Inklúzia marginalizovaných rómskych komunit prostredníctvom vzdelávania pedagogického personálu* (MRK1), online na: <http://eduk.mpc-edu.sk> a PRINED projekt, online na: <http://prined.mpc-edu.sk>

76 Paragraf 3h a 20(5) and (6) školského zákona, *supra* poznámka 19.

77 Pozri tiež Jana Huttová, Oľga Gyarfašová a Martina Sekulová, *Segregácia alebo inklúzia Rómov vo vzdelávaní: Voľba pre školy?* (Bratislava: OSF, 2012) s. 141 a nasled., online na: <http://www.globalnevzdelavanie.sk/system/tdf/segregaciainkluziaromov.pdf?file=1&type=node&id=106&force>

Celkovo naše mapovanie 20 lokalít rôznej veľkosti a podielu rómskej populácie naznačuje, že Slovensko neprijalo opatrenia, ktoré by priniesli hmatateľný posun k desegregácii od začiatku konania EK pre porušenie rasovej smernice. MŠVVaŠ dokonca finančne podporilo výstavbu kontajnerových škôl pri osadách Podsádek,⁷⁸ Muránska Dlhá Lúka, Chminianske Jakubovany, Stráne pod Tatrami a Jarovnice, ktoré navštevujú výlučne rómske deti.⁷⁹ MŠVVaŠ bližšie neuviedlo, či sú tieto školy dočasným, alebo trvalým riešením.⁸⁰ Súčasne podľa spoločnej správy ERRC a AI a tiež správy eduRoma⁸¹ v Základnej škole v Šarišských Michaľanoch nenastal významnejší posun v desegregácii po rozsudku z roku 2012. Desegregácia v škole, kde takmer dve tretiny detí tvoria rómske deti, je veľmi náročná bez zapojenia sa okolitých miesta obcí. S obavami tiež sledujeme vývoj v obci Ostrovany, ktorá spadá do školského obvodu Základnej školy v Šarišských Michaľanoch. Časť detí z Ostrovian totiž nemá ani poriadny prístup do štandardnej základnej školy, pretože tam nie sú dostatočné kapacity. Obec zriadila prípravné triedy v miestnom komunitnom centre vedľa osady.⁸² MŠVVaŠ na našu otázku o situácii v tejto lokalite uviedlo, že rozsudok voči základnej škole v Šarišských Michaľanoch bol pre nich signálom, že školy potrebujú výraznejšiu podporu. Preto „od roku 2012 vyhlasuje ministerstvo výzvu na rozvojový projekt – Podpora vytvárania pozitívnej sociálnej klímy a motivácie v multikultúrnych triedach základných škôl“. V období rokov 2012 a 2017 podporilo niekde od 15 do 23 projektov. Ročná alokácia na túto výzvu sa pohybovala od 33 484 do 60 000 eur eur.⁸³

Rovnako sme nezaznamenali žiadny posun pri riešení efektívnosti nultých ročníkov ako nástroja integrácie rómskych detí. Aj keď nemáme presné dáta o etnickom zložení žiakov v cirkevných školách, máme obavu, že školy zriadené cirkvami budú podporovať prax segregácie.⁸⁴ Štát a obce nemajú možnosť zahrnúť cirkevné školy do regulácie školských obvodov napriek tomu, že sú financované zo štátneho rozpočtu. Výber žiakov je tak ponechaný výlučne na cirkevné školy.⁸⁵ V jednej z lokalít s vysokým podielom rómskych detí v Plaveckom Štvrtku je obec zriaďovateľom súkromnej školy, ktorá sa zameriava na získavanie nerómskych žiakov s mesačným poplatkom 50 eur, čo zabezpečuje, aby nebola dostupná pre chudobné rómske rodiny. Súkromná škola, ktorá je v rekonštruovaných priestoroch, je v tej istej budove ako štátna škola, v ktorej sú takmer výlučne rómske deti.⁸⁶ Podľa MŠVVaŠ „súkromná škola je v súlade s princípmi výchovy a vzdelávania“.⁸⁷

Domnievame sa tiež, že by bolo vhodné sa zamerať na kvalitu poskytovaného vzdelávania v školách, ktoré vzdelávajú aj v rómskom jazyku, tzv. rómskych menšinových školách. Či je kvalita vzdelávania v rovnakej kvalite ako v bežných školách a teda v súlade s medzinárodnými ľudsko-právnymi štandardmi. Existuje len niekoľko súkromných základných a stredných škôl, ktoré sú založené nadáciami alebo občianskymi združe-

78 Rudolf Sivý, „Segregácia? Štát a Stará Lubovňa čelia žalobe za školu pre rómske deti“, aktuality.sk, 11. november 2015, online na: <https://www.aktuality.sk/clanok/307984/segregacia-stat-a-stara-lubovna-celia-za-školu-pre-romske-deti/>

79 TASR, „Na výstavbu modulových škôl v 15 mestách pôjdu 3 milióny eur“, teraz.sk, 28. júl 2015, online na: <http://skolskyservis.teraz.sk/skolstvo/vystavba-modulovych-skol/20624-clanok.html>

80 Odpoveď MŠVVaŠ, *supra* poznámka 46, s. 7.

81 Alica Petrasová a Ivan Pavlov, *Príbeh školy v Šarišských Michaľanoch* (EDU Roma: Bratislava, 2017), online na: <http://www.eduroma.sk/wp-content/uploads/2017/08/Pr%C3%ADbeh-%C3%A0skoly-v-%C3%9Aari%C5%A1sk%C3%BDch-Mi%C3%88a%C3%BDanoch.pdf>

82 AI and ERRC, *supra* poznámka 43, s. 23 – 29.

83 Odpoveď MŠVVaŠ, *supra* poznámka 46, s. 10.

84 Pozri napríklad k novozaloženej cirkevnej škole, do ktorej chodia len nerómske deti v Moldave nad Bodvou, napríklad v Veronika Prušová, „Riaditeľka rómskej školy, ktorú oddelili plotom. Tu v Moldave si našu prácu s deťmi väčšina neváži.“ dennikn.sk, 3. september 2017, online na: <https://dennikn.sk/869344/riaditelka-romskej-skoly-ktoru-oddelili-plotom-tu-v-moldave-si-nasu-pracu-s-detmi-vacsina-nevazi/>. Pozri tiež nechotu cirkevných škôl, ktoré sú najbližšie k vylúčenej lokalite na bratislavskej ulici v Žiline prijať rómske deti zo zrušenej základnej segregovanej školy v Ria Gehrová, „Z detí v Žiline urobili dlžníkov, nemajú za čo cestovať do školy“, dennikn.sk, 3. október 2017, online na: <https://dennikn.sk/894430/odomykame-z-deti-v-ziline-urobili-dlznikov-nemaju-za-co-cestovat-do-skoly/>

85 Pozri najmä paragraf 6 zákona o financovaní v školstve, *supra* poznámka 25.

86 Silvia Majerová, „Segregácia v Plaveckom Štvrtku. Majú dve základné školy: rómsku a takmer nerómsku“, aktuality.sk, 8. október 2017, online na: <https://www.aktuality.sk/clanok/305580/v-dedine-plavecky-stvrtok-maju-dve-zakladne-skoly-romsku-a-neromsku/>

87 *Ibid.*

niami, pričom poskytujú vzdelávanie najmä pre deti z marginalizovaných rómskych komunít.⁸⁸ Navyše medzi strednými školami je napríklad aj súkromná stredná odborná škola, ktorá má niekoľko elokovaných pracovísk pri rómskych osadách.⁸⁹ Poskytovaním niekoľkých hodín rómčiny týždenne nemožno ospravedlniť segregáciu.

88 Súkromná spojená škola na Angyalovej ulici v Kremnici, in Kremnica, Súkromná základná a stredná škola na Galaktickej v Košiciach, Osemročné súkromné gymnázium Zefyrin Jimenez Malla v Kremnici, Súkromná vzdelávacia a sociálna akadémia, Jegorovo námestie Košice, Súkromné hudobné a dramatické konzervatórium, Súkromná stredná odborná škola Biela Voda, Kežmarok, Súkromná stredná odborná škola, Budatínska 61, Bratislava. Zoznam základných a stredných škôl, ktoré deklarujú, že poskytujú vzdelávanie v rómskom jazyku, sú uvedené v *Slovakia's Fourth Periodical report presented to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with Article 15 of the Charter*, MINI-LANG 2015, 30. marec 2015 s. 90 – 91, online na: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/SlovakiaPR4_en.pdf

89 Prosím, pozrite viac k tejto praxi na s. 65 – 66, nižšie.

Snaha desegregovať v Žiline

Mesto Žilina s počtom obyvateľov okolo 80 000 a podielom Rómov menej ako 1 percento, žijúcich prevažne koncentrovane v mestskom gete na Bratislavskej ulici, z ekonomických dôvodov ku dňu 30. júnu 2017 zavrelo Základnú školu na Hollého ulici, ktorú navštevovali prevažne len rómske deti. Od septembra 2017 tak bolo približne 60 detí preložených do 8 základných škôl po celom meste. Trinásť detí, ktoré boli na ZŠ Hollého individuálne integrované, t. j. diagnostikované s ľahkým mentálnym postihom, prestúpili na špeciálnu základnú školu. Niekoľko zvyšných detí sa z mesta vyťahovalo. Od začiatku mesto podcenilo potrebu podporných opatrení, ktoré by brali do úvahy viacnásobné znevýhodnenie detí vrátane chudoby, slabého bývania, stereotypov zdieľaných medzi nerómskou populáciou, ako aj znevýhodnenia vyplývajúce z ich predchádzajúceho vzdelávania.

Jedným z viditeľných problémov sa stali náklady spojené s cestovným. Napriek tomu, že mesto Žilina v roku 2017 schválilo bezplatnú mestskú dopravu pre všetky deti a študentov, toto sa nevťahovalo na deti, ktoré mali nedoplatky voči mestu za komunálny odpad.⁹⁰ Toto opatrenie sa tak stalo prekážkou pre rómske deti z vylúčenej lokality na to, aby mohli cestovať do svojich nových škôl od 1. septembra 2017. Deti, ktoré boli samy dlžníkmi,⁹¹ mali naakumulované dlhy za komunálny odpad za roky, a tak nespĺňali podmienky bezplatnej dopravy. V Žiline žijú aj iné chudobné deti, za ktorých rodičia neuhradili poplatok za komunál a teda nemajú nárok na bezplatnú dopravu. Avšak väčšina týchto sociálne znevýhodnených detí môže do školy dochádzať pešo, pretože žijú v jej blízkosti. To sa však netýkalo detí z Bratislavskej ulice. Mesačné cestovné stojí približne 11 eur na dieťa a predstavuje tak významnú bariéru pre chudobné rodiny v prístupe k vzdelávaniu. V septembri 2017 tak miestni aktivisti zorganizovali súkromnú zbierku a zafinancovali tri mesiace cestovného pre všetky deti zo zavretej školy.⁹² Opozičný poslanec Ľubomír Bechný po neľahkých bojoch s primátorom a časťou poslancov presadil 18. 12. 2017 s podporou napokon väčšiny miestnych poslancov zmenu uznesenia tak, aby odstránili tento diskriminačný prvok.⁹³

Aktivity poslancov zamerané na presadzovanie práv detí podporoval aj CVEK, ktorý ešte v apríli 2017 oslovil mesto Žilina. CVEK sa domnieval, že Žilina má šancu stať sa pozitívnym príkladom praxe, uvedomujúc si, že práve ekonomické incentívy môžu začať desegregačné procesy aj v iných lokalitách, najmä mestách s nízkym podielom Rómov po Slovensku. CVEK sa rozhodol pomôcť mestu pri procese integrácie tak, aby napokon viedol k začleneniu rómskych detí do kvalitnejších škôl a aby nevedol k ich vylúčeniu do špeciálnej školy. V auguste 2017 preto organizácia nadviazala spoluprácu s tromi školami, najskôr monitorujúc procesy začleňovania v školách, nadviazaním komunikácie s rodinami, riešením problémov spojených so slabou dochádzkou a s organizovaním vzdelávacích programov pre učiteľov. V novembri 2017 sa podarilo CVEK-u spustiť doučovacie skupiny v školách, ktoré vedú dobrovoľníci. CVEK začal najskôr v dvoch školách, s plánovaným rozšírením začiatkom 2018. Vedenie mesta tiež pripravilo niekoľko pozitívnych podporných programov, ako napríklad nábor detí do školských klubov a pokúša sa tiež o zaradovanie detí v predškolskom veku do škôlok. Na základe našich skúseností väčšina učiteľov, s ktorými sme sa stretli, prejavila ochuť a snahu svojim novým žiakom pri začleňovaní pomôcť. Napriek tomu je dôležité upozorniť, že aj v týchto pomerne jednoduchých prípadoch, ako je v Žiline, je mimoriadne dôležitá spolupráca a koordinácia aktérov vrátane plánovania podporných služieb, tréningov pre učiteľov a veľmi intenzívna a kvalitná sociálna terénna práca, ktorá sa zameriava na výrazný prepád v školskej dochádzke. Ideálne by bolo, ak by mestá okrem iného zriadili efektívny systém odprevádzania do škôl mestskou dopravou alebo poskytlo školské autobusy. MŠVVaŠ neposkytlo Žiline žiadnu asistenciu.

90 Článok 5.3 *Tarifý mestskej hromadnej dopravy v Žiline*, tarifa vstúpila do platnosti 1. septembra 2017, online na: http://www.dpmz.sk/dokumenty/1502957640_1.pdf

91 Podľa platnej legislatívy môžu obce vyrubiť tzv. poplatok za komunálny odpad pre každú právnickú osobu, ktorá má trvalý alebo prechodný pobyt v obci vrátane maloletých osôb. Napriek tomu, že povinnosť za deti by mali mať rodičia, v prípade ak neplatia, dlžníkmi zostávajú deti. Paragraf 77 odsek 2a) zákona č. 582/2004 o miestnych daniach a miestnom poplatku, online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/582/20160701#predpis.cast-desiata>. Zaujímavé je, že český ústavný súd nedávno posúdil veľmi podobné ustanovenie české právneho poriadku ako protiústavné. Rozsudok Pl. US 9/15 Českého ústavného súdu.

92 Gehrerová, *supra* poznámka 84.

93 Uznesenie mestského zastupiteľstva z 18. decembra 2017 nebolo ešte v čase prípravy tejto správy publikované. Výstupy z tohto stretnutia boli uverejnené napríklad na: <https://dennikn.sk/minuta/976622/?ref=mwat>

Predchádzanie skorému určovaniu školských vzdelávacích dráh detí (early tracking)

Určovanie vzdelávacích dráh detí na Slovensku sa začína veľmi skoro a to už pred nastúpením do základnej školy prostredníctvom tzv. testu školskej zrelosti. Riaditeľ základnej školy alebo materskej školy môže podľa zákona navrhnúť odloženie povinnej školskej dochádzky pre deti, ktoré ešte nedosiahli tzv. školskú zrelosť.⁹⁴ Štát neprikazuje použitie nejakých konkrétnych testov. Psychológovia väčšinou berú do úvahy vek dieťaťa, fyzickú pripravenosť, úroveň motorických zručností, mentálnu pripravenosť, verbálne kapacity a sociálny vek pri hodnotení dieťaťa.⁹⁵ Pri testovaní sa predpokladá, že dieťa absolvovalo systematickú prípravu pred školou.⁹⁶ Na základe testovania môže CPPaP odporučiť nástup do prvého ročníka, prípravného, tzv. nultého ročníka alebo odložiť školskú dochádzku o rok, alebo navrhnúť ďalšie testovanie mentálnych kapacít.

Toto testovanie v ranom detstve má veľmi nepriaznivý dosah najmä na znevýhodnené rómske deti. Podľa nedávnej správy ERRC a AI, rómske deti sú na základe testov takmer automaticky zaraďované do nultých ročníkov, ak nie na špeciálnu diagnostiku ich mentálnych kapacít. ERRC a AI vo svojej správe poukázali na prípady detí, ktoré boli niekoľko mesiacov po zaradení do nultých ročníkov, bez toho, aby mali šancu sa naučiť slovenský jazyk, navrhnuté na špeciálnu diagnostiku a ďalej zaradené do špeciálnych škôl.⁹⁷ Okrem toho, že nulté ročníky nepodporujú integráciu, ako sme argumentovali vyššie, spája sa s nimi ešte ďalšie riziko. Zaradenie do nultého ročníka sa započítava do povinnej školskej dochádzky,⁹⁸ a tak vo svojich dôsledkoch znižuje šance dieťaťa na nedokončenie prvého (ročníky 1. – 4., ISCED 1) a nižšieho sekundárneho vzdelania (ročníky 5. – 9. ISCED 2) pred dosiahnutím 16 rokov v základnej škole. Ak dieťa nastúpi do nultého ročníka a stane sa mu, že raz opakuje ročník, je už nemožné, aby dokončilo všetkých deväť ročníkov v základnej škole včas (t. j. pred dovŕšením 16. roku veku).⁹⁹ Riziko toho, že deti z MRK budú opakovať ročníky, je vysoké.¹⁰⁰ V tomto prípade má takýto žiak alebo žiačka možnosť výlučne pokračovať v štúdiu na dvojročných odboroch nižšieho sekundárneho vzdelávania ISCED 2C.¹⁰¹

Najmä počas ostatnej dekády sa čoraz viac intenzívnejšie začala rozmáhať prax výstavby tzv. elokovaných pracovísk stredných odborných škôl (ISCED2C) v blízkosti osád. Momentálne je na Slovensku 68 štátnych a 44 súkromných elokovaných pracovísk stredných odborných škôl. Odhadujeme, že okrem niekoľkých, ktoré sú otvorené vo väzniciach, väčšina z nich je v blízkosti MRK.¹⁰² Vzdelávacie programy zahŕňajú asistentské pozície vo výrobe potravín, textilu alebo aj program, ktorý sme spomínali už vyššie, a vychádza zo stereotypného konštruovania rómskych žien, tzv. praktická žena, ktorý podľa našich odhadov navštevuje takmer 600 rómskych dievčat.¹⁰³ Niektoré z týchto elokovaných pracovísk ponúkajú aj trojročné programy nižšieho stredného vzdelania (ISCED3 C). Trojročný vzdelávací program predpokladá ukončenie všetkých deviatich ročníkov základnej školy. Tieto programy poskytujú výučný list, ktorý poskytuje lepšie možnosti na získanie kvalifikovanej práce. Avšak na základe našich skúseností študenti, ktorí nedokončili deväť ročníkov v základnej škole, len málokedy nastúpili na dvojročné štúdium a následne na trojročný program. Zaujímavé sú však

94 Paragraf 19 ods. 4 školského zákona, *supra* poznámka 19.

95 Diana Borbélyová a Beáta Špernáková, *Testovanie školskej pripravenosti v pedagogickom kontexte* (Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2014) s. 25 – 26, online na: https://mpc-edu.sk/sites/default/files/projekty/vystup/borbelyova_spernakova_3_0.pdf

96 *Ibid.* s. 17 – 19 a s. 23.

97 AI a ERRC, *supra* poznámka 43 a napríklad s. 43.

98 Pozri tiež zaraďovanie do nultých ročníkov ako preferovanú politiku zo strany MŠVVaŠ s. 57 – 58, vyššie.

99 Paragraf 22 odsek 1 školského zákona, *supra* poznámka 19.

100 Pozri bližšie s. 68, nižšie.

101 Pozri Inštitút odborného vzdelávania, *Štátny vzdelávací program ISCED 2C*, online na: <http://www9.siov.sk/statne-vzdelavacie-programy-isced-2c/10802s>

102 Pozri tiež na s. 27, vyššie.

103 Pozri tiež vzdelávací program 2C v oblasti textilnej produkcie, 3161F, v Štátnom inštitúte odborného vzdelávania, *Štátny vzdelávací program pre skupinu učebných odborov 31 textil a odevníctvo, nižšie stredné odborné vzdelanie 2 C*, online na: <http://www9.siov.sk/statne-vzdelavacie-programy-isced-2c/10802s>, pozri tiež AI a ERRC, *supra* poznámka 43 s. 44.

štatistiky, aké tieto školy vykazujú o uplatniteľnosti týchto odborov na trhu práce, ktoré vedú úrady práce. Napríklad len 20 % absolventiek praktických žien je podľa štatistík úradu práce nezamestnaných. Domnievame sa, že to nie je preto, že by mali takú pomerne dobrú uplatniteľnosť na trhu práce, ale preto, že medzi registrovanými nezamestnanými sa nevedú poberateľky rodičovských príspevkov, ktoré poberajú ženy (alebo otcovia) do veku troch rokov dieťaťa.¹⁰⁴

Systém významne finančne motivuje zakladať a udržiavať takéto súkromné aj štátne školy vysokými normatívmi na dieťa.¹⁰⁵ Navyše, opozičná poslankyňa parlamentu Zuzana Zimmenová na základe zistení hlavnej školskej inšpektorky poukázala na mimoriadne problematické praktiky elokovaného pracoviska v Sečovciach. Deti boli automaticky diagnostikované s mentálnym postihom, aby ešte výraznejšie zvýšili štedrý rozpočet škôl. Škola pritom platila prehnané nájomné majiteľovi súkromného domu v obci na východnom Slovensku (takmer 900 000 eur ročne).¹⁰⁶

Dôvody, prečo rómski študenti, dokonca aj tí, ktorí dokončia 9. ročník v základnej škole, nastupujú do týchto škôl pochybnéj kvality, sú rôzne. Štátne sociálne štipendium v akejkoľvek strednej škole je veľmi nízke a pohybuje sa len okolo 22 – 45 eur mesačne pre študenta, v závislosti od prospechu. Takáto výška štipendia je nedostatočná na pokrytie nákladov na cestovné na dochádzanie do vzdelanejšej školy alebo nákladov spojených s internátom. Navyše, ako Zuzana Balážová (Havírová) vo svojej štúdiu zistila, rómska mládež jednoducho často cítila, že „tieto školy sú pre nich“. Niektorí zo študentov, s ktorými sa rozprávala pri príprave svojej štúdie, dokonca poukazovali na prípady detí, ktoré skončili s veľmi dobrými výsledkami v základnej škole a napriek tomu išli na miestne elokované pracovisko, pretože jednoducho nasledovali svojich rovesníkov.¹⁰⁷

Teoreticky, absolventi nižšieho sekundárneho vzdelávania v stredných odborných školách by mohli nastúpiť na bežné všeobecné alebo odborné školy a ukončiť tak s „maturitou“. Alternatívne by mohli študovať ďalšie tri roky, aby získali maturitu.¹⁰⁸ V praxi je toto len veľmi nepravdepodobný scenár. Jednoducho študenti v týchto odborných školách nezískajú potrebné vedomosti na to, aby sa mohli prihlásiť na často vzdialené stredné školy, ktoré navštevujú nerómski stredoškooláci, ktorí sú pritom o niekoľko rokov od nich mladší.¹⁰⁹ Veľavravné je pozorovanie jedného z učiteľov takýchto praktických škôl. „Oni by veľmi radi mali maturitu. Ale neuvedomujú si, že na ňu potrebujú určité poznatky. A prečo nemajú také poznatky? Pretože od prvého ročníka, keď nastúpia do základnej školy, u nich absuntuje domáca príprava.“¹¹⁰

Štúdií či výskumov zameraných na stredoškolské vzdelávanie rómskych študentov je veľmi málo. Dostupné kvalitatívne mapy realizované v Trnavskom samosprávnom kraji poukazujú na to, že rizikovým obdobia pre rómske deti zo znevýhodneného prostredia je najmä prechod na strednú školu. Výrazne by mal byť po kariérne poradenstvo pre študentov, rešpektujúc ich viacnásobné znevýhodnenie vyplývajúce z etnicity, zo sociálneho statusu a z rodu, ktoré môžu niektorí študenti pociťovať. Znevýhodnené rodiny nemajú dostatok informácií o študijných programoch v stredných školách po základnej škole a často majú nejasnosti najmä o nákladoch spojených so štúdiom. Rómski študentmi neraz čelia tendencii odporúčať im učebné programy na základe protirómskych stereotypov, napríklad uprednostňujúc trojročné odbory nižšieho stredného vzde-

104 Jarmila Lajčáková a Zuzana Balážová, „Vzdelávanie Rómov je nastavené tak, aby neuspeli“, sme.sk, 23. november 2016, online at: <https://komentare.sme.sk/c/20384073/vzdelavanie-romov-je-nastavene-tak-aby-neuspeli.html>

105 Normatívne financovanie na žiaka je v týchto učebných odboroch takmer dvakrát také vysoké v porovnaní s gymnáziami. Pozri bližšie napríklad v in Zuzana Balážová, *Elokované pracoviská stredných odborných škôl pri marginalizovaných rómskych komunitách: Cesta k začleneniu alebo vylúčeniu rómskej mládeže?* (Bratislava: CVEK, 2015) s. 38, online na: <http://cvek.sk/wp-content/uploads/2015/11/Elokovane-pracoviska-final-1.pdf>

106 Zuzana Zimmenová, „Kto zarába na rómskych žiakoch“, blog na dennikn.sk, 15. november 2017, online na: <https://dennikn.sk/blog/kto-zaraba-na-romskych-ziakoch/>

107 Balážová, *supra* poznámka 105, s. 25 – 28.

108 Odborné školy, ktoré ponúkajú nižšie sekundárne vzdelanie po skončení troj- alebo štvorročných programoch, môžu vydať tzv. odborný certifikát na vykonávanie kvalifikovanej manuálnej práce.

109 Balážová, *supra* poznámka 105, s. 31 – 32.

110 Reprodukované v *ibid.* s. 32.

lania (ISCED3) nad štvor- alebo päťročnými odbormi ISCED 3A končiacimi sa maturitou. Navyše, učitelia na stredných školách si všimli zvýšené riziko predčasného ukončovania stredoškolskej dochádzky u znevýhodnených rómskych študentov v druhom ročníku strednej školy po dovŕšení 16. roka života, keď sa končí povinná školská dochádzka.¹¹¹ Systematickú podporu stredoškólakom poskytujú takmer výlučne len MVO a to REF, ktorý študentom, ktorí sú v študijných odboroch končiacich sa maturitou, poskytuje štipendia, mentoringovú aj tútoringovú pomoc.

Slovensko zaviedlo od 1. septembra 2015 systém duálneho vzdelávania. Tento systém predpokladá úzku spoluprácu medzi strednými odbornými školami a konkrétnymi zamestnávateľmi, u ktorých študenti praxujú, vrátane podporných štipendií.¹¹² Momentálne je v systéme zapojených približne 50 škôl, pričom väčšinou ide o troj- až štvorročné študijné odbory najmä v oblasti relevantných pre automobilový priemysel a strojárstvo. Niektoré školy sú aj v oblastiach, kde sú MRK.¹¹³ Duálny systém by mohol byť teoreticky dobrým modelom pre rómskych študentov, keďže by mohol pomôcť pri redukcii diskriminačných bariér pri vstupe na trh práce. V jednej nami monitorovaných lokalít na západnom Slovensku, v Skalici, sme si všimli pozitívny model spolupráce Strednej odbornej školy strojníckej¹¹⁴ so spoločnosťou Ina Schaeffler Group, ktorá zamestnáva aj Rómov pri výrobe súčiastok pre automobilový priemysel.¹¹⁵ Študenti, ktorí majú záujem o štúdium na tejto škole, musia ukončiť riadne 9. ročník základnej školy a uspieť v prijímacích pohovoroch z matematiky a zo slovenského jazyka. Táto pomerne atraktívna škola zohľadňuje tiež výsledky štúdia v základnej škole.¹¹⁶ Niekoľko rómskych študentov z tejto oblasti sa do školy prihlásilo a úspešne ju dokončilo a následne si našlo prácu v tejto fabrike. Treba však povedať, že Rómovia žijúci v tejto oblasti netrpia stupňom marginalizácie ako komunity na strednom a východnom Slovensku. V prípade detí, ktoré pochádzajú z MRK v týchto oblastiach, je veľmi malá šanca, že sa im podarí dokončiť štúdium 9. ročníka v základnej škole s priemernými alebo výbornými výsledkami, a tak takého školy, ak sú aj v regióne, kde žijú, zostávajú mimo ich dosahu.

Eliminácia opakovania ročníkov

Slovensko nezbera etnicky disegregované dáta, ktoré by vypovedali o akademickom prospechu rómskych žiakov. Napriek tomu údaje o prospechu žiakov podľa okresov naznačujú, že výrazne viac žiakov opakuje ročník v okresoch s vysokým zastúpením MRK. Podľa týchto štatistík deti zažívajú neúspech v škole veľmi skoro. Napríklad v školskom roku 2015/2016 opakovalo ročník 32,7 % prvákov v Spišskej Novej Vsi. V Michalovciach to bolo 24,81 %, v Trebišove 18,33 %, v Košiciach-okolie 18,25 % prvákov. Je mimoriadne znepokojujúce, že deti opakuje ešte aj nultý prípravný ročník. Napríklad v Košiciach muselo opakovať prípravný ročník 3,71 % detí. V oblasti Košice-okolie s extrémne marginalizovanými komunitami to bolo až 7,09 % detí. Celkovo majú deti vyššie riziko, že budú opakovať ročník na prvom stupni (t. j. ročníkoch 0. – 9.) ako na druhom stupni (ročníkoch 5. – 9.).¹¹⁷ Dlhodobé dáta ukazujú na to, že dostupné stratégie neprinesli významnejší posun pri znižovaní opakovaní ročníka detí zo SZP:

111 Jarmila Lajčáková, *Rovné šance I: Podpora stredoškolského vzdelávania rómskej mládeže prostredníctvom dočasných vyrovnávacích opatrení* (Bratislava: CVEK, 2015) s. 17 – 26, online na: <http://cvek.sk/wp-content/uploads/2015/12/Rovne-sance-1.pdf>

112 Zákon č. 61/2015 Z. z. o odbornom vzdelávaní a príprave, online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2015/61/20160101>

113 Prosím, pozri bližšie zoznam škôl zapojených do duálneho vzdelávania na: <http://www.dualnysystem.sk/Dokumenty/Zoznam%20skol%20a%20ucebnych%20odborov%20v%20NP%20Dual.pdf>

114 Pozri online na: <https://sosskalica.edupage.org>

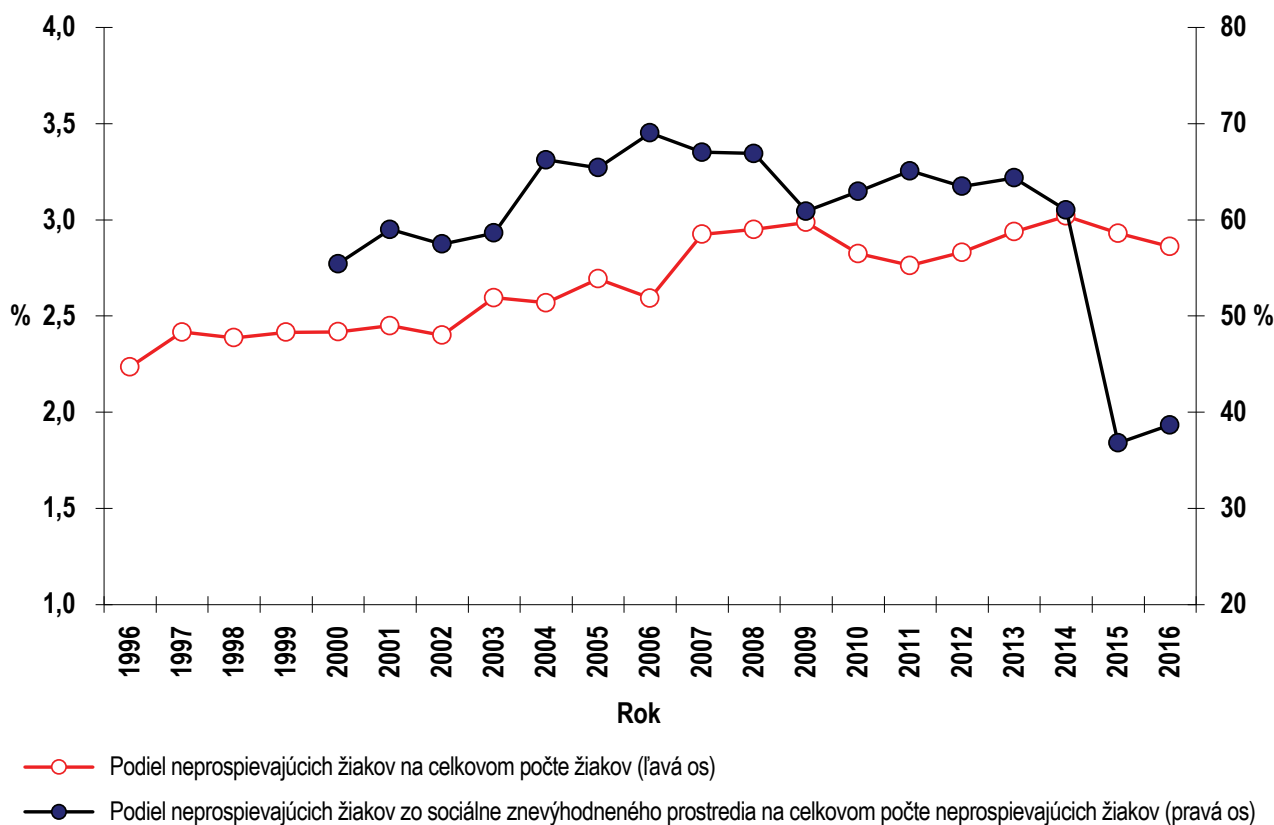
115 Pozri online na: <https://www.schaeffler.sk/content.schaeffler.sk/sk/company/company.jsp>

116 Pozri online na: <https://sosskalica.edupage.org/text1/>

117 CVTI zbiera informácie o školstve ku dňu 15. 9. každý školský rok. Tieto informácie obsahujú tiež dáta o tom, koľko detí muselo zopakovať ročník ku dňu 31. augustu. Dáta, ktoré boli zbierané 15. septembra 2017, neboli v čase prípravy tejto správy ešte k dispozícii. Najaktuálnejšie dáta, s ktorými sme pracovali, zaznamenávali deti opakujúce ročník ku dňu 31. augustu 2016. Informácie sú dostupné tu: http://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/statisticka-rocenka-publikacia/statisticka-rocenka-zakladne-skoly.html?page_id=9601

VÝVOJ MIERY NEÚSPEŠNOSTI ŽIAKOV V BEŽNÝCH TRIEDACH ZÁKLADNÝCH ŠKÔL V SR V ROKOCH 1996 – 2016 (1. – 9. ROČNÍK SPOLU)

Zdroj: CVTI 2016

Zdroj: CVTI a MŠVVaŠ

Ako sme už vysvetlili vyššie, legislatívne zmeny vo vzťahu k definícii SZP od 1. septembra 2015 viedli k zníženiu podielu detí zo SZP takmer o polovicu.¹¹⁸ Preto predpokladáme, že pokles v rokoch 2015 a 2016 mohol byť spôsobený aj zmenou metodológie. Podiel rómskej populácie je na úrovni 7 – 8 % celkovej populácie.

Okrem úvodného adaptačného tréningu pre učiteľov v úvode ich profesijných dráh, nemáme na Slovensku žiadne povinné kontinuálne vzdelávanie pre učiteľov. Dostupné vzdelávania sú pre učiteľov dobrovoľné.¹¹⁹ Tréning učiteľov je jedným z hlavných komponentov národných projektov financovaných z ESF.¹²⁰ Učiteľom, ktorí sa na ňom zúčastnili, sa na základe ich vlastnej výpovede podarilo zlepšiť vzdelávacie výstupy svojich žiakov. Avšak takýto dosah nebol vyhodnocovaný nezávisle a dlhodobo.¹²¹ Navyše hlavná školská inšpektorka varuje, že iba 1/3 učiteľov, ktorí sa na takýchto tréningoch zúčastnili, zaviedli do vzdelávania nejakú inovatívnu metódu. Učители sa tiež najmenej venovali rozvoju kritického myslenia a kooperatívnemu učeniu, naďalej uprednostňujúc zaužívaný frontálny prístup.¹²² Podľa hodnotenia hlavnej školskej inšpektorky, učebným programom, ktoré hodnotila, chýbali aspekty citlivosti voči špecifickému sociálnemu, kultúrnemu a jazykovému znevýhodneniu rómskych detí. Kalmárová si všimla, že učители boli schopní popísať množstvo nedostatkov na strane detí a ich rodín, ako je vymeškávanie vyučovania, nedostatočná hygiena, chudobné podmienky doma

118 Pozri k zmene definície SZP, ktorej dôsledkom bolo výrazné zníženie podielu detí zo SZP, na s. 59, vyššie.

119 Odpoveď MŠVVaŠ, *supra* poznámka 46, s. 3 – 4.

120 Pozri bližšie s. 21, vyššie.

121 *Evalvačná správa z projektu PRINED – Projektu inkluzívnej edukácie* (Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, 2015) s. 23 – 24 a 67, online na: <http://prined.mpc-edu.sk/index.php/na-stiahnutie>

122 Štátna školská inšpekcia, *Správa o vplyve kontinuálneho vzdelávania na kvalitu výchovno-vzdelávacieho procesu v základných školách, v školskom roku 2016/2017* (Bratislava, 2017), s. 3, online na: http://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/SPRAVY/2017/SS_KV_ZS_2016_2017_SR.pdf

na školskú prípravu alebo tzv. neprispôsobivosť. Učители však nenašli žiadnu bariéru na strane školy, ktorá by mohla byť prekážkou pre znevýhodnených žiakov.¹²³ MVO testovalo niekoľko stimulačných metód, ako je metóda Step-by-Step alebo Feuersteinova metóda inštrumentálneho obohacovania práve prostredníctvom znevýhodnených komunít, ktoré priniesli viditeľné zlepšenie prospechu pre rómske deti.¹²⁴ Žiadnu z týchto metód, ktorú by mohli učители využívať, neprevzal vzdelávací systém a nerozšíril ju na celoštátnej úrovni.¹²⁵

Školské kluby sú priestorom, kde si po skončení vyučovania môžu deti dokončiť domáce úlohy aj s podporou učiteľov a prípadne sa aj doučiť po skončení formálneho vyučovania, ktoré sa končí typicky na obed alebo v skorom popoludní.¹²⁶ Podľa vyhlášky MŠVVaŠ môžu byť školské kluby spoplatnené až do výšky 6,78 eura mesačne na dieťa. Školy alebo mestá a obce môžu urobiť výnimku z tohto poplatku pre deti, ktoré sú v hmotnej núdzi.¹²⁷ Neexistujú žiadne dostupné dáta o tom, koľko rómskych alebo sociálne znevýhodnených detí navštevuje takéto kluby. Hlavná školská inšpektorka pri poslednej inšpekcii 35 škôl konštatovala, že rómske deti navštevujú takéto kluby len veľmi ojedinele.¹²⁸ Z nášho mapingu sa ukázalo, že zapojenie rómskych detí do školských klubov sa odlišovalo od lokality k lokalite. Niekde navštevovali školské kluby všetky rómske deti, pravdepodobne aj preto, že navštevovali integrovanú školu spoločne s nerómskymi rovesníkmi. V inej obci navštevovali školské kluby len rómske deti, ktoré navštevovali integrovanú školu a mali rodičov, ktorí boli zamestnaní. Deti v segregovanej škole, ktoré mali rodičov, ktorí neboli zamestnaní a starali sa o mladších súrodencov doma, do školských klubov nechodili. V jednej menšej obci s vylúčenými komunitami nenavštevovalo školský klub ani jedno dieťa. V prípade Žiliny, o ktorej sme hovorili vyššie, podporovanie zaraďovania do školských klubov bolo jedným z dôležitých opatrení, pričom sa ukázalo, že mnoho rodičov o tejto možnosti výnimky z poplatkov nevedelo. Nie vo všetkých školách sa však podarilo rómske deti do školských klubov zaraďiť.¹²⁹

Podpora znevýhodnených škôl

Slovensko sa v testoch výsledkov vzdelávania PISA dlhodobo pohybuje pod priemerom krajín OECD v čitateľskej, matematickej gramotnosti aj v prírodovede. Porovnania dát medzi rokmi 2012 a 2015 ďalej ukazujú, že tento pokles je strmší ako priemer OECD. Navyše pri oboch meraniach sa ukazuje, že Slovensko dosahuje veľmi slabé výsledky týkajúce sa rovnosti vo vzdelávaní. Obe merania tiež poukazujú na to, že socioekonomické zázemie dieťaťa veľmi silno ovplyvňuje jeho alebo jej akademické výsledky.¹³⁰ Slovenské národné testovanie slovenského jazyka a matematiky v piatom ročníku potvrdzuje rovnaký trend. V okresoch s vysokým podielom sociálne znevýhodnených detí sú výsledky detí výrazne pod celoslovenským priemerom. Podľa Národného ústavu certifikovaných meraní vo vzdelávaní korelácia medzi výsledkami v matematike a podielom ľudí žijúcich v chudobe je obrovská ($r = -0,689$). V Košickom, Prešovskom a Banskobystrickom kraji deti zo sociálne znevýhodneného prostredia dosiahli výrazne horšie výsledky ako ich rovesníci z lepšie sociálne situovaných rodín. V roku 2016 školy s nižším podielom chudobných detí dosiahli výrazne lepšie výsledky ako tie, ktoré majú vyšší podiel detí zo SZP.¹³¹

123 *Ibid.* s. 2 – 4.

124 Step-by-step metóda bola implementovaná nadáciou Škola otvorená dokorán, Feuersteinovu metódu implementovalo ETP Slovensko, pozri online na: <http://etp.sk/ucime-sa-ucit-sa/>

125 Pozri napríklad veľké národné projekty podporujúce inklúziu, s. 59 – 60, vyššie.

126 Školské kluby upravuje smernica MŠVVaŠ SR č. 306/2009 Z. z. o školských kluboch a centrách voľného času, v platnom znení, online na: <https://www.minedu.sk/data/att/654.pdf>

127 Informácia je dostupná na centrálnom portáli informácií v školstve, MŠVVaŠ SR, online na: https://www.iedu.sk/zivotne_situacie/prispevky_a_poplatky/Stranky/Skolskeklubydet%C3%AD.aspx

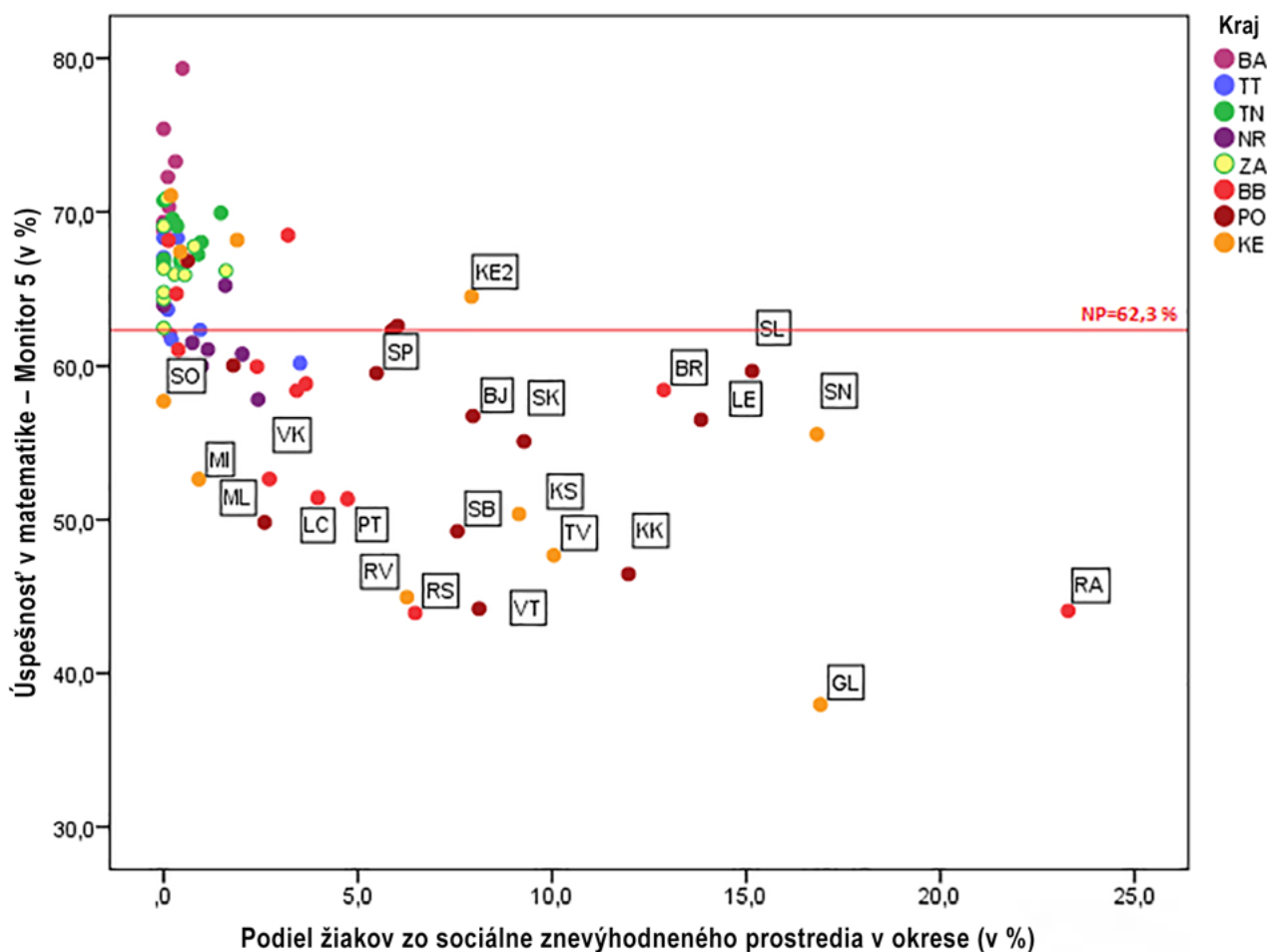
128 Štátna školská inšpekcia, *supra* poznámka 123, s. 3.

129 Pozri vyššie na s. 62 – 63.

130 Pozri prehľad dát o Slovensku online na: <http://www.oecd.org/slovakia/pisa-2015-slovak-republic.htm>

131 Tlačová správa NÚCEM, Národný ústav certifikovaných meraní vo vzdelávaní, výsledky monitoringu piatego ročníka v roku 2016, online na: http://www.nucem.sk/documents/46/testovanie_5_2016/tlacova_sprava/T5-2016_TS_Pr%C3%ADloha_1.pdf

POROVNANIE ÚSPEŠNOSTI ŽIAKOV zo sociálne znevýhodneného prostredia podľa okresov

Dostupné správy¹³² ako aj naše skúsenosti so školami, kde sú koncentrované deti zo sociálne znevýhodneného prostredia, naznačujú, že učitelia neraz učia ako najlepšie vedia vzhľadom na podmienky, aké majú. Bez výraznejšej podpory však zostávajú bez motivácie a energie. Niektorí z nich majú silné protirómske predsudky. Jediná finančná podpora takto znevýhodnených škôl je príspevok pre deti zo SZP, ktorý nie je zďaleka dostatočný.¹³³ Časť takto znevýhodnených škôl je podporovaná prostredníctvom spomínaných národných projektov financovaných z ESF, avšak nie nepretržite.¹³⁴ Od roku 2015 MŠVVaŠ tiež priamo financuje MVO a projekt Teach for Slovakia, ktorý sa tiež zameriava na takto znevýhodnené školy.¹³⁵ Projekt posiela najmä mladých absolventov vysokých škôl a profesionálov (uprednostňovaní nie sú učitelia, ale naopak profesionáli, ako sú napríklad právnici, účtovníci, novinári a podobne) učiť na dva roky do znevýhodnených škôl na to, aby inšpirovali a motivovali rómske deti. Účastníci programu dostanú v úvode intenzívny 6-týždňový tréning v inovatívnych stratégiách učenia. Približne 12 učiteľov každý rok takto nastupuje učiť. Účastníci programu dostávajú mzdu ako učitelia, spoločne s ďalšími výhodami a príplatkami, ktoré sú financované zo štátu ale-

132 Pozri napríklad v správe AI a ERRC, *supra* poznámka 43 s. 26 – 27 a 34, Petrasová a Pavlov, *supra* poznámka 81 s. 22 na nasled., online na: <http://www.eduroma.sk/wp-content/uploads/2017/08/Pr%C3%ADbeh-školy-v-Šarišských-Michalánoch.pdf>

133 Pozri na s. 53, vyššie.

134 Pozri s. 21, vyššie.

135 Pozri zmluvy medzi MŠVVaŠ a MVO Manageria, online na: <https://www.crz.gov.sk/index.php?ID=2098470&l=sk> a na: <https://www.crz.gov.sk/index.php?ID=2712705&l=sk>

bo od súkromných darcov.¹³⁶ Tento program, ktorý je slovenskou pobočkou amerického programu Teach for America, možno však skôr vnímať ako program formovania lídrov pre profesionálov,¹³⁷ ako systematické opatrenie smerujúce na zvýšenie kvality znevýhodnených škôl.

Na záver by sme radi poznamenali, že v diskusii o desegregácii a cílení znevýhodnených škôl sa relevantné inštitúcie doposiaľ nezamerali na možnosť tvorby integračných plánov, ktoré by zahŕňali väčšie územné celky podporujúce desegregáciu. Ako ukazuje prípad zatvorenej segregovanej školy v Žiline, ktorý bol iniciovaný ekonomickými, nie ľudsko-právnymi úvahami, takýto plán vyžaduje špecifické riadenia a kooperáciu všetkých aktérov tak, aby podporil začleňovanie znevýhodnených detí.

136 Pozri viac informácií o projekte na: <http://www.teachforslovakia.sk/najcastejsie-otazky/>

137 Pozri odpoveď na otázku, prečo sa prihlásiť do programu, online na: <http://www.teachforslovakia.sk/najcastejsie-otazky/>

Prípadové štúdie – Veľký Krtíš a Hlinné

Veľký Krtíš ako príklad participácie Rómov

Zhrnutie

Prípadová štúdia sa zameriava na stredne veľké mesto Veľký Krtíš. Mesto má pomerne štandardný prístup k riešeniu vylúčenia Rómov. To znamená, že v lepšom prípade neodporuje integračným aktivitám miestnej mimovládnej organizácie. V horšom prípade mesto dokonca prijíma opatrenia, ktoré nepriamo diskriminujú Rómov. Napríklad v prístupe do niektorých verejných zariadení mesta. Prípadová štúdia poukazuje na obmedzenú implementáciu NRIS na miestnej úrovni. Jej implementácia je totiž ponechaná na dobrú vôľu miestnych a štátnych orgánov. Jedinými aktérmi, ktorí skutočne pracujú na realizácii aktivít, sú zástupcovia miestnej mimovládnej organizácie a do určitej miery aj školy. Táto lokalita pritom predstavuje jedinečný model aktívnej účasti Rómov na riešení svojej situácie a posilnenia postavenia v oblasti bývania a komunitných služieb. Poskytovaním správy bytov pre 10 budov takmer s 1 000 obyvateľmi sa dosiahli viditeľné zmeny, najmä v oblasti bývania a vzdelávania, ktoré v skutočnosti prispievajú k plneniu cieľov Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. Hlavnou hnacou silou zmeny v tejto lokalite je rómska mimovládna organizácia s názvom Komunitné centrum menšín (KCM), ktorú od roku 2004 vedú Adrián Berky a Janette Knapeková. Prípadová štúdia tak dokazuje potenciál a limity miestnych neštátnych aktérov pri realizácii zmien v podmienkach obmedzeného úsilia obce.

Metodológia

Metodológiu prípadovej štúdie, ktorej súčasťou bol aj zoznam otázok pre rôznych respondentov na realizáciu pološtruktúrovaných rozhovorov, pripravil CVEK. Prípadovú štúdiu pripravili Knapeková a Berky, ktorí uskutočnili rozhovory s riaditeľmi materskej školy, ktorú navštevujú rómske deti, základných škôl, rómskymi a nerómskymi rodičmi detí navštevujúcimi materskú školu, rómskymi a nerómskymi rodičmi detí navštevujúcimi bežnú školu, rómskymi rodičmi detí, ktoré navštevujú špeciálnu školu, detským lekárom a štyrmi klientmi žijúcimi v bytoch, ktoré KCM spravuje. Celkovo bolo uskutočnených 12 rozhovorov. Vedenie mesta a riaditeľ špeciálnej školy sa rozhodli odpovedať písomne. Prípadová štúdia bola pripravená aj na základe skúseností a názorov Knapekovej a Berkyho. Záverečnú verziu upravila a doplnila Jarmila Lajčáková o údaje z dostupných verejných zdrojov.

Úvod

Veľký Krtíš je mesto ležiace na juhu stredného Slovenska blízko hraníc s Maďarskom, takmer s 12-tisíc obyvateľmi.¹ Na základe štatistík hospodárstva a zamestnanosti patrí okres Veľký Krtíš medzi dvanásť najmenej rozvinutých okresov.² V roku 2016 bola priemerná výška nezamestnanosti 22 %.³ Plán rozvoja mesta uvádza medzi svojimi hlavnými výzvami negatívny demografický rast, vysokú mieru nezamestnanosti a nesúlad medzi kvalifikáciou svojich obyvateľov a kvalifikáciami, ktoré sú potrebné pre trh práce. Okrem toho mesto tiež uvádza ako negatívny trend odlev vysoko vzdelaných a kvalifikovaných pracovníkov do iných rozvinutejších oblastí Slovenska.⁴ Podľa Atlasu rómskych komunít je podiel Rómov na celkovom obyvateľstve vo Veľkom Krtíši 13,2 %.⁵ Podľa údajov KCM približne 98 % Rómov žije koncentrovane v domoch druhej a tretej kategórie bez ústredného kúrenia na piatich uliciach, ktoré boli postavené okolo roku 1950. S výnimkou 4 bytových jednotiek sú všetky ostatné v osobnom vlastníctve rodín, ktoré tam žijú. Nezamestnanosť medzi Rómami

1 Informácie dostupné na internetovej stránke mesta, online na: <http://www.velky-krtis.sk/zakladne-informacie.phtml?id3=12027>

2 Pozri tiež informácie o iniciatívach vlády v najmenej rozvinutých okresoch Slovenska na webstránke Úradu splnomocnenca vlády SR pre najmenej rozvinuté okresy, dostupné na: <http://www.nro.vlada.gov.sk>

3 Štatistiky úradu práce poskytnuté KCM.

4 Plán hospodárskeho a sociálneho rozvoja Veľkého Krtíša 2017 – 2023, s. 11, online na: http://www.velky-krtis.sk/download_file_f.php?id=658108

5 *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013* (UNDP: Bratislava, 2013), online na: https://www.minv.sk/?atlas_2013

dosahuje 80 % a väčšina z nich má ukončené iba základné vzdelanie.⁶ Prípadová štúdia sa v prvej časti venuje bývaniu, následne rozoberá politiky v oblasti vzdelávania a zdravia a záverom navrhuje odporúčania.

Bývanie

Stratégia prijatá v roku 2012 stanovuje ako hlavné ciele zlepšenie prístupu k bývaniu – najmä sociálnemu bývaniu a zníženie rezidenčnej segregácie. Stratégia sa tiež zameriava na zníženie nerovnosti medzi Rómami a majoritou v prístupe k základnej infraštruktúre, ako je voda, kanalizácia a elektrická energia.⁷ Opatrenia uvedené v stratégii sú väčšinou spojené s riešením situácií v segregovaných osadách, ako je legalizácia pozemkov a domov, ako aj rozvoj sociálneho a prechodného bývania.⁸ Činnosť KCM, ktorá sa začala osem rokov pred prijatím stratégie, bola priekopnícka v tom zmysle, že bránila vystaňovaniu a vytváraniu nelegálnych osád tak, ako to bolo aj v iných lokalitách, najmä v Košiciach a na Luniku IX. Namiesto toho KCM nastavilo rómske obyvateľstvo na cestu vedúcu k zníženiu dlhov, zlepšeniu štandardu bývania a zabezpečeniu vlastníctva ich bytov.

V roku 2004 tvorilo bývanie Rómov 10 mestských budov, ktoré boli zanedbávané, v zlom technickom stave, chýbali niektoré dvere, okná a podobne. KCM začalo s programom domovníkov, ktorí sa starali o jednotlivé domové jednotky. Domovníci boli vybraní z obyvateľov, ktorí mali záujem byť súčasťou programu. KCM presvedčilo vedenie mesta, že domovníci by mohli dostávať odmenu prostredníctvom zníženia poplatkov za bývanie, niekedy až o 100 %. Cieľom programu bolo zapojiť Rómov, aby si mohli pomôcť zlepšiť kvalitu životnej úrovne v bytových domoch. Program mal tiež zlepšiť okolie a znížiť dlhy spojené s bývaním. Pre každý vchod začalo KCM pripravovať participatívnym spôsobom jednoduché súbory pravidiel týždenných úloh upratovania rozdelené medzi každého majiteľa bytu, pričom obsahovali tak odmeny, ako aj sankcie. Ako vysvetľuje Knapeková: „Niektoré rodiny dodržiavali plán, upratovali schody a vstupné priestory. Považovali za nespravodlivé to, že niektorí tieto úlohy zanedbávali. Preto sme sa dohodli na finančných pokutách pre tých, ktorí sa nezúčastňovali, a tie boli použité na nákup čistiacich prostriedkov. Motivácia bola dosť jednoduchá. Ľudia chceli žiť v peknom prostredí.“ KCM tiež aktívne hľadalo financovanie na kúpu nástrojov a materiálu na opravu. Organizovali tiež zber a likvidáciu odpadu zozbieraného vnútri a v okolí budov. Mesto, ktoré v tom čase vlastnilo budovy, nebolo ochotné investovať žiadne väčšie prostriedky do opráv. Po určitom čase sa KCM podarilo čerpať na opravu finančné prostriedky od nadácie Ecopolis pomocou EEA grantov v rokoch 2008 až 2009. KCM denne dohliada na prácu domovníkov a sleduje dodržiavanie dohodnutých plánov a rozvrhov. KCM tiež organizuje pravidelné stretnutia s obyvateľmi, aby diskutovali o pokroku a dohodli sa na pokutách pre tých, ktorí neplnili svoje úlohy. KCM tiež uľahčilo prípravu splátkových kalendárov na splatenie dlhov medzi obyvateľmi a mestom a monitorovalo ich plnenia. Tieto opatrenia okamžite viedli k hmatateľnému zvýšeniu kvality bývania, okolia a znižovania dlhov. Zatiaľ čo v roku 2004 malo 99 % majiteľov bytov dlhy na nájomnom, v roku 2009 sa 30 % vlastníkov úplne zbavilo svojich dlhov a v skutočnosti si mohli dovoliť kúpiť byt za rozumnú cenu od mesta.

V roku 2008 mesto predalo zvyšok bytov (približne 50 jednotiek) súkromnému investorovi, ktorý plánoval zadlžených obyvateľov vystaňovať. Keď však KCM odhalilo tieto zámery, začalo rokovať so súkromným vlastníkom a nakoniec ho presvedčilo návrhom, že prevezmú zodpovednosť za údržbu domu a zabezpečia, že nájomníci zaplatia svoje dlhy, ako aj nájomné včas. Investora sa tiež podarilo presvedčiť, aby nezvyšoval nájomné, neposkytoval vysoké pokuty za oneskorené platby a zastavil vystaňovanie. Knapeková a Berky založili neziskovú organizáciu Centrum pre komunitnú údržbu, ktoré prevzalo údržbu všetkých jednotiek (t. j. tých, ktoré vlastnili jednotlivé rodiny, ako aj súkromná spoločnosť). Vďaka intenzívnej komunitnej a sociálnej terénnej práci sa KCM podarilo pomôcť takmer všetkým nájomníkom kúpiť byty. Počas tohto obdobia KCM

6 Mapovanie pripravené KCM pre túto správu.

7 Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020, uznesenie vlády č. 1/2012 z 11. januára 2012, časť D.2.4 Bývanie, online dostupné na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20646>

8 *Ibid.*

organizovalo niekoľko rekonštrukcií vrátane výmeny vstupných dverí a striech. KCM pomocou domovníkov a obyvateľov urobilo viditeľné zlepšenie okolia vysadením stromov, osadením lavičiek a výstavbou detských ihrísk. Poplatky za bývanie sú pre majiteľov bytov primerané a predstavujú približne 50 eur (na údržbu, príspevok do fondu opráv, osvetlenie v spoločných priestoroch, voda) okrem elektrickej energie (v závislosti od veľkosti bytu približne 20 – 30 eur mesačne). Tí, ktorí prenajímajú svoj byt, zaplatia ďalší poplatok za prenájom 47 €. Rodiny, ktoré sú v hmotnej núdzi, môžu tieto náklady zaplatiť pomocou príspevku na bývanie poskytnutého štátom, čo predstavuje približne 90 eur.⁹ Počas tohto obdobia súkromný vlastník vysťahoval len dve rodiny, ktoré napriek všetkému úsiliu KCM neboli ochotné zaplatiť za svoje byty a vlastne sa odsťahovali k svojim rodinám do neďalekých miest.

Avšak ako priznáva Knapeková, jedna z predstaviteľiek KCM, bývanie zostáva izolované od zvyšku mesta. Tiež poznamenáva, že ulice, kde žijú Rómovia, sú často vynechávané z plánov obnovy mesta, napríklad oprava mestských chodníkov sa v tejto časti nerealizuje. KCM tiež často čelí predsudkom medzi stavebnými firmami, ktoré nie sú ochotné opravovať byty a domy v tejto oblasti. KCM si v priebehu rokov vybudovalo vzťahy s jednotlivými pracovníkmi a odborníkmi, ktorí pomáhajú pri opravách a rekonštrukciách. Celkovo takmer 15 rokov komunitnej a terénnej sociálnej práce vrátane údržby domov zlepšilo nielen kvalitu bývania, ale predovšetkým umožnilo rómskym rodinám pomôcť samým sebe. Jedna z majiteľiek bytov v rozhovore uviedla, že je spokojná s bývaním, ktoré ich stojí 50 eur mesačne okrem nákladov na elektrickú energiu. Keďže ona aj jej manžel majú stálu prácu, takýto poplatok je primeraný. Jedno z ich detí navštevuje bežnú školu a mladší navštevuje mestskú materskú školu. Mesačný poplatok za byt pre nájomníkov je 70 eur. Všeobecne platí, že obaja nájomcovia a majitelia oceňujú prácu KCM a priznávajú, že mesto nevenovalo pozornosť ich prípadu a zavolali Knapekovej a Berkymu, „*ľuďom, ktorí sú tu pre nás*“. Pre väčšinu Rómov vo Veľkom Krtíši je to jediná možnosť bývania. V prípade rómskych rodín je takmer nemožné nájsť nájom alebo kúpiť byt medzi nerómskymi obyvateľmi. Rómske rodiny sú často konfrontované s protirómskymi náladami alebo dokonca s petíciou namierenou proti nim. Mesto nemá žiadne plány investovať do sociálneho bývania. Nedávno postavených 16 sociálnych bytov v blízkosti mesta bolo predaných súkromnej spoločnosti, ktorá ich chce premeniť na pomerne drahé bývanie s mesačnou údržbou a nákladmi na prenájom vo výške 320 eur.

Vzdelávanie

V oblasti vzdelávania si stratégia stanovuje ako hlavné ciele zlepšenie predškolskej výchovy a vzdelávacích výstupov rómskych detí. Prioritou je zníženie počtu rómskych detí v špeciálnych školách.¹⁰ V praxi politiky a praktiky obce a jej škôlok a škôl opäť naznačujú, že naplnenie týchto cieľov je vo veľkej miere ponechané na ich ochote zúčastňovať sa na programoch financovaných z ESF. Podobne ako v prípade bývania je to najmä mimovládna organizácia, ktorá je hnacou silou pozitívnych zmien. Napríklad pokiaľ ide o predškolské zariadenia, materské školy nevyvíjajú žiadne aktivity smerom k rómskym rodičom. Naproti tomu KCM podporuje svojich klientov aj v oblasti vzdelávania, najmä prostredníctvom podpory rómskych rodičov, aby zapísali svoje deti do materských škôl. V školskom roku 2015/2016 približne z 304 detí navštevujúcich mestskú materskú školu bolo asi 20 % rómskych. Ide zvyčajne o deti z lepších rodín, ktoré sú schopné získať dodatočný príjem, zvyčajne zo sezónnej práce. V materských školách sa platí mesačný poplatok, ktorý zabraňuje väčšej účasti rómskych detí na predškolskom vzdelávaní. Napríklad 5 eur mesačne sa platí tzv. sponzorský dar, ktorý je významnou bariérou pre najchudobnejšie rodiny v hmotnej núdzi. Okrem toho sú rodičia povinní platiť za stravu a iné poplatky, ktoré môžu dosiahnuť až 80 € mesačne, ak rodiny nie sú v hmotnej núdzi. Tieto poplatky sú vysoké aj pre rodiny, v ktorých rodičia zarábajú minimálnu mzdu približne 430 eur mesačne.¹¹ Materské školy tiež zaviedli mesačný poplatok vo výške 120 eur pre deti mladšie ako tri roky, čo znemožňuje prístup róm-

9 Podrobnejšie informácie o príspevku na bývanie nájdete na s. 31, vyššie.

10 Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020, *supra* poznámka 7, časť D.2.1 Vzdelávanie.

11 Ide o takzvanú brutto minimálnu mzdu, čo znamená, že zamestnanec v skutočnosti dostáva 374 eur. Pozrite si informácie online na: <http://www.minimalnamzda.sk/2017.php>

ským deťom do troch rokov. Zatiaľ čo KCM vyvíja aktivity zamerané na podporu vstupu do predškolského vzdelávania, po prvom mesiaci je vysoká miera zanechania dochádzky najmä pre skryté náklady, ako napríklad náklady na toaletné potreby, extra topánky alebo výlety. Riaditeľka jednej materskej školy v rozhovore uviedla, že jednou z prekážok zostáva slabá angažovanosť rómskych rodičov. Tvrdí, že „rodičia nerešpektujú pokyny našich učiteľov“. Materská škola má k dispozícii ďalších 60 miest, ktoré je možné naplniť. Zároveň poznamenáva, že jeden rok predškolskej prípravy nie je dostatočný na zabezpečenie dobrého štartu v základnej škole. Rozhovory s rómskymi aj nerómskymi rodičmi ukázali, že predškolská výchova je vhodným miestom na integráciu, ako aj na vzdelávanie detí a rodičov proti predsudkom. Nová štátna dotácia schválená parlamentom s účinnosťou od 1. septembra 2018 umožní obciam a mestám čerpať príspevok vo výške 164 eur ročne na dieťa v hmotnej núdzi. Teoreticky tak poskytuje materským školám príležitosť znížiť skryté alebo oficiálne platby pre chudobné deti. Opäť to však závisí od ich ochoty aktívne prijímať chudobné deti.

Základné školy sa snažia aktívne predchádzať koncentrácii rómskych detí na jednej základnej škole a rozdeľujú ich do troch základných škôl. Každý rok, aj keď to nie je presne vymedzené v terminológii ľudských práv, školy vedome rozhodujú o počte prichádzajúcich rómskych detí, aby zabezpečili ich rovnomerné rozdelenie. Podľa rozhovorov s učiteľmi je toto rozhodnutie motivované záujmom školy zabrániť tomu, aby zvýšený podiel rómskych detí nespôsobil „biely odlev“ nerómskych detí. Škola, ktorá má najvyšší podiel rómskych detí, okolo 20 až 30 % (vrátane rómskych detí z okolitých obcí), zamestnáva niekoľko odborníkov z oblasti špeciálnej a sociálnej pedagogiky. Škola by privítala asistentov učiteľov s cieľom pomôcť približne 30 deťom, ktoré sú individuálne integrované (t. j. podľa učebného plánu špeciálnej školy variantu A určeného pre deti s tzv. ľahkými mentálnymi poruchami vzdelávané v bežnej škole). Je zaujímavé, že zatiaľ, čo by škola privítala asistentov učiteľov, nepožiadala o dodatočné finančné prostriedky, napríklad prostredníctvom Národného projektu Škola otvorená pre všetkých, ktorý podporuje takýchto pedagogických pracovníkov v inkluzívnej praxi. Ako vysvetľuje Knapeková: „Školy jednoducho nejako nemajú záujem a tvrdia, že nemajú nikoho, kto by administroval projekt.“

Realizácia úloh vyplývajúcich z národnej stratégie a jeho akčného plánu, ktorý prevažne prebieha prostredníctvom týchto typov projektov, je úplne ponechaná na dobrú vôľu obcí. A zatiaľ čo bežné školy odmietajú segregáciu, v dlhodobom horizonte môžu zvýšené schopnosti učiteľov v oblasti vzdelávania v rozmanitom prostredí posilniť ich schopnosť plne začleniť znevýhodnených študentov vrátane Rómov. A jedna z oblastí, ktorá si vyžaduje pozornosť, je špeciálne vzdelávanie. V špeciálnej škole vo Veľkom Krtíši je podľa hodnotenia riaditeľa viac ako 50 % detí s rómskym pôvodom. Podľa nášho názoru je tento podiel pravdepodobne vyšší – nad 80 %. V roku 2014/2015 bolo 68 detí z 81 žiakov zaradených do variantu A s ľahkým mentálnym postihom. Avšak tento rok, pravdepodobne pre neformálny pokyn vydaný MŠVVaŠ SR, nie sú žiadne deti zapísané do variantu A.¹² Situácia vo Veľkom Krtíši naznačuje všeobecné trendy na Slovensku, keď sa deti len zriedkavo diagnostikujú po nástupe a integrujú do bežných škôl. Riaditeľka argumentovala tým, že verí, že deti s osobitnými potrebami vyžadujú individuálny prístup, ktorý sa nedá očakávať v bežných školách.¹³ Z rozhovoru s rodičom, ktorý má niekoľko detí zapísaných do tejto školy, vyplynulo, že títo rodičia neboli informovaní o tom, že ich deti boli diagnostikované ešte v bežných školách. Až po testoch boli rodičia oslovení základnou školou s návrhom, aby ich dieťa umiestnili do špeciálnej školy. Vedúci predstavitelia KCM sa domnievajú, že deti zo sociálne znevýhodneného prostredia, ktoré nechodili do materskej školy, majú veľké ťažkosti s dodržiavaním pravidelnej školskej dochádzky a sú vystavené vyššiemu riziku opakovania ročníkov. Okrem toho sa bežné školy len zriedka pokúšajú včas osloviť rodičov, ak ich dieťa potrebuje pomoc a následne aj zabezpečiť podporné služby pre dieťa. Typické je, že rodičia sú konfrontovaní s problémami, až keď im je predložené rozhodnutie o zaradení do špeciálnej školy. Rodičia v rozhovoroch uviedli, že špeciálna škola je pre ich deti prívetivejšia.

12 Podrobnejšie informácie nájdete na s. 51, vyššie.

13 Písomná odpoveď riaditeľa špeciálnej školy pripravená pre potreby tejto správy.

KCM poskytuje aktivity aj v oblasti sociálnych služieb v prípade absencie alebo iných školských problémov. KCM spolupracuje s REF, spravuje štipendiá pre rómskych stredoškóľakov a študentov vysokých škôl. V roku 2016/2017 spravovali 37 štipendií (30 študentov stredných škôl a 7 študentov vysokých škôl). V školskom roku 2017/2018 je to 17 štipendií stredoškóľakov a päť univerzitných štipendií. KCM tým, že spolupracuje s podporovanými študentmi, aktívne zvyšuje povedomie medzi deťmi, ktoré ukončili základnú školu, a to najmä na stredných školách (gymnázium). Knapeková a Berky sú presvedčení, že táto aktivita je jedným z dôvodov pozitívneho trendu pri prijímaní rómskych detí z bežnej školy do stredných škôl, najmä do štvor- alebo osemročných stredných škôl alebo gymnázií, ktoré predstavujú vstupnú bránu pre vysokoškolské vzdelanie. V súčasnosti je na gymnázium 10 rómskych detí a ďalších 18 v štvorročných študijných programoch na stredných odborných školách, ktoré sa končia maturitnou skúškou umožňujúcou študentovi pokračovať v štúdiu na univerzite.

Zdravie

Hlavným cieľom národnej stratégie v oblasti zdravia je zníženie nerovností a zlepšenie prístupu k službám zdravotnej starostlivosti.¹⁴ Keďže Rómovia vo Veľkom Krtíši žijú v meste, majú dobrú dostupnosť k zdravotnej starostlivosti. KCM sa pripojilo k projektu asistentov zdravotnej osvety¹⁵ a pracuje na zlepšení nielen fyzickej dostupnosti, ale aj skutočného prístupu k takýmto službám, najmä zvyšovaním povedomia o dôležitosti pravidelných kontrol a očkovaní. KCM sa pripojilo k veľkému projektu zdravotníckych asistentov už v roku 2014, keď mala jedného asistenta zdravotnej osvety v meste a ďalších 12 asistentov v iných malých obciach, ktorí pracujú v okrese Veľký Krtíš. V súčasnosti pracuje v meste jeden asistent zdravotnej osvety v rámci projektu Zdravé regióny Ministerstva zdravotníctva SR, ktorý projekt riadi.¹⁶ Lekár si v rozhovore pochvaľoval prácu asistenta najmä preto, že sa pravidelným očkovaním znížil podiel nezaočkovaných detí.

Záver a odporúčania

KCM čerpá finančné prostriedky pre svoju komunitu z národného projektu na podporu takýchto krízových stredísk včasnej intervencie, ktorý umožňuje mimovládny organizáciám priamo požiadať o financovanie.¹⁷ To spolu s prácou asistentov zdravotnej osvety je jedinou aktivitou, ktorá priamo súvisí s implementáciou národnej stratégie. Poukazuje na to, že v praxi je implementácia národnej stratégie ponechaná na ochotu obcí, ale aj mimovládnych organizácií.

V prípade Veľkého Krtíša je hlavnou hnacou silou zmeny rómska mimovládna organizácia, ktorá je konfrontovaná s obmedzenou alebo niekedy dokonca diskriminačnou aktivitou mesta. Ako sa uvádza v kapitole o nediskriminácii, mesto zaviedlo takzvané mestské karty, ktoré bránia osobám, ktoré majú dlhy voči mestu, najmä za daň z odpadu, využívať prístup k ihriskám a iným verejným športovým a rekreačným zariadeniam.¹⁸ Vedenie mesta vo svojej odpovedi uviedlo, že zaobchádza s Rómami rovnako ako s ostatnými obyvateľmi. V skutočnosti však mesto niekedy nielenže neuznáva znevýhodnenú situáciu väčšiny obyvateľov Rómov, ale nepriamo ich diskriminuje aj pri prístupe ku komunálnym službám prostredníctvom týchto kariet.

Zdá sa, že aj keď sa mimovládnej organizácii podarilo v priebehu rokov výrazne zlepšiť kvalitu života, bez zapojenia mesta nie je schopná prekonať segregované bývanie, aby sa uľahčilo začlenenie obyvateľov vo Veľkom Krtíši. Napríklad rodina, ktorá úspešne požiadala o hypotéku na kúpu bytu v inej časti mesta, nakoniec

14 Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020, *supra* poznámka 7, časť D.2.3 Zdravie.

15 Pozri viac na s. 22, vyššie.

16 *Ibid.*

17 Pozri viac na s. 21–22, vyššie.

18 Pozri viac na s. 31, vyššie.

musela upustiť od svojho plánu z dôvodu nenávisťných petícií od svojich budúcich susedov. Práve toto je oblasť, kde musí byť práve mesto aktívnejšie a podporovať prístup k bývaniu aj mimo segregovanej oblasti. Napríklad mesto by mohlo zaviesť program bývania, ktorý by umožňoval Rómom presťahovať sa mimo piatich ulíc ich „tradičného“ susedstva do širšieho okolia mesta Veľký Krtíš. Okrem toho vzhľadom na pomerne pozitívny výhľad v oblasti vzdelávania by mesto mohlo pomerne ľahko dosiahnuť významný pokrok zvýšením predškolskej výchovy a kvality učiteľov tým, že sa prinajmenšom zapojili do existujúcich rozsiahlych programov.

Pre tvorcov politík na národnej úrovni nemusí Veľký Krtíš byť ukážkou obmedzeného dosahu NRIS, ale inšpiratívnym modelom najmä v oblasti bývania. Neprekvapuje, že splnomocnenec Ravasz nedávno oslovil Berkyho a Knapekovú, aby pripravili špecifické usmernenia pre terénnu sociálnu prácu v oblasti bývania, ktoré by sa dali replikovať aj na iných miestach. Príprava takýchto usmernení je jednou z úloh akčného plánu národnej stratégie v oblasti bývania.¹⁹

Hlinné ako príklad dlhodobého úsilia obce

Zhrnutie

Prípadová štúdia Hlinného, stredne veľkej obce na východnom Slovensku, dokazuje, že dlhodobé a odhodlané vedenie zo strany starostu môže priniesť hmatateľné zlepšenie kvality životnej úrovne už vylúčenej komunity. Okrem zamerania sa na bývanie, vzdelávanie, sociálne služby a posilnenie postavenia Rómov, prípadová štúdia ukazuje aj to, ako môžu energickí a kvalifikovaní starostovia využiť štátne politiky a fondy a prispievať k implementácii NRIS. Taktiež poukazuje na to, že starostovia pragmaticky uprednostňujú zlepšenie bývania

¹⁹ Stratégia SR pre integráciu Rómov do roku 2020, *supra* poznámka 7, časť D.2.4 Bývanie – úlohy 3.1.1.

Rómov v existujúcom oddelenom prostredí. Prípadová štúdia poukazuje aj na to, že aj cirkevné skupiny, ktoré sú veľmi aktívne v Hlinnom a v iných lokalitách, akceptujú etnické rozdelenie. Starostka dúfa, že etnicky zmiešaná materská škola môže poskytnúť priestor na integráciu. Neúspech ústredných orgánov štátu systematicky riešiť segregáciu vo vzdelávaní v praxi bráni oblastiam ako Hlinné skutočne podporovať začlenenie Rómov mimo škôlky a zlepšenie ich vzdelávacích výsledkov.

Metodológia

Metodológiu pre prípadovú štúdiu pripravil CVEK a obsahom bol zoznam otázok pre každý typ respondentov s využitím pološtruktúrovaných rozhovorov. Jarmila Vaňová, ktorá pripravila prípadovú štúdiu, uskutočnila rozhovory so starostkou, s dvoma sociálnymi terénnymi pracovníkmi, riaditeľmi materskej školy, riaditeľmi škôl v Hlinnom a Soli. Taktiež urobila rozhovory s dvomi rómskymi rodinami a ich deťmi zapísanými v materských školách, ako aj tými, ktorí nemali deti zapísané v materskej škole, a s dvomi nerómskymi obyvateľmi obce Hlinné. Celkovo bolo urobených 10 rozhovorov. Vaňová pripravila návrh prípadovej štúdie, ktorú revidovala a doplnila Jarmila Lajčáková.

Úvod

V Hlinnom, približne s 1 800 obyvateľmi, tvoria Rómovia asi 60 %. Táto pekná a usporiadaná obec leží v Prešovskom kraji v okrese Vranov nad Topľou. V okrese žije približne 80 000 obyvateľov s podielom Rómov na úrovni okolo 14 %. Celkovo v okrese žije približne 43 rómskych komunít.²⁰ Obec má veľmi dobre rozvinutú infraštruktúru vrátane materskej školy, základnej školy (ročníky 0. – 4.), futbalového ihriska, centrálného námestia, troch kostolov (rímskokatolícky, gréckokatolícky a evanjelický), reštaurácie s možnosťou ubytovania, ako aj poľnohospodárskych a priemyselných zón.

Podobne ako ostatné úspešné lokality, starostka Milena Naštová, ktorá riadi obec od roku 1989, je hlavnou hnacou silou jej rozvoja vrátane programov začleňovania svojich rómskych obyvateľov. Naštová vysvetlila, že jednoducho verila, že ako starostka a členka majoritnej populácie musí byť tou, ktorá je aktívnou a ktorá posilní a pomôže tým, ktorí ju potrebujú. V diskusiách s majoritou o jej politikách si spomína, ako hovorievala: „*Ak nebudeme vytvárať podmienky pre našich rómskych obyvateľov, aby mohli žiť lepšie, ako môžeme zmeniť ich situáciu?*“ Naštová ich varovala, že zanedbávanie situácie Rómov a ich postavenia môže viesť k zhoršeniu tzv. rómskej osady a v konečnom dôsledku aj celej dediny. Podarilo sa jej presvedčiť poslancov obecného zastupiteľstva, ako aj nerómskych obyvateľov, aby podporili jej návrhy. Rómovia sa na politickom živote obce angažujú len veľmi obmedzene. V minulosti boli zvolení dvaja rómski zástupcovia v obecnom zastupiteľstve. Z rozhovorov s rómskymi obyvateľmi vyplýva, že sú vo všeobecnosti spokojní s vedením mesta. Oveľa viac vyjadrovali obavy z ich schopnosti nájsť alebo udržať si zamestnanie.

Obec využila na riešenie znevýhodnenia svojich rómskych obyvateľov všetky dostupné štátne politiky, finančné schémy EŠIF, ako aj vlastné obecné fondy. Obec je zahrnutá v zozname 150 obcí s najmenej rozvinutými rómskymi komunitami, a preto je oprávnená požiadať o podporu prostredníctvom národných projektov, ktoré spravuje Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity. Výber obce Hlinné do zoznamu najmenej rozvinutých komunít ilustruje skutočnosť, že použitý zjednodušený index podrozvinutosti je nedostačujúci, keďže lokality s výrazne horšími podmienkami neboli zahrnuté v zozname.²¹

20 Atlas rómskych komunít, *supra* poznámka 5.

21 Prosím, pozri viac informácií o EŠIF financovaní pre začleňovanie Rómov na s. 21 – 22 vyššie. Hlavným použitým kritériom bola hodnotená hustota obyvateľstva v rómskych komunitách. Pozrite si kritiku tohto prístupu, napr. Zuzany Kumanovej a Miroslava Polláka, „Netreba premárniť šance“, Pravda, 22. júla 2015, online na: <https://nazory.pravda.sk/analyzy-a-postrehy/clanok/362242-netreba-premarnit-sance/>

Ekonomický rast po hospodárskej kríze na Slovensku pomohol vytvoriť pracovné príležitosti aj pre nízko kvalifikovaných pracovníkov, čo výrazne pomohlo zlepšiť sociálno-ekonomické podmienky rómskych obyvateľov. V obci bola otvorená malá anglická výrobná linka na výrobu stoličiek s názvom Greenfor, ktorá zamestnáva približne 50 rómskych pracovníkov vrátane žien. Rómovia z Hlinného našli zamestnanie aj vo firme, ktorá recykluje materiály na výrobu textilu pod názvom Lykotex v neďalekom meste Vranov nad Topľou. Niektorí cestujú za prácou do Prešova, kde sa nachádza továreň na výrobu súčiastok pre automobilový priemysel. Niekoľko Rómov pracuje aj na obecnom úrade a na miestnej čerpacej stanici. Tí, ktorí ostali nezamestnaní, sú zahrnutí do pracovného programu obce. V prípadovej štúdii sa venujeme bývaniu, sociálnym a komunitným službám, vzdelávaniu a účasti Rómov.

Bývanie

Hlinné prijalo štátnu politiku, ktorá podporovala rozvoj sociálneho bývania, tzv. výstavbu bytov nižšieho štandardu v dedinách s rómskym obyvateľstvom. Ide o hlavnú politiku štátu od roku 2005. Rozvoj tohto obecného bývania zvyčajne pozostával zo 75 % podpory financovanej zo štátneho rozpočtu, z 5 % financovaných mestom a ďalších 15 % mali prispieť budúci nájomníci prostredníctvom svojej práce na projekte.²² Obec využila túto politiku už v roku 2006 a patrí medzi prvých, ktorí požiadali o finančné prostriedky zo Štátneho fondu rozvoja bývania.²³ To si vyžadovalo aj významné finančné a administratívne investície do legalizácie pozemkov.

Sociálne byty, ktoré majú len rómskych nájomníkov, boli rozdelené na základe potrieb, a to najmä pre ľudí so zdravotnými problémami a majiteľov chatrčí, ktoré boli v najhoršom stave. V priebehu rokov obec zabezpečila údržbu týchto obecných domov, nahradila okrem iného okná a ohrievače vody. Obec plánuje na budúci rok rozsiahlu rekonštrukciu sociálnych bytov. Z rozhovorov s obyvateľmi sociálnych bytov a rodinných domov vyplynulo, že obyvatelia sú spokojní s komunálnym prístupom, pričom jeden z nich konštatoval: „*Slušné bývanie nie je len základom nášho života, ale aj určitým uznaním našich nerómskych susedov.*“ Obec ďalej uskutočnila ďalšie kroky k legalizácii pozemkov na prípravu stavebných pozemkov pre jednotlivé rodinné domy. Starostka uznáva, že v tejto súvislosti dedina musí reagovať na demografický rast a potreby bývania. „*Schwálili sme nový plán regionálneho rozvoja, vyriešili sme právne záležitosti a pripravili 30 nových pozemkov, v nasledujúcich mesiacoch budeme budovať základnú infraštruktúru – vodu, kanalizáciu, cesty a elektrickú energiu. Očakávame, že ľudia budú mať záujem vybudovať si domy sami, čo nás veľmi teší. Všetci majú už pravidelné príjmy a sporiace účty a pravdepodobne to budú nízkoenergetické bungality.*“ Celá oblasť, rovnako ako zvyšok dediny, má vybudované cesty, chodníky a osvetlenie. Obec rozvíja bývanie v oblasti, kde z historického hľadiska žili Rómovia odjakživa, t. j. na okraji obce. Novopostavené rodinné domy susedia s nerómskymi obyvateľmi, zatiaľ čo sociálne byty sa nachádzajú na samom konci.²⁴ Jeden z obyvateľov v rozhovore žartovne poznamenal, že ľudia súťažia o to, kto má krajší dvor a záhradu. Obec sa skutočne venuje vzhľadu obce, zabezpečujúc napríklad spoločné skladovacie priestory na drevo a uhlie na vykurovanie. Obec dokonca získala populárne ocenenie Najkrajšia dedina na Slovensku v roku 2015.²⁵

Celkovo má obec približne 25 sociálnych bytov a od roku 2008 poskytla pozemky pre 20 domov s ďalšími 30 plánovanými na nasledujúce obdobie. Od začiatku roku 2000 sa obci tak podarilo úplne nahradiť staré osídlenie úplne novým bývaním, čím sa zabezpečilo, že všetky domy majú prístup k obecnému vodovodu, elektrine a kanalizácii. Žiadne z týchto opatrení nebolo jednoduché a vyžadovalo vedenie, ako aj administratívne

22 Jarmila Lajčáková, Zuzana Balážová and Alena Chudžíková, *Evaluation of Housing Policies in Slovakia using European Structural Funds* (CVEK: Bratislava, 2014).

23 TASR, „V Hlinnom pokračujú vo výstavbe desiatich bytov pre Rómov“, SME, 30. jún 2008, online na: <https://domov.sme.sk/c/3953479/v-hlinnom-pokracuju-vo-vystavbe-desiatich-bytov-pre-romov.html>

24 Prosím, pozri mapu obce online na: <http://malovanemapy.sk/mapa/hlinne.html>

25 Mariana Budajová, „Obec Hlinné vyhlásili za najkrajšiu na Slovensku“, teraz.sk, 9. novembra 2015, online na: <http://www.teraz.sk/regiony/najkrajšia-obec-hlinne-anketa/165338-clanok.html>

a vyjednávacie schopnosti zo strany starostky. Zatiaľ čo obec mohla čerpať štátne prostriedky (220 000 eur) na sociálne byty, 25 % nákladov muselo byť vyčlenených z rozpočtu obce. Podobne obec čerpala prostriedky EŠIF na infraštruktúru: celkovo takmer 6 mil. eur na všetky projekty. Obec využila aj svoj vlastný rozpočet na nákup a legalizáciu pozemkov na novú bytovú výstavbu.

Rozvoj bývania v Hlinnom ilustruje jednu z prebiehajúcich dilem v oblasti rómskych politík. Na jednej strane starostka dosiahla pozoruhodné výsledky tým, že výrazne zlepšila podmienky bývania. Na druhej strane obec čerpala štátne prostriedky a finančné prostriedky z EŠIF, ktoré sa nesnažili riešiť oddelenie dvoch komunít v obci Hlinné. V skutočnosti sme zistili, že tento *status quo* bol prijatý ako niečo „prirodzené“ vo všetkých rozhovoroch s rómskymi a nerómskymi respondentmi. Nové bývanie sa nachádza v oblasti, v ktorej vždy žili Rómovia. Na základe našich skúseností z mnohých ďalších lokalít sa diskusie o možnej zmesi nového vývoja, ktoré sa zaoberajú určitou rezidenčnou segregáciou, môžu stať mimoriadne emotívnymi. V niektorých lokalitách by sa dokonca vylúčili prístupy, ako napríklad tie, ktoré Hlinné sledujú, pretože nerómski zástupcovia v obecnom zastupiteľstve by vzniesli námietky proti akýmkoľvek investíciám do Rómov, dokonca aj v segregovanom prostredí. Stratégia pre začleňovanie Rómov a pravidlá prerozdelenia EŠIF pre súčasné programové obdobie definujú desegregáciu ako jednu z kľúčových princípov.²⁶ Akčný plán pre bývanie však predpokladá investície do infraštruktúry v osadách, ktoré sú takmer výlučne segregované alebo oddelené. Akčný plán súčasne podporuje model sociálneho bývania s rôznymi normami, ktoré umožňujú jednotlivcom a rodinám postupne smerovať k integrovanému bývaniu.²⁷ Autori akčného plánu NRIS pravdepodobne predpokladali, že k integrácii dôjde postupne, počínajúc so zabezpečením prístupu k bývaniu, hoc aj za cenu oddelenia. Napriek tomu, ako to ilustruje Hlinné, existuje podstatne viac priestoru na to, aby obe komunity boli spojené prostredníctvom vzdelávania, v ktorom obec vidí napríklad svoje úlohy najmä v predškolskom veku, ako je vysvetlené nižšie. Vzdelávanie, najmä prostredníctvom integrácie v ranom veku, by sa mohlo stať jednou z oblastí, ktorá by mohla prelomiť tento predpoklad oddelenia ako niečo „normálne“. Napriek tomu, bez pomoci ústredných štátnych agentúr a partnerstva s okolitými obcami, má obec skutočne obmedzené kapacity na podporu takejto integrácie v základných školách.

Sociálne, komunitné a zdravotnícke služby

Hlinné je jednou z prvých piatich lokalít, ktoré zaviedli sociálnu terénnu prácu v okrese Vranov (v roku 2004). V súčasnosti obec zamestnáva štyroch terénnych sociálnych pracovníkov, ktorí sa v priebehu rokov stali významným prepojením medzi marginalizovanými Rómami a vedením obce. Obec čerpá prostriedky EŠIF z národného projektu spravovaného ÚSVRK. Poskytovanie tejto služby však bolo prerušené z dôvodu oneskorenia pri rozdelení fondov. Hlinné má dve mestské komunitné centrá. Jedno je v centre dediny, do ktorého majú prístup rómske aj nerómske deti a financuje sa prostredníctvom národného projektu riadeného ÚSVRK. Približne pred tromi rokmi si obec vybudovala ďalšie komunitné centrum v rómskej oblasti, ktoré sa využíva aj na náboženské účely. Toto je financované obcou.

Tu je potrebné konštatovať, že cirkvi pracujú aj s Rómami. Uprednostňujú však špecializované aktivity pre rómske komunity, než by rôznorodé komunity spájali. Je zaujímavé, že jedna z dostupných štúdií o náboženských aktivitách týkajúcich sa Rómov zistila, že existuje určitý potenciál na podporu začlenenia, pokiaľ ide o pomoc pri hľadaní zamestnania alebo zlepšovaní životnej úrovne. Avšak cirkvi akceptujú segregáciu komunít a len veľmi málo sa angažujú v oblasti spájania komunít.²⁸ Napríklad gréckokatolícka cirkev má osobitne určeného kňaza pre Rómov a druhého pre nerómskych občanov. Podobný je aj prípad Svedkov Jeho-

26 Prosím, pozri viac na s. 20 – 22, vyššie

27 Stratégia Slovenskej republiky o integrácii Rómov do roku 2020, uznesenie vlády č. 1/2012 z 11. januára 2012, časť D.2.4 bývanie, úlohy 2.1 a 4.1 online na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20646>

28 Pozri viac v Tatiana Podolinská a Tomáš Hrustič, *Boh medzi bariérami: Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou* (Bratislava: Ústav etnológie SAV, 2010) s. 13, online na: http://www.uet.sav.sk/files/socialna_inkluzia_romov_nabozenskou_cestou.pdf

vových, ktorí pôsobia aj v obci.²⁹ Celkovo Hlinné žije aktívnym náboženským životom. Rómovia sa dokonca usilujú o vlastný kostol, ktorý je momentálne vo výstavbe. Niekoľko z nich spomenulo komunitnú prácu rómskeho skautingu vedeného kňazom, ktorý organizoval aj mimoškolské aktivity pre deti v komunitnom centre.

Keďže obec je príliš malá na to, aby mala vlastné zdravotnícke zariadenie, obyvatelia musia cestovať do neďalekého Vranova nad Topľou alebo do obce Soľ. Prostredníctvom národného projektu pôsobí v obci asistent zdravotnej osvetly, ktorý sa zameriava najmä na to, aby sa deti zúčastňovali na povinnom očkovaní a preventívnych prehliadkach. Najmä vďaka kvalite bývania, rómska komunita nie je vystavená riziku závažných zdravotných problémov, ktoré sa spájajú s nedostatkom prístupu k pitnej vode a podobne.

Vzdelávanie

Materská škola v Hlinnom je pravdepodobne najvýznamnejším miestom integrácie rómskych a nerómskych detí. Súčasná kapacita materskej školy je približne 50 detí. Asi polovica zapísaných detí je rómskeho pôvodu. Starostka vysvetlila: „*Samozrejme, nemôžeme segregovať rómske deti, pretože som presvedčená, že hlavnou úlohou obce je zabezpečiť, aby deti boli vzdelávané spolu. Možno, že to nie každý má rád, ale viem, že to je prospešné pre nás všetkých.*“ Hlinné podporuje vzdelávanie v ranom detstve od troch alebo štyroch rokov. Väčšina rómskych detí má materinský jazyk rómčinu, a tak sa učia po slovensky v materskej škole. Rómske deti, ktoré nechodia do škôlky alebo nehovoria po slovensky, sú preto typicky zapísané do nultého ročníka. Obec je jednou z mála lokalít, ktorá sa úspešne uchádzala o finančný príspevok v nedávnej výzve z EŠIF na rozšírenie kapacít v materskej škole na plné pokrytie potrieb všetkých detí v dedine. Podľa riaditeľky materskej školy je zaradenie dieťaťa do predškolského zariadenia rok pred začiatkom školskej dochádzky nedostatočné na získanie všetkých zručností, ktoré majú mať deti pri nástupe do prvého ročníka. Avšak základná škola v Hlinnom, ktorá bola nedávno kompletne zrekonštruovaná, už zažila takzvaný biely odlev. Zo 140 detí zaradených do ročníkov 0. – 4. je približne 90 % Rómov. Nerómski rodičia zapisujú svoje deti do škôl v neďalekom meste Vranov nad Topľou väčšinou z presvedčenia, že ich deti získajú lepšie vzdelanie. Škola v Hlinnom otvorila špecializovanú triedu pre šesť detí, u ktorých bol diagnostikovaný ľahký mentálny postih (variant A). Škola, ktorá sa podieľala na rozsiahlych integračných projektoch EŠIF,³⁰ podporuje celodenné vzdelávanie a väčšina detí navštevuje školské kluby, rôzne športové, vedecké a umelecké kurzy. Jedným z učiteľov je Róm, ktorý začal ako asistent a následne získal vysokoškolské vzdelanie. Tak učiteľ, ako aj starostka veria, že kvalita vzdelávania je napriek etnickej homogénnosti solídna. Škola má tiež učebňu informačných technológií, ktorá je otvorená pre všetkých obyvateľov, predovšetkým pre prístup na internet. Podobne školská telocvičňa slúži verejnosti tak rómskej, ako i nerómskej.

Deti z Hlinného pokračujú v piatom ročníku v neďalekej dedine Soľ. Veľká základná škola, v ktorej sa vzdeláva 470 detí, rovnako zažila biely odlev. Takmer 90 % detí má rómsky pôvod. Pred menej ako desiatimi rokmi bol podiel nerómskych detí okolo 40 %. Škola má dve špeciálne triedy, jedna je v treťom a druhá v piatom ročníku. Riaditeľ základnej školy v Soli Pavol Hýbala pripomenul, že iba v jednom prípade bolo dieťa opätovne diagnostikované a premiestnené zo špeciálnej triedy do bežného vzdelávacieho prúdu. Hýbala poznamenáva, že dvaja rómski učitelia a jeden rómsky asistent, všetci hovoriaci po rómsky, sú veľmi pozitívnym aspektom vo vzdelávaní. Hýbala je spokojný so školskými výsledkami a konštatuje, že jeden žiak úspešne absolvoval štúdium na vysokej škole a niekoľko ďalších bolo zapísaných do štvorročných študijných programov v oblasti podnikania, zdravotníctva a technológie. Nie všetky deti však absolvujú deväť rokov štúdia v základnej škole pred dosiahnutím veku 16 rokov. Napriek tomu v tomto školskom roku má škola dve triedy deviatakov, čo, žiaľ, nie je typické pre segregované školy.³¹

29 *Ibid.* s. 36 a nasled.

30 Pozri viac na s. 21 – 22, vyššie.

31 Pozri viac na stránke školy, online na: <https://zssol.edupage.org/forms/>

Údaje zo štátneho testovania merania vzdelávacích výsledkov Monitor 9 z matematiky a zo slovenského jazyka v 9. ročníku potvrdzujú všeobecné trendy, že kvalita vzdelávania v škole v Soli a iných prevažne rómskych školách je ďaleko pod priemerom. V roku 2017 bola škola v Soli zaradená do 6.1. percentilu v slovenčine a do 2.5. percentilu v matematike z hľadiska údajov pre Slovensko. Nerómske školy vo Vranove nad Topľou a niekoľko ďalších dedín sú zaradené do 80 – 90 percentilov.³² Podobne monitorovacie testy v 5. ročníku odhaľujú koreláciu medzi kvalitou vzdelávacích výstupov a podielom sociálne znevýhodnených detí.³³

Závery a odporúčania

Hlinné, najmä vzhľadom na celkovú situáciu marginalizovaných Rómov na Slovensku, predstavuje skutočne pozitívny príklad. Štátne politiky, ktoré finančne podporujú výstavbu bývania a infraštruktúry, vyžadujú obrovské úsilie zo strany obcí, poskytujú cestu k hmatateľnému zlepšeniu životnej úrovne. Okrem toho dedina patrí medzi priekopníkov v oblasti poskytovania sociálnych služieb a komunitných služieb svojim obyvateľom nepretržite, a to aj bez finančných prostriedkov EÚ.

Čiastočne v Hlinnom a najmä v mnohých ďalších lokalitách, ktoré dokázali zvýšiť sociálno-ekonomické postavenie Rómov, vidíme, že medzi oboma komunitami chýba prvok integrácie. Rovnako ako v prípade obce Hlinné, existuje aj v iných obciach oddelené bývanie, ktoré obce často považujú za primerané. Navyše je pomerne bežné, že rómska a nerómska materská škola stoja tesne vedľa seba napriek presvedčeniu, že integrácia je najjednoduchšia na úrovni predškolskej výchovy. V tomto ohľade sa starostka a politické vedenie v obci Hlinné dobre podieľali na podpore integrácie v materskej škole.

Avšak s podielom Rómov na úrovni okolo 60 % by bolo mimoriadne náročné presvedčiť nerómskych rodičov, aby zapísali svoje deti do základnej školy, ktorá už má skúsenosť s bielym odlevom. Rodičia, ktorí často pracujú vo Vranove nad Topľou, jednoducho veria, že ich deti dostanú kvalitnejšie vzdelanie v tejto mestskej škole. Situácia v obci Hlinné dokazuje, že zo strany ústredných štátnych orgánov nedošlo k žiadnemu úsiliu zabrániť bielemu odlevu, čo sa podľa nášho názoru v poslednom desaťročí zintenzívnilo. Súčasný stav je problematický, pretože školy nižšej kvality neposkytujú dostatočnú vertikálnu mobilitu pre Rómov napriek všetkým snahám o zlepšenie bývania a pracovných príležitostí. Navyše segregácia detí vo vzdelávaní drží komunitu oddelene a nebude spochybňovať tento stav ako niečo nenormálne.

Oceňujeme obrovské úsilie a výsledky v obci Hlinné. Napriek tomu je nevyhnutné, aby sa ústredné štátne orgány ráznejšie zapojili do riešenia protirómskych stereotypov a predsudkov a podpory integrácie, najmä v oblasti vzdelávania. Uvedomujeme si, že začleňovanie do vzdelávania v lokalitách s veľkými vylúčenými komunitami, by bolo veľmi náročné. Avšak v lokalitách ako Hlinné, Zámutovej, Čičava alebo Soli, ktoré majú veľký podiel rómskeho obyvateľstva a investovali do bývania a predškolského vzdelania, by bolo chybou vzdať sa integrovaného základného a stredoškolského vzdelávania. Vzhľadom na veľkosť okresu a celkový podiel Rómov na úrovni 14 % odporúčame, aby ústredná štátna administratíva zasiahla a vyvinula model desegregácie pre väčšiu geografickú jednotku, ako odporúčame v našej kapitole o vzdelávaní. Desegregácia na úrovni obce, ako ilustruje Hlinné, je neúčelná. To si vyžaduje model riadenia³⁴ založený na spolupráci mnohých aktérov a dôkladné plánovanie s cieľom zabezpečiť, aby integrované školy nepresahovali hranicu, ktorá spôsobuje biely odlev. Samozrejme, takýto veľký model desegregácie si tiež vyžaduje značné investície do inkluzívnych stratégií výučby a školenia personálu.

32 Pozri viac výsledky testovania Monitor online na: <http://dataportal.nucem.sk/Dataportal-web/web/vysledky/2017/testovanie/index.xhtml>

33 Pozri viac na s. 62, vyššie.

34 Pozri viac odporúčania na s. 78, nižšie.

Odporúčania

Riadenie a celkové nastavenie politík

Všetkým relevantným politickým stranám a hnutiam

- Pri presadzovaní dlhodobých riešení komplexných problémov spojených s vylúčením Rómov sa politicky spojiť, vyhnúť sa populizmu, stigmatizujúcim návrhom a snahám o politické zneužívanie témy.

Vláde SR a ÚSVRK

- Zvýšiť nasadenie štátnych orgánov ohľadom maximálneho a urýchleného využívania EŠIF na začlenenie Rómov, ako aj implementáciu veľkých projektov zameraných na ich začleňovanie.
- Pri tvorbe programov zobrať do úvahy nepriaznivý dosah, aký má na už enormné mocenské nerovnosti na úrovni obce, ktoré existujú medzi Rómami a vedením obce. Čerpanie EŠIF môže v realite viesť k nezamýšľaným dôsledkom a posilneniu týchto mocenských nerovností.

Ministerstvu vnútra a ÚSVRK

- V partnerstve s rómskymi a prorómskymi MVO a orgánmi činnými v trestom konaní prijať najmä preventívne opatrenia zamerané na politickú korupciu hlavne pred voľbami do orgánov samospráv v roku 2018.

ÚSVRK

- V spolupráci s relevantnými odborníkmi a MVO sa pokúsiť zapracovať intersekčnú perspektívu zahŕňajúcu obzvlášť znevýhodňujúcu pozíciu žien, detí, mládeže, LGBTI a ľudí so zdravotným znevýhodnením pri príprave nových akčných plánov a využívaní najvýraznejších projektov z ESF.

Nediskriminácia

Vláda SR

- Posilniť inštitucionálny rámec boja proti diskriminácii. Vytvorenie efektívneho, tzv. equality body, ktoré bude schopné bojovať tak proti inštitucionálnej diskriminácii, ktorú popisujeme v druhej kapitole, ako aj diskriminačných politík obcí a poskytnúť účinnú pomoc obetiam diskriminácie.
- Vytvoriť plne autonómnu inštitúciu mimo štruktúr ministerstva vnútra, ktorá bude vyšetrovať sťažnosti a údajné porušenia a protizákonné zaobchádzanie policajnými zložkami vrátane sťažností, kde je podozrenie z rasového motívu.
- Prijíť preventívne opatrenia na predchádzanie obťažovania a nezákonného postihu obetí policajného vyšetovania.

Samospráve a relevantným orgánom štátnej správy

- Ukončiť násilné vysťahovania Rómov a zabezpečiť, že vysťahovanie je opatrenie krajného prípadu, realizované v súlade so slovenským a s medzinárodným právom tak, aby bolo zabezpečené náhradné ubytovanie.
- Vytvoriť systém včasného varovania pre možné obete vysťahovania vrátane poskytnutia právnej pomoci.
- Zabezpečiť, aby mali Rómovia, najmä tí, ktorí žijú v segregovaných a separovaných obydliach, prístup k bezpečnej a čistej vode a sanitácii.

Anticiganizmus

Slovenskej vláde a ÚSVRK

- Zapracovať koncept anticiganizmu do relevantných politík štátu týkajúcich sa Rómov, ako aj diskriminácie a xenofóbie.
- Pripraviť v partnerstve s odborníkmi z rómskych a nerómskych MVO metodológiu boja proti anticiganizmu.

Vzdelávanie

MŠVVaŠ a vláde SR

- Vychádzajúc zo skúseností z ČR prijať postupnú reformu špeciálneho školstva, počínajúc v zmene diagnostiky od porúch smerom k potrebám, ktoré budú poskytnuté deťom so špeciálnymi potrebami v bežných školách na základe právneho nároku v spojení s relevantným financovaním.

- Pripraviť plán riadenia a monitorovania priestorovej desegregácie na úrovni geografických lokalít, ktoré umožňujú integráciu rómskych detí, ako napríklad v mestách a mikroregiónoch, kde je podiel Rómov nižší ako 10 %. Zapať implementáciu v niekoľkých pilotných lokalitách a vytvoriť na základe toho model koordinácie kľúčových aktérov a podporných služieb.
- Veľmi intenzívne sa zamerať na podporu kvalitného vzdelávania a výchovy v ranom detstve najmä u zraniteľných skupín detí, akými sú aj rómske deti od veku 0+. Okrem zavedenia povinnej predškolskej dochádzky od 5 rokov zaviesť model postupnej právnej nárokovateľnosti na miesto v škôlke od veku 3 rokov, spojený s programami zameranými na prácu so znevýhodnenými rodičmi.
- Prijat' opatrenia, ktoré zabezpečia, aby mohli všetky deti úspešne ukončiť všetky ročníky základnej školy do svojich 16 rokov. Navrhnuť a prijať opatrenia, ktoré uľahčia prestup na bežné stredné školy a nahradia tak segregované stredné odborné vzdelávanie, ktoré vzniká pri MRK.

Zoznam použitej literatúry

Články a správy

Amnesty International and ERRC, *A Lesson in Discrimination: Segregation of Romani Children in Primary Education* (London, Budapest: AI and ERRC, 2016), online na: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2017/03/slovakia-unlawful-ethnic-segregation-in-schools-is-failing-romani-children/>

Annual report on the Activities of the Slovak National Centre for Human Rights for the Year (Bratislava: SNHRC, 2017), online na: http://www.snsfp.sk/CCMS/files/2016_Annual_Activity_Report_of_the_Slovak_National_Centre_for_Human_Rights.pdf

Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013 (UNDP: Bratislava, 2013), online na: https://www.minv.sk/?atlas_2013

Balážová, Zuzana *Elokované pracoviská stredných odborných škôl pri marginalizovaných rómskych komunitách: Cesta k začleneniu alebo vylúčeniu rómskej mládeže?* (Bratislava: CVEK, 2015), online na: <http://cvek.sk/wp-content/uploads/2015/11/Elokovane-pracoviska-final-1.pdf>

Biháriová, Irena *Cyber hate – nenávisť na internete* (Bratislava: 2012), online na: <http://www.beznenavisti.sk/wp-content/themes/beznenavisti/podklady-a-materialy/Cyberhate-Nenavist-na-internete.pdf>

Borbélyová Diana a Špernáková, Beáta *Testovanie školskej pripravenosti v pedagogickom kontexte* (Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2014), online na: https://mpc-edu.sk/sites/default/files/projekty/vystup/borbellyova_spernakova_3_0.pdf

Center for Reproductive Rights, Poradňa pre občianske a ľudské práva, *Vakares zorales: hovorme nahlas skusenosti romskych zien so zdravotnou starostlivosťou o reprodukčné zdravie na Slovensku* (Geneve a Košice: Viena, 2017), online na: <https://www.poradna-prava.sk/sk/dokumenty/vakeras-zorales-hovorime-nahlas-skusenosti-romskych-zien-so-zdravotnou-starostlivostou-o-reprodukne-zdravie-na-slovensku>

Concluding Observations of the Committee on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, on the combined eleventh and twelfth periodic reports of Slovakia, CERD/C/SVK/CO/11-13, 8. december 2017, online na: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/SVK/CERD_C_SVK_CO_11-12_29703_E.pdf

Concluding Observations on the Fourth Report of Slovakia of the Human Rights Committee, CCPR/C/SVK/CO/4, 22. november 2016, online na: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR/C/SVK/CO/4&Lang=En

Debrecéniová, Janka (updated by Vanda Durbáková), *Country report: Non-discrimination, European network of legal experts in gender equality and non-discrimination* (Brussels: EC, 2017), online na: <http://www.equalitylaw.eu/downloads/4389-slovakia-country-report-non-discrimination-2017-pdf-2-01-mb>

ECRI report on Slovakia (fifth monitoring cycle), CRI (2014)37, online na: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Slovakia/SVK-CbC-V-2014-037-ENG.pdf>

ERRC, *Europe's Roma Denied Access to Clean Water and Sanitation* (Budapest: ERRC, 2017), online na: <http://www.errc.org/cms/upload/file/thirsting-for-justice-march-2017.pdf>

FRA, *The Second EU Minorities and Discrimination Survey* (2017), online na: <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-second-eu-minorities-discrimination-survey?mq1=dataset>

Evalvačná správa z projektu PRINED – Projektu inkluzívnej edukácie (Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, 2015), online at: <http://prined.mpc-edu.sk/index.php/na-stiahnutie>

Filadelfiová, Jarmila *Situačná analýza vybraných aspektov životnej úrovne domácností vylúčených rómskych osídlení* (Bratislava: UNDP, 2013), online na: <https://www.employment.gov.sk/files/situacna-analyza-final-web.pdf>

Filadelfiová, Jarmila, Gerbery, Daniel and Škobla, Daniel *Report on the Living Conditions of Roma in Slovakia* (Bratislava: UNDP, 2007) online na: https://www.researchgate.net/publication/318440893_Report_on_the_living_conditions_of_Roma_households_in_Slovakia

Filčák Richard, Szilvasi Marek a Škobla Daniel „No Water for the Poor: The Roma ethnic minority and local governance in Slovakia“ (2017) *Ethnic and Racial Studies*.

FRA, *Second European Union and Discrimination Survey: Roma – Selected Findings* (FRA: Luxembourg, 2016), online na: <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>

Horváthová, Agnes et al., *Mediálne zobrazovanie rómskej menšiny a opatrení zameraných na ich začlenenie na Slovensku. Mediálna analýza* (Bratislava: Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť and Romano kher – Rómsky dom, 2017), online na: <http://www.governance.sk/wp-content/uploads/2017/01/Mediálne-zobrazovanie-rómskej-menšiny-a-opatren%C3%AD-zameraných-na-ich-začlenenie-na-Slovensku.pdf>

Huttová, Jana, Gyarfášová Oľga a Sekulová, Martina *Segregácia alebo inklúzia Rómov vo vzdelávaní: Voľba pre školy?* (Bratislava: OSF, 2012) online na: <http://www.globalnevzdelavanie.sk/system/tdf/segregaciainkluziaromov.pdf?file=1&type=node&id=106&force>

Kotvanová, Alena *Dáta o rovnosti v slovenskej realite* (Bratislava: Equilibria, 2012), online na: <http://diskriminacia.sk/zbornik-data-o-rovnosti-a-pravne-aspekty-rovnakeho-zaobchadzania-v-slovenskej-realite/>

Lajčáková, Jarmila *Civil society monitoring Report on the Implementation of the National Roma Integration Strategy and Decade Action Plan in 2012* (Budapest: The Decade of Roma Inclusion Secretariat, 2013).

Lajčáková, Jarmila, *Implementation of the National Roma Integration Strategy and Other National Commitments in Field of Health Slovakia: A multi-stakeholder perspective report on 2005-2014 developments* (Brussels: IOM, 2015), online na: http://equi-health.eea.iom.int/images/NRIS_Slovakia_Final.pdf

McGarry, Aidan and Agarín, Timofey „Unpacking the Roma Participation Puzzle: Presence, Voice and Influence“, (2014) *Journal of Ethnic and Migration Studies* 40:12

Mesežnikov, Grigorij and Gyarfášová, Oľga *Súčasný právicový extrémizmus a ultranacionalizmus: Stav, trendy a podpora* (Bratislava: IVO, 2016), online na: http://www.ivo.sk/buxus/docs//publikacie/subory/Sucasny_pravicovy_extremizmus_IVO.pdf

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu, „Analýza situácie – kapacity materských škôl“, January 2017, online at: <https://www.minedu.sk/analyza-situacie--kapacity-materskych-skol/>

Petrasová, Alica and Pavlov, Ivan *Príbeh školy v Šarišských Michaľanoch* (EDU Roma: Bratislava, 2017), online na: <http://www.eduroma.sk/wp-content/uploads/2017/08/Pr%C3%ADbeh-školy-v-Šarišských-Michaľanoch.pdf>

Podolinská, Tatiana and Hrušič, Tomáš (eds.) *Čierno biele svety: Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku* (Bratislava: Veda, 2015).

Report on the Observance of Human Rights: Including the Principle of Equal Treatment in the Slovak Republic (Bratislava: Slovak National Human Rights Centre, 2017) online na: http://www.snslp.sk/CCMS/files/2016_HR_Report_SNCHR_eng.pdf

Roma Early Childhood Inclusion+, Slovak Republic Report (OSF, REF and UNICEF: Bratislava, 2017) online na: https://issuu.com/mirkagrof/docs/reci_slovak_republic_report_eng-06-

Rusnáková, Jurina *Komunitné centrá: evaluačná správa* (Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny, 2015), online at: https://www.ia.gov.sk/data/files/np_kc/Dokumenty/V_stupy/Evaluacna_sprava_november_NP_KC_fin.pdf

Správa o prieskume dodržiavania základných ľudských práv a slobôd (Bratislava: Kancelária verejného ochrancu práv, 2016), online na: http://www.vop.gov.sk/files/Pristup_k_vode.pdf, http://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/SPRAVY/2017/SS_KV_ZS_2016_2017_SR.pdf

Stern, Linda and Hrustic, Tomas *Ethnic Minorities and Political Mainstreaming. Summary report from Participatory Analysis Sessions* (NDI, 2015) online na: <https://www.ndi.org/sites/default/files/Roma%20Summary%20Report.pdf>

Škobla, Daniel, Grill, Jan and Hurrle, Jakob, *Evaluácia terénnej sociálnej práce financovanej z ESF v programovom období 2007-2013 na Slovensku* (Bratislava: Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny, 2015), online na: https://www.ia.gov.sk/data/files/np_tsp/Evaluacia_TSP_na_Slovensku_200-7-2013_final.pdf

Škobla, Daniel Csomor, Gábor and Filadelfiová, Jarmila *Zmeny v systéme pomoci v hmotnej núdzi a prieskum dopadov zmien v poskytovaní príspevku na bývanie v rámci pomoci v hmotnej núdzi* (Bratislava: Inštitút pre výskum práce, 2017), online na: http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2016/Skobla/zmeny_v_systeme_pomoci_v_hmotnej_nudzi_skobla_csomor_filadelfiova_2016.pdf

Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave a úrovni vzdelávania v školách a školských zariadeniach v Slovenskej republike v školskom roku 2015/2016* (Bratislava, 2016), online na: http://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/velka_sprava/sprava_15_16.pdf

Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave vytvárania predpokladov na zabezpečenie inkluzívneho vzdelávania pre žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia v základných školách v školskom roku 2016/2017* (Bratislava, 2017), online na: https://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/SPRAVY/2017/UZP_Inkluzia_ZS_2016_2017.pdf

Štátna školská inšpekcia, *Správa o vplyve kontinuálneho vzdelávania na kvalitu výchovno-vzdelávacieho procesu v základných školách, v školskom roku 2016/2017* (Bratislava, 2017) online na: https://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/SPRAVY/2017/SS_KV_ZS_2016_2017_SR.pdf

UNDP, *Report on the Living Conditions of Romani Households in Slovakia in 2010* (Bratislava: UNDP, 2012), online na: <http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Report-on-the-living-conditions-of-Roma-households-in-Slovakia-2010.pdf>

„Vyzrozumenie verejného ochranu práv o nesúhlase so stanoviskom Ministerstva vnútra SR k porušeniu základných práv a slobôd fyzických osôb, ku ktorému došlo policajným zásahom vykonaným dňa 19. 6. 2013 v rómskej osade Budulovská v Moldave nad Bodvou a o nesúhlase s neprijatím opatrení na ochranu základných práv a slobôd fyzických osôb a právnických osôb pri vykonávaní policajných zásahov a osôb, ktoré polícia predviedla na policajné oddelenia s nevyvodením dôsledkov za porušenie práva, document č UV-32378/2013, 8. január 2014, online na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=23139>

Written Comments for the Consideration of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment or Punishment (CPT) on occurrence of cruel and inhuman treatment and deficiencies in investigation of such treatment in Slovakia, Poradňa pre občianske a ľudské práva, 24. júl 2013.

Written Submission by the European Roma Rights Centre Concerning Slovakia to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, for consideration to the 94th Session (20 November – 8 December 2017, online na: <http://www.errc.org/cms/upload/file/slovakia-cerd-submission-5-november-2017.pdf>

Dokumenty verejnej politiky

Akčný plán predchádzania a eliminácie Rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ďalším formám intolerancie, na roky 2016-2018, uznesenie vlády č. 12/2016 z 13. januára 2016, online na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=25250>

Akčné plány NRIS na roky 2017 – 2020 pre oblasti: D.2.6. nediskriminácie a D.2.7. prístupov k majoritnej populácii – Iniciatíva, integrácia Rómov prostredníctvom komunikácie, prijaté uznesením vlády SR č. 424/2017, 13. septembra 2017, online na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=26857>

Metodický výklad pre efektívne uplatňovanie princípov desegregácie, degetoizácie a destigmatizácie (Bratislava: Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity Ministerstva vnútra SR) online na: http://www.minv.sk/swift_data/source/romovia/programove_obdobie_2014_2020/Metodicky_%20vyklad_%20pre_%20efektivnejsie_%20uplatnenie_%20principov_%20desegregacie_degetoizacie_destigmatizacie.pdf

Revidovaný akčný plán NRIS na roky 2016 – 2018 pre oblasť D.2.1 vzdelávania, D.2.2 zamestnanosti, D.2.3 zdravia, D.2.4 bývania and D.2.5 Nový akčný plán pre oblasť finančného začlenenia, prijaté uznesením vlády SR č. 87/2017, 22. februára 2017, online na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=26278>

Celoštátna stratégia ľudských práv, uznesenie vlády č. 71/2015 z 18. februára 2015, online na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=24253>

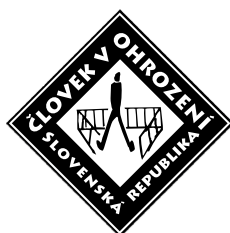
Štátny vzdelávací program pre predprimárne vzdelávanie v materských školách (Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu: Bratislava, 2016) online na: http://www.statpedu.sk/files/articles/nove_dokumenty/statny-vzdelavaci-program/svp_materske_skoly_2016-17780_27322_1-10a0_6jul2016.pdf

Stratégia integrácie Rómov v SR do roku 2020, prijatá uznesením vlády č. 1/2012 zo dňa 11. januára 2012, online na: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20646>

CVEK
centrum pre výskum
etnicity a kultúry

acec Association for
Culture
Education
Communication

ROMED

